

עיון במבני הסמיכות בספרות העברית בת זמננו

מאת: יריב שוק

בהנחיית: פרופ' תמר צבי

עבודת גמר מחקרית (תזה) המוגשת כמילוי חלק מהדרישות לקבלת תואר "מוסמך האוניברסיטה"

אוניברסיטת חיפה
הפקולטה למדעי הרוח
החוג ללשון העברית

נובמבר 2011

מאושר על ידי _____ תאריך _____
(מנחה העבודה)

מאושר על ידי _____ תאריך _____
(יו"ר הוועדה החוגית לתואר שני)

הכרת תודה

ברצוני להביע את תודתי הכנה לפרופ' תמר צבי על הנחייתה המלומדת ותמיכתה בכל שלבי הכתיבה. היה לי לעונג להיות מודרך על ידי תמר, שלא חסכה כל מאמץ והנחתה אותי בסבלנות ובמאור פנים.

תוכן העניינים

V	תקציר	
VI	רשימת טבלאות	
1	פרק ראשון: מבוא	1
1	הקדמה	1.1
2	נושא המחקר ומטרתו	1.2
3	הקורפוס הנבדק ושיטת המחקר	1.3
5	הגדרות מושגים ותיחום המחקר	1.4
7	סקירת ספרות	1.5
12	פרק שני: שכיחות השימוש במבני הסמיכות השונים	2
21	פרק שלישי: מיון דקדוקי של הסמיכות	3
	פרק רביעי: מיון סמנטי של צירופי הסמיכות שהופיעו בקורפוס הנבדק	4
27	ונסמכם הוא שם-עצם	27
30	יחסי גרעין-מגדיר	4.1
33	סמיכות התכלית	4.1.1
35	סמיכות החומר	4.1.2
38	סמיכות המקור	4.1.3
42	סמיכות השם הפרטי	4.1.4
43	סמיכות המקום	4.1.5
45	סמיכות ההמרה	4.1.6
50	סמיכות הזמן	4.1.7
52	סמיכות ההכלה או הייעוד	4.1.8
54	סמיכויות אחרות	4.1.9
61	יחסי השייכות והבעלות	4.2
75	יחסי חלק-שלם	4.3
84	יחסי מתחם-גרעין	4.4
86	מתחמי זמן ורצף	4.4.1
89	מתחמי מרחב	4.4.2
90	מתחמי מידה וכמות	4.4.3
92	מתחמי קיום	4.4.4
93	מתחמי צורה ואופן	4.4.5
98	יחסי תיאור	4.5
100	יחסים אחרים	4.6
101	יחסים אידיומטיים	4.7
	פרק חמישי: עיון דיאכרוני בתפקידי מבני סמיכות המכילים את המילית	5
103	'של'	103

104	תפקידי הסמיכות הכפולה במקרא	5.1
106	תפקידי הסמיכות הפרודה במגילות מדבר יהודה	5.2
111	תפקידי הסמיכות הפרודה והכפולה במשנה	5.3
115	תפקידי הסמיכות הפרודה והכפולה בעברית המודרנית הפורמאלית	5.4
117	תפקידי הסמיכות הפרודה והכפולה בספרות העברית בת זמננו	5.5
118	תפקידי הסמיכות הפרודה בספרות העברית בת זמננו	5.5.1
127	תפקידי הסמיכות הכפולה בספרות העברית בת זמננו	5.5.2

129 ..... **סיכום ומסקנות** ..... **.6**

137 ..... **רשימת מקורות** .....

137	מקורות ראשוניים
138	מקורות משניים

עיון במבני הסמיכות בספרות העברית בת זמננו

יריב שוק

תקציר

עבודה זו באה לבחון את השימוש בשלושת מבני הסמיכות: הסמיכות החבורה, הסמיכות הפרודה והסמיכות הכפולה בספרות העברית בת זמננו. נבחנה מידת השימוש בכל אחד מן המבנים ומידת החילוף שבין שלושת המבנים. כמו כן נבחנו התפקידים של המבנים השונים. בנוסף נערכה השוואה בין שימוש במבני הסמיכות השונים בעברית של ספרות בת זמננו לבין השימוש בהם במקרא ובמשנה ובעברית מודרנית פורמאלית שאינה ספרותית.

התברר ששכיחות השימוש במבני הסמיכות השונים בעברית של הספרות בת זמננו דומה דמיון רב לשכיחות השימוש במבנים אלו במשנה ובלשון העיתונות של שנות השבעים. עם זאת הצבעתי על כך שהתפקידים שממלאים המבנים השונים בספרות בת זמננו אינם זהים לתפקידים שמילאו מבנים אלו ברבדים קודמים של העברית. יש תפקידים שהשתמרו לאורך כל הדרך ולעומתם תפקידים שפסקו להופיע ותפקידים רבים שנוספו.

בשאלת החילוף שבין המבנים מצאתי שהסמיכות החבורה היא המבנה הבסיסי בלשון הספרות בת זמננו. הבחירה בין סמיכות חבורה לפרודה מושתתת על עקרונות של בהירות סמנטית. צירופי הסמיכות נפרשים על סקאלה שבקצה האחד צירופים בהירים סמנטית ובקצה האחר צירופים עמומים סמנטית. צירופים בהירים סמנטית ביסודם, או שהוברהו באמצעות סמן סמיכות כגון נטיית הנסמך או יידוע הסומך מופיעים בדרך כלל בסמיכות חבורה. צירופים שאינם בהירים ביסודם ולא הוברהו באמצעות סמן סמיכות כלשהו יופיעו בדרך כלל בסמיכות פרודה, שבה הישלי בסמיכות פרודה משמש כגורם מבהיר. הסמיכות הכפולה היא במרבית המקרים חלופה לסמיכות הפרודה או החבורה שנבחרה בשל מניעים משלביים או פרזודיים או סגנוניים בלבד.

רשימת טבלאות

- טבלה 1 : שכיחות השימוש במבני הסמיכות השונים בקורפוס ספרותי בן זמננו 12
- טבלה 2 : מיון דקדוקי של צירופי הסמיכות לפי טבעו של הנסמך 23
- טבלה 3 : מיון סמנטי של צירופי הסמיכות שנסמכיהם שם-עצם לקטגוריות סמנטיות רחבות... 29
- טבלה 4 : מיון סמנטי של צירופי הסמיכות המביעים יחסי גרעין-מגדיר לקטגוריות סמנטיות
ספציפיות 31
- טבלה 5 : שכיחות הופעתם של סמני סמיכות בצירופי סמיכות המביעים יחסי חלק-שלם 77

1. פרק ראשון: מבוא

1.1 הקדמה

בחירתי בנושא המחקר: מבני הסמיכות בספרות העברית בת זמננו, נבעה מן הרצון לחקור סוגיה שטרם נחקרה בלשון הספרות בת זמננו. למרות שסוגיית צירופי הסמיכות בעברית נחקרה רבות, בחינה מקיפה של שלושת המבנים: הסמיכות החבורה, הסמיכות הפרודה והסמיכות הכפולה הנסמכת על קורפוס ספרותי מגוון בן זמננו טרם בוצעה, על פי מיטב ידיעתי, פרט למחקרם של שלזינגר ורביד (תשנ"ח), שעסק בסמיכות הכפולה בלבד, וכלל בין היתר גם עיון בקורפוס של ספרות בת זמננו.

המניע להוסיף נדבך דיאכרוני והשוואתי לעיון שלי נבע מן ההכרה שהעברית המודרנית ובכלל זה הספרות בת זמננו היא לשון רב שכבתית, שניתן למצוא בה סממנים מכל שכבות העברית. רציתי לבחון האם ניתן לייחס חלק מהתופעות שאמצא בקורפוס הנבדק של לשון הספרות בת זמננו לרבדים קודמים של העברית. בשל מגבלות ההיקף של המחקר הנוכחי בחרתי לבחון את הספרות בת זמננו בהשוואה לשלושה רבדים אחרים בלבד של העברית: לשון המקרא, לשון המשנה ולשון העברית המודרנית הפורמאלית שאינה ספרותית.

1.2 נושא המחקר ומטרותו

עבודה זו באה לבחון את השימוש בשלושת מבני הסמיכות : הסמיכות החבורה, הסמיכות הפרודה והסמיכות הכפולה בספרות העברית בת זמננו. במחקר תיבחן מידת השימוש בכל אחד מן המבנים ומידת החילוף שבין שלושת המבנים. כמו כן ייבחנו התפקידים של המבנים השונים. בנוסף אערוך השוואה בין שימוש במבני הסמיכות השונים בעברית של ספרות בת זמננו לבין השימוש בהם במקרא ובמשנה ובעברית מודרנית פורמאלית שאינה ספרותית.

1.3 הקורפוס הנבדק ושיטת המחקר

לצורך המחקר בחרתי קורפוס ספרותי מגוון מהספרות העברית בת-זמננו, המהווה מבחינת הלשון שבו מדגם מייצג ללשון הסיפורת העברית בת זמננו. הקורפוס מורכב מקטעים זהים באורכם בני 2500 מילה הלקוחים מרומאנים, נובלות וסיפורים קצרים של עשרה סופרים ידועים בני זמננו, שהביקורת הספרותית וניסיונם הספרותי מעידים על איכות כתיבתם. מכל סופר נלקח קטע אחד. מבחינה מגדרית שאפתי לחלוקה מייצגת, ולפיכך בחרתי לשלב בקורפוס שלי חמישה סופרים וחמש סופרות. מבחינת גיל הכותבים נבחר ייצוג לקשת גילאים רחבה. להלן פירוט היצירות שקטעים מהן נכללים בקורפוס: ברנשטיין, אילנה (2005). פנטזמה, מתוך: מושבת האהבה; גוטפרינד, אמיר (2005). העולם, קצת אחר כך; גרוסמן, דויד (2002). אטרופ, מתוך: בגוף אני מבינה; הראבן, גיל (2005). האיש הנכון; נבו, אשכול (2001). קבוצת הכדורגל של גן סאקר, מתוך: צימר בגבעתיים; עוז, עמוס (2009). יורשים, מתוך: תמונות מחיי הכפר; קמחי, אלונה (2004). לילי לה טיגרס; קסטל-בלום, אורלי (2007). אש קטנה, מתוך: לא רחוק ממרכז העיר; קציר, יהודית (2005). והעננים נוסעים, נוסעים, מתוך: סיפורי חיפה; שלו, מאיר (2006). יונה ונער.

שיטת המחקר כללה איסוף של צירופי סמיכות, ספירה ובחינה סטטיסטית, מיון, עיון והשוואה למצב ברבדים קודמים של העברית. ראשית אספתי את כל ההיקריות מבני הסמיכות מתוך הקורפוס הנבדק של ספרות בת זמננו, מיינתי אותם על פי סוג מבני הסמיכות (סמיכות חבורה, פרודה וכפולה) וערכתי בדיקה סטטיסטית של שכיחות השימוש במבנים השונים של הסמיכות על ידי סופרים שונים. כמו כן ערכתי השוואה בין שכיחות השימוש באותם מבנים בספרות בת זמננו לבין שכיחות השימוש במשנה ובלשון העיתונות המודרנית על פי נתונים שהופיעו במחקרים קודמים על לשון המשנה ולשון העיתונות.

בהמשך מיינתי את צירופי הסמיכות מיון דקדוקי על פי טבעו של הנסמך ומיון סמנטי על פי מהות היחסים שבין הסומך לנסמך. בכל קטגוריה סמנטית בחנתי את מידת החילוף שבין המבנים השונים ואת התפקידים השונים שממלאים מבני הסמיכות השונים, תוך השוואה במידת האפשר למצב במקרא, במשנה ובעברית המודרנית הפורמאלית שאינה ספרותית.

ההשוואות בין המצב בקורפוס הנבדק, שהוא קורפוס של ספרות בת זמננו, למצב במקרא במשנה ובעברית המודרנית שאינה ספרותית התבסס על נתונים שנלקחו ממחקרים קודמים.

לצורך הפרק שבו ערכתי עיון דיאכרוני בתפקידי המבנים שכוללים את המילית 'שלי' הוספתי עיון ברובד נוסף של העברית, בקורפוס מגילת הנחושת, מתוך רצון לבחון טקסט המייצג את העברית של סוף ימי הבית השני.

1.4 הגדרות מושגים ותיחום המחקר

בבואנו לדון בצירופי סמיכות עלינו לקבוע תחילה אילו דגמים נכללים בהגדרתנו 'צירוף סמיכות'. למונח 'סמיכות' הוצעו הגדרות רבות המתבססות על אספקטים שונים, ומספר המבנים הנתפסים כמבני סמיכות משתנה בהתאם להגדרת הסמיכות. יש הגדרות שנוצרו מתוך גישה דיאכרונית לעומת הגדרות המתבססות על גישה סינכרונית. מאידך יש הגדרות פרוזודיות או מורפו-פונמיות¹ לעומת הגדרות מורפולוגיות, תחביריות או סמנטיות. ישנם חוקרים המייחדים את המונח 'סמיכות' רק לצירוף שבו אין כל חציצה בין שם העצם-הגרעין לבין השם המגדיר אותו, למעט כמובן תווית היידוע, ואת שאר המבנים הם מכנים תחליף סמיכות, או צירוף 'שלי' (ראו: בנדויד, תשל"א; צרפתי, תשנ"ז; רוזן, 1977). רוזן משתמש במונח 'סמיכות' גם לציון שם עצם בעל כינוי קניין חבור, ובעקבותיו גם אזר (תשל"ו).

שלוזינגר (1991) מרחיב את היריעה ומתאר צירופי יחס כגון 'במסגרת ההעלאה' ו'לאור המצב' כסוג של צירופי סמיכות. כמו-כן כולל שלוזינגר במסגרת צירופי הסמיכות צירופים בעלי מוספית מילונית כגון: אי-רצון, פוסט-דוקטורט, סמכות-על. רוב החוקרים היום מתייחסים למונח 'צירופי סמיכות' במובנו הכולל סמיכות חבורה פרודה וכפולה.

הסמיכות החבורה, המכונה גם סמיכות דבוקה היא סמיכות שבה אין חציצה, פרט לחציצה אפשרית של ה"א הידיעה, בין הסומך לנסמך כבצירוף 'בית המנהל'.

הסמיכות הפרודה, הנקראת גם סמיכות מפורקת, היא הסמיכות שבה חוצצת המילית 'שלי' בין הנסמך לסומך כבצירוף 'הבית של המנהל'.

הסמיכות הכפולה היא סמיכות פרודה שבה השייכות מובעת פעמיים: פעם אחת על ידי כינוי קטפורי חבור ופעם אחת על ידי הסומך, כבצירוף 'ביתו של המנהל'.

פרק 4.4 במחקר זה עוסק ביחסי מתחם-גרעין. קבוצת המתחמים בעברית כוללת מתחמים המופיעים לפני או אחרי שם-העצם. שלוזינגר (תשמ"ו) מציין מתחמי מיקוד, מתחמי כימות, ומתחמי סיתום שמופיעים לפני שם העצם או לאחוריו. אותם מתחמים שמופיעים לאחר שם העצם אינם מענייננו. המתחמים שמופיעים לפני שם העצם מעניינים אותנו משום שהם סוג של נסמך, אלא שאינם שמות-עצם מובהקים, והדיון שלי בסמיכות עוסק רק בשמות-עצם. להלן רשימת המתחמים הנזכרים אצל שלוזינגר (תשמ"ו):

עצם, בעצם, ממש (-ה), בערך, כמעט, רק, דווקא, לא, למעט, להוציא, קל וחומר, בייחוד, במיוחד, גם, אף, כולל, לרבות, בפרט, כלל ה, לא/אין.. שום/אף/כל, מעט,

¹ כוונתי להגדרות הרואות בסמיכות החבורה יחידת טעם אחת.

קצת, (מ)קצת (מן) ה, כמה, כמה מן ה, מספר, הרבה, המון, אין ספור, פחות, יותר, עוד, די, רוב (ה), מרבית (ה), שאר (ה), יתר (ה), כל, איזה, מין, סתם.

שלוזינגר הזכיר גם את תחליפי המתחמים: שורת_ שרשרת_ סדרת_. שלוזינגר כינה אותם 'תחליפי מתחמים', כדי להבחין בינם לבין יתר המתחמים שהופיעו לעיל. אלא שאני העדפתי לכנות אותם ואת דומיהם במחקר שלי בכינוי מתחמים, משום שהתייחסותי למונח מתחם היא יותר רחבה מההגדרה המקובלת, הצרה, למונח מתחם. אני כיניתי מתחמים את שמות העצם שהם נסמכים בצירופי סמיכות שגרענם הסמנטי הוא הסומך והנסמך מתחם אותו. התיחום יכול להיות תיחום בזמן כבצירוף: 'צהרי היום', תיחום במרחב כבצירוף: 'דרום תל-אביב', תיחום הקיום כבצירוף: 'חוסר האמון'. תיחום הכמות כבצירוף: 'שפע המילים', או תיחום הצורה כבצירוף: 'סבך שיחי הבוגנוויליאה'.

בעבודה זו אני עוסק בין היתר בבהירות ועמימות סמנטית. הלוי (תש"ס-תשס"א, עמ' 85) טוענת ש"עמימות סמנטית נוצרת כאשר גרעין המשמעות נשחק או חדל למלא תפקיד מרכזי בהגדרת המשמעות [של צירוף הסמיכות], והשטח הפריפרי, הנתון לעיצוב הקשרי פעיל, הופך למרכזי." לפיכך, נראה לי, שלשיטתה של הלוי לא תיתכן עמימות סמנטית למשל בצירופי סמיכות המביעים סמיכות מובהקת של שייכות, מכיוון שהשייכות היא גרעין המשמעות. אני כולל את הגדרתה של הלוי בהגדרה שלי לעמימות סמנטית, אך לעומת הגדרתה של הלוי ההגדרה שלי רחבה יותר. לשיטתי, הבהירות הסמנטית תלויה ביכולת הקורא לזהות את משמעות צירוף הסמיכות, בין אם מדובר בזיהוי גרעין המשמעות ובין אם מדובר בזיהוי משמעות הקשרית או פרגמטית, כלומר בשטח הפריפרי של המשמעות. אם לקורא יש קושי כלשהו בזיהוי המשמעות, אזי הצירוף ייחשב עמום מבחינה סמנטית. לכן, לפי הגדרתי ייתכנו צירופי שייכות מובהקים שהם עמומים סמנטית כמו גם צירופים נוספים, שלפי ראות עיני יש לקורא קושי בזיהוי גרעין המשמעות שלהם.

אשר לתיחום המחקר, בעבודתי כללתי סמיכויות המשתייכות לסמיכות החבורה, הפרודה והכפולה כפי שתוארו בהגדרה לעיל. צירופים של כינוי קניין חבור כגון: 'ביתו' לא נכללו במסגרת המחקר שלי. גם צירופים בעלי מוספית מילונית כגון: 'סמכות-על' או 'אי-רצון' לא נכללו במחקר שלי, וכך גם צירופים שהם צירופי יחס כגון 'לאור המצב' ו'במסגרת ההעלאה'. כמו כן לא כללתי במחקר שלי צירופים שבהם הנסמך הוא מספר מונה כגון: 'שלושת הילדים' או 'ארבע הבנות'.

אשר למתחמים, כל מתחמי המיקוד, הכימות והסיתום שהציג שלוזינגר (תשמ"ו) ונזכרו לעיל, אינם נכללים במחקר שלי. יוצאים מכלל זה המתחמים שכוננו על ידי שלוזינגר 'תחליפי מתחמים' כגון: שורת_ שרשרת_ סדרת_ שהם שמות עצם מובהקים ולכן הם מופיעים במחקר שלי.

1.5 סקירת ספרות

להלן אציג סקירה ביבליוגרפית של מחקרים בנושא הסמיכות. אותם מחקרים שתוכנם או ממצאיהם נוגעים באופן ישיר למחקר שלי יוצגו שוב ביתר פירוט במהלך העבודה עצמה בצמוד לדיון בסוגיות ספציפיות.

תופעת הסמיכות בעברית על רבדיה השונים זכתה להתעניינות חוקרים רבים. קיים מבחר של סקירות על הסמיכות בעברית שנעשו כחלק מעיון כולל בדקדוק העברי או כחלק מספר להוראת הדקדוק. בין סקירות אלה אפשר למנות למשל את פרקי הלימוד שהופיעו בתוך ספריהם של אפשטיין (תש"ז), בן אור, אי (תשכ"ה), הר-זהב (תשי"ב), יואלי (תשכ"ד) ופרץ (תשכ"ו).

מחקרים רבים עוסקים בעברית המודרנית. חלקם אינם מתמקדים בחקר ז'אנר מסוים או משלב מסוים. אורנן (תשכ"ט, תשל"ג) דן בסמיכות מנקודת ראות גנרטיבית במסגרת ספריו שבהם הציג את סיכום הרצאותיו על העברית החדשה ועל המשפט הפשוט. הוא עוסק בעיקר במשפט הרקע לסמיכות ובמניעת דו משמעות בסמיכות. רוזן (רוזן, 1977 ; Rosen, 1977) עוסק באופן נרחב

בסוגיות שונות מתחום הסמיכות: חלק ממסקנותיו יוצגו במהלך עבודה זו. ברמן (Berman, 1978) עוסקת אף היא בשאלות שונות הנוגעות לשימוש בשלושת המבנים של הסמיכות בעברית המודרנית. היא מדגישה את תכונת השמניות כקריטריון להשתתפות במבנה סמיכות כלשהו. חלק ממסקנותיה יוצגו להלן במהלך העבודה. אשר לשימוש במבני הסמיכות השונים, ברמן (1988)

בחנה את השפעתו של הידע הלשוני של הדובר על השימוש במבני הסמיכות. גלינרט (Glinert, 1989) סוקר את סוגי הסמיכות בעברית המודרנית וההתנהגות התחבירית שלהם. על שלושת

המבנים המרכזיים של הסמיכות: הסמיכות החבורה, הפרודה והכפולה הוא מוסיף מבנה שבו במקום 'של' מופיע הצירוף 'משל': הוא מדגים מבנה זה באמצעות הצירוף: 'מאמר משל יונג/מאמר משל'. רוזנהויז (תשמ"ט/א) בחנה רבדים לשוניים-סגנוניים שונים של העברית כדי לקבוע את מידת תפוצתו של כל אחד משלושת המבנים העיקריים של הסמיכות: החבורה,

הפרודה והכפולה ברבדים אלה. מחקר מקיף שכלל גם בחינה של קורפוס דבור הוא מחקרם של רביד ושליזינגר (Ravid & Shlesinger, 1995) שבדקו מהם הגורמים המשפיעים על הבחירה של סוג הסמיכות בעברית החדשה הכתובה והדבורה, בהסתמך על קורפוס דבור וקורפוס עיוני של

ספרי לימוד ועיתונות. מסקנותיהם יפורטו במהלך העבודה. גם רוזנהויז (Rosenhouse, 1989) בחנה את ההתניות לחלופיות בין שלושת סוגי הסמיכות, והצביעה על גורמים פונולוגיים מורפולוגיים תחביריים וסמנטיים המשפיעים על הבחירה באחד משלושת מבני הסמיכות. חלק

ממצאיה יוצגו במהלך העבודה. במחקר נוסף בחנה רוזנהויז (תשמ"ט/ב) שרשרות של סמיכויות בעברית החדשה והשפעתן על בחירת מבנה הסמיכות. בנוסף, בוחן גם מאמר זה את ההתניות לשימוש במבני הסמיכות השונים ואפשרות ההמרה ביניהם, ומהם השיקולים המנחים את הדובר בבחירת מבנה הסמיכות. חלק ממצאיה יפורטו במהלך העבודה.

יש מחקרים יותר ממוקדים בסוג מסוים של סמיכות. רייף (Reif, 1968) חקר את מבנה הסמיכות החבורה בעברית המודרנית. הוא ביקש לעמוד מתוך גישה טרנספורמטיבית על הסוגים השונים של משפטי העומק העומדים בבסיסם של צירופי הסמיכות ועל טיבם ואפיונם של השמות המרכיבים את צירופים אלה. הוא נעזר במסרנים (אינפורמנטים), שיצרו עבורו את משפטי העומק. לוי (Levi, 1976) הציגה ניתוח סמנטי של הסמיכויות החבורה בעברית על פי עקרונות הסמנטיקה הגנרטיבית תוך השוואה למבנים מקבילים באנגלית. היא משחזרת שבעה פרדיקטים העומדים בתשתית צירופי הסמיכות. אזר (תשמ"ה) עסק במיון של צירופי סמיכות חבורה לקטגוריות שונות על סמך מאפיינים דקדוקיים וסמנטיים. את הסמיכות הפרודה בעברית בת ימינו בחנה הלוי (תש"ס-תשס"א) תוך בדיקת סדרה של משפטים מלשון העיתונות, הספרות והפרסומות. מסקנותיה יוצגו להלן במהלך העבודה. את הסמיכות הכפולה בחנו שלזינגר וריבד (תשנ"ח) בהסתמך על קורפוסים מגוונים של עברית מודרנית כולל עיתונות, ספרי לימוד וקורפוס דבור וכן קורפוס מן הספרות החדשה ומספרות השו"ת. הם בחנו את המאפיינים הסמנטיים והתחביריים של הסמיכות הכפולה, ובקשו לבדוק האם לסמיכות זו יש קיום עצמאי בעברית החדשה מלבד הייחוד המשלבי-סגנוני שלה. מחקר זה חשוב לענייננו משום שהוא מתבסס בין היתר על קורפוס מגוון של ספרות בת זמננו, וממצאיו יפורטו במהלך העבודה. בליבוים (תשס"א) ערכה בחינה מבנית וסמנטית במבנה סמיכות שם התואר, מבנה שבו הנסמך מתאר את הסומך, אך הוא מותאם במין ובמספר לשם העומד לפני צירוף הסמיכות. במעורבותו של שם התואר בסמיכות עסקה גם אברמסקי (1998/99) ובחנה מבנים שבהם שם התואר מופיע בסומך כדוגמת הצירוף 'כבשת הרשי', שם התואר מופיע בנסמך כדוגמת הצירוף: 'גבה קומה', שם התואר מופיע גם בסומך וגם בנסמך כדוגמת 'חכם החכמים'. כמו כן בחנה צירופים שבהם הסומך תואר הפועל כדוגמת הצירוף: 'שנאת חינם'. הלוי (תשס"ח) בחנה את תפקודם של הרכבי תואר עקיפים בעברית של ימינו. היא דנה במבנה הטיפוס המהופך כדוגמת הצירוף 'ילדים אדומי שיער', בטיפוס הפסיבי כדוגמת הצירוף: 'ילד צרוב שמש', ובטיפוס הטרנזיטיבי כדוגמת הצירוף: 'נהרות שורצי תנינים'. צדקה (2005) עוסקת בסמיכות המדומה ובמבנים שבהם הנסמך הוא בינוני פעול. שלזינגר (1991) דן בשלושה סוגים של צירופי סמיכות ייחודיים שבהם הפך הסומך לגרעין הסמיכות.

בצירופים אלה, בעקבות 'תזוזה קטגוריאלית', ירד בהדרגה שם העצם הנסמך במעמדו מבחינה תחבירית ומילונית-סמנטית והחל לשמש כמגדיר של הסומך. במסגרת תהליך זה שם התואר המאייך את צירוף הסמיכות החל להתאים במין ובמספר לסומך ולא לנסמך. סוברן (תשנ"ז) בחנה מבנה של הצטרפות שמנית שהיא מכנה "סמיכות ההמרה". סוג זה של סמיכות מאופיין ביחס של המרה או השוואה בין הסומך לנסמך. היא מתייחסת לדו משמעות במשפטי המרה הנגרמת מקיומם של מבני תשתית שונים. שתיל (1998) בחן צירופי סמיכות שגרעינים שם-פעולה בלשון המדוברת ובלשון העיתונות. בצירופים שנשמכם שם פעולה עסקו גם ברמן (1973); קווגט (תשנ"ה) ורוזן (1977). בסמיכות המטפורית עסקו: בנארי (תשס"ה) וצללון (תשמ"ז). ברמן ורביד (1986) חקרו את דרגת המילון של צירופי סמיכות בעברית החדשה. הן ביקשו לבדוק את תהליך הצמידה (compounding)² כאחד האמצעים להרחבת המילון העברי, ולהתמודד עם השאלה כיצד ניתן לתחום את המורפולוגיה ולהפרידה מן התחביר ומן הלקסיקון. בורר (Borer, 1988, 2008) עומדת על המשותף והשונה שבין תכונות הסמיכויות הנכללות בקבוצת המצמדים (compounds) כדוגמת 'עורך הדין', לבין סמיכויות חבורות רגילות שהיא מכנה constructs כדוגמת 'עורך המאמר'. את הסמיכויות הרגילות היא מגדירה כאיחוי תחבירי פרודוקטיבי של שמות היוצר צירוף שמשמעותו ניתנת להסקה מתוך משמעות חלקיו, בשונה מהמצמדים שהם ברובם אידיומטיים. פרלצוויג (Pereltsvaig, 1998) עוסקת אף היא בהבדלים שבין מצמדים (compounds) לסמיכויות רגילות (constructs) ומנסה לענות על השאלה מדוע בעברית קיימים מצמדים שמניים ותיאוריים אך מצמדים פועליים (V-V) כדוגמת המצמדים הקיימים בסינית אינם אפשריים בעברית. דנון (Danon, 2001, 2007, 2008) עוסק בעיקרון 'התפשטות היידוע' (Definiteness spreading), העיקרון האומר שיידוע הסומך בסמיכות חבורה גורם ליידוע של צירוף הסמיכות כולו. הוא בוחן את הטווח של התפשטות היידוע ועושה הבחנה בין היידוע הפורמאלי ליידוע הסמנטי שלא בכל צירוף מתפשטים לאותו הטווח. יש מחקרים העוסקים בסמיכות כחלק מדיון בסוגי לוואים שונים. בוכובסקי (תשמ"ו) כתבה על הירארכיית הלוואים הבאים אחרי שם העצם וביניהם לוואי סומך ולוואי 'שלי'. טאובר (1986), זילברבוך (1998), וכהן-גרוס (2001) עסקו ביחס ההמרה שבין צירופי שמות תואר גזורי שם

² את המונח "צמידה" הציעו ברמן ורביד כמקביל למונח "compounding" הלקוח מהבלשנות האנגלית והכללית, שעניינו תהליך היווצרותם של "מצמדים" "compounds". קבוצת המצמדים בעברית כוללת את הצירופים של ש"ע נסמך לש"ע סומך וגם ש"ת נסמך לש"ע סומך, וכמו-כן צירופים של ש"ע וש"ת שאינם סמיכות, אך הם בחזקת ביטויים כבולים או אידיומטיים כגון: העולם הבא, גבינה לבנה או האוניברסיטה הפתוחה.

בסופית -י לבין צירופי סמיכות, כדוגמת הצירופים הנזכרים בכותרת המאמר של כהן-גרוס :
'רופא הלב והרופא הלבבי'.

אשר למחקרים שעוסקים באופן ספציפי בזיאנר מסוים בעברית המודרנית, שחאדה (1969) בחן את צירופי הסמיכות בקורפוס ספרותי מודרני, ונעזר בקורפוס הכולל בעיקרו רומן אחד של אהרון מגד. רובינשטיין (תשל"ח) כתבה על צירופי הסמיכות בלשון השירה של א. שלונסקי. קורפוס של עיתונות נבחן על ידי אזר (תשל"ו), שבדק את חלוקת התפקידים בין הסמיכות הפרודה והסמיכות הכפולה. הוא עמד על ההתניות התחביריות והסמנטיות המשפיעות על הבחירה בין שני מבני הסמיכות. חלק ממצאיו יפורטו במהלך העבודה. שלינגר (תשמ"ו) כתב אף הוא על הסמיכות בעיתונות במסגרת עבודת דוקטור על סגנונם של מאמרים בעיתונות העברית של ימינו. חלקים ממצאותיו יוצגו במהלך העבודה. בלשון המשפט עסק גבורה (2000א,ב), שכתב על מבני הסמיכות בחוזה המשפטי. בלשון התכתובת המשרדית עסקה רשף (תשס"ו), שבדקה את תפוצתם של מבני הסמיכות בזיאנר ייחודי זה.

עד כאן סקרתי מחקרים העוסקים בעברית המודרנית. מכיוון שבמחקר שלי יש גם פן דיאכרוני והשוואתי, והשוואה היא בין לשון הספרות בת זמננו ללשון המקרא והמשנה, אסקור להלן גם מחקרים העוסקים בלשון המקרא והמשנה.

אצל גזניוס (Kautzsch 1966, pp.410-423) נמצא תיאור של הסמיכויות במקרא בפרקים העוסקים בגניטיב וביחסים הגנרטיביים, ובו הוא מפרט את סוגי הסומכים והנסמכים במקרא, וכולל גם התייחסות להוראות הסמנטיות השונות שמייצג הסומך. אצל ז'ואון ומוראוקה (Joüon & Muraoka 2006, pp.434-448) נמצא סקירה דומה, וכן אצל וולטקה ואוקונור (Waltke & O'Connor, 1990, pp.136-160), שכתבו מבוא לתחביר העברית המקראית והסתמכו על גזניוס, אך הוסיפו גם הפניות למחקרים מודרניים. על צירופי הסמיכות במקרא ומבניהם הפריפרסטיים כתבה רישביץ (תשס"ז). היא בחנה את השימוש בצירופי סמיכות שגרעינם הוא 'אישי' בעלי ו'בן' בהשוואה לשמות תואר מורפולוגיים מקבילים. בפרק אחר בחנה צירופי סמיכות בעלי צורת סביל בעמדת הנסמך, ובפרק נוסף עסקה בצירופי סמיכות להבעה פרדיקטיבית כגון "אשרי אדם", "חי נפשך". כמו כן עסקה בצירופי סמיכות שבהם עומד 'אין' בעמדת נסמך.

נכתבו מאמרים נוספים הנוגעים בסוגיות ספציפיות של חקר הסמיכות במקרא. אבישור (תשנ"ג) כתב על סמיכויות מהופכות במקרא, בקומראן ובפיוט הקדום. אזר (תשל"ז, תשל"ח) ורוטנברג (תשכ"ח, תשכ"ט, תשל"ז, תשל"ח) כתבו על הסומך הבודד במקרא, והכוונה היא לצירופים

שבהם נשמט הנסמך שהיה ראוי לבוא לפני הסומך, כבפסוק: 'כל צפור כל כנף' (בראשית ז, 14) ומשחזרים חלק מהמפרשים: כל צפור כל בעל כנף. ספן (1979) עסק בעיון תחבירי במילה 'אשרי'. קדרי (תשכ"ו) עסק בשאלה: יידוע הנסמך – אימתי?, וקנורינה (Knorina, 2008) עסקה בסמיכויות מטפוריות במקרא. מחקרים מודרניים מקיפים על סוגיית הסמיכות בלשון מקרא ככל הנראה לא נערכו עדיין.

הסמיכות במשנה מתוארת אצל סגל (תרצ"ו, עמ' 196-202; Segal, 1970, pp. 185-193) בספרו על דקדוק לשון המשנה בפרק העוסק בהרחבה משועבדת של השם ביחס הקניין. כמו כן נמצא סקירה על שלושת מבני הסמיכות במשנה. ההתפתחות ההיסטורית המילית 'של' מתוארת בפרק נפרד (סגל, תרצ"ו: 46). אזר (תשנ"ה) סוקר בפרק הנקרא "לוואי סומך" את מבני הסמיכות השונים הנמצאים במשנה במסגרת ספרו העוסק בתחביר לשון המשנה. ממצאיו של אזר יפורטו להלן במהלך העבודה. צרפתי (תשנ"ז) כתב מאמר חשוב לענייננו על התניה מורפולוגית בחילופים בין סמיכות לצירוף 'של' בלשון התנאים. מסקנותיו יפורטו להלן במהלך העבודה. אשר לעבודות מקיפות על הסמיכות במשנה, מצאתי רק את מחקרו של עמרוסי (1993), שבחן את הסמיכות לסוגיה במשנה. הוא בדק את ההיקרויות של שלושת מבני הסמיכות: החבורה, הפרודה והכפולה, ומצא שיש חלוקה תפקודית בין שלושת המבנים. מסקנותיו יפורטו לעיל במהלך העבודה.

מחקרים דיאכרוניים בעברית, המציגים תופעה מסוימת בעברית תוך בחינת השתקפותה בתקופותיה השונות של העברית, אינם רבים (ראו למשל: פרץ, 1967; צבי, תשס"ח; קדרי, תשנ"א; קוגוט, תשמ"ד; Zewi, 2004; Zewi, 2008). על תופעת הסמיכות טרם נכתב מחקר דיאכרוני. עיון משווה בין צירופי סמיכות במקרא לצירופים מקבילים בהוראותיהם בלשון חכמים נמצא אצל בנדויד (1971, עמ' 460-469). על הקשר שבין העברית של המשנה לבין העברית המקראית והארמית כתב סגל (1909, עמ' 70-91). הספר כולל פרק העוסק בסמיכות, ומקצת מטענותיו ייוצגו במהלך העבודה. סיכום קצר של ההתפתחות ההיסטורית של צירופי סמיכות נמצא אצל רביד, שלזיגר ושראל (1986). במאמר הוזכרה ההתפתחות של הסמיכות החבורה המקראית לעבר משפטים בדגם של "אביר הרועים אשר לשאול" (ש"א כ"א, 8), ובהשמטת כינוי הזיקה "הצופים לשאול" (ש"א י"ד, 16), ובהתכווצות³ כינוי הזיקה "הנה מיטתו שלשלמה" (שיה"ש ג, 7).

³ הכותבים מתארים כאן את אופן היווצרותו של כינוי הזיקה "ש" כ"התכווצות" של כינוי הזיקה "אשר". כפי שצינו הכותבים בהערה תיאור זה אינו מקובל על כל החוקרים. בן יהודה מציג את דעת בוימן הטוען טענה הפוכה, לפיה הצורה "אשר" יסודה ב"ש" האשורית ו"ש" הכנענית והעברית. לצדה שימשה בכנענית גם הצורה "אָש", שהתפתחה בעברית ל"אשר" בתוספת רי"ש דיסימילטורית. ראו: בן יהודה (1948) כר' 14, עמ' 6779, כר' 1, עמ' 429. ראו גם: Huehnergard, J. (2006).

2. פרק שני: שכיחות השימוש במבני הסמיכות השונים

בפרק זה אבחן את שכיחות השימוש של סופרים שונים בני זמננו⁴ בשלושת מבני הסמיכות: הסמיכות החבורה, הפרודה והכפולה תוך השוואה לממצאים שהופיעו במחקרים קודמים, ובחנו את שכיחות השימוש במבנים אלה בקורפוס משנאי ובקורפוס של עיתונות. שכיחות השימוש בכל אחד משלושת המבנים בקורפוס שבדקתי מוצגת בטבלה להלן:

טבלה 1: שכיחות השימוש במבני הסמיכות השונים בקורפוס ספרותי בן זמננו

סך הכל	גרוסמן	עוז	גוטפריינד	נבו	שלו	ברנשטיין	קציר	קסטל-בלום	קמחי	הראבן	
868	54	97	84	52	71	105	142	54	132	77	סמיכות חבורה
(77%)	(80%)	(84%)	(82%)	(63%)	(76%)	(89%)	(85%)	(65%)	(78%)	(65%)	
199	13	14	11	30	18	10	24	20	20	39	סמיכות פרודה
(18%)	(19%)	(12%)	(11%)	(36%)	(20%)	(8%)	(14%)	(25%)	(13%)	(32%)	
52	1	5	7	1	4	4	2	8	16	4	סמיכות כפולה
(5%)	(1%)	(4%)	(7%)	(1%)	(4%)	(3%)	(1%)	(10%)	(9%)	(3%)	
1119	68	116	102	83	93	119	168	82	168	120	סך הכל

מתוך עיון בטבלה ניתן להצביע על מספר ממצאים בולטים:

1. אם נבחן את ממוצע השימוש של הסופרים השונים בכל אחד משלושת מבני הסמיכות, נמצא כי השימוש בסמיכות החבורה הוא הרב ביותר (77%), השימוש בסמיכות הפרודה קטן בהרבה (18%) והשימוש בסמיכות הכפולה די נדיר (5%) ביחס לשימוש במבנים האחרים.
2. ניתן להשוות את נתוני השכיחות של הופעת הסמיכויות בקורפוס שלנו עם נתוני השכיחות בקורפוס המשנאי שנבדק על ידי עמרוסי (1993, עמ' 13) ועם נתוני קורפוס עיתונות משנות השבעים, שנבדק על ידי אזר (תשל"ו, עמ' 12). אמנם אין ערך להשוואה כמותית מאחר שגודל הקורפוסים אינו זהה, אך ניתן להשוות את השכיחות באופן יחסי. למרות שבין מטרות עבודת מחקר זו גם להציג השוואה של השימוש בסמיכות בספרות בת זמננו לשימוש בסמיכויות במקרא,

Etymology of the Hebrew Relative *š*-. In: Fassberg, S. E. & Hurvitz, A. Eds. Biblical Hebrew in Its Northwest Semitic Setting: Typological and Historical Perspectives. (pp. 103-125) Jerusalem & Winona Lake, Indiana.

⁴ הקורפוס הנבדק כולל קטעים באורך זהה של 2500 מילה מכל יצירה. הפירוט הביבליוגרפי נמצא בסעיף "מקורות ראשוניים" בסופה של עבודה זו, וכמו כן נמצא פירוט היצירות בסעיף 1.3 לעיל, סעיף המתאר את הקורפוס הנבדק ושיטות המחקר.

השוואה זו של שכיחות השימוש בשלושת סוגי הסמיכויות לא רלוונטית ללשון המקרא, כי בלשון המקרא, נמצא רק צירופי סמיכות חבורה "וניצנים ראשונים" של סמיכות כפולה.

להלן אציג את ההשוואה שבשכיחות השימוש בסוגי הסמיכות השונים בקורפוס הספרותי שלנו לעומת הקורפוס המשנאי והקורפוס העיתונאי:

שיעור הסמיכויות החבורות מתוך כלל הסמיכויות:

בקורפוס שלנו: 77%, בקורפוס המשנאי: 80%, ובקורפוס העיתונות: 79%

שיעור הסמיכויות הפרודות מתוך כלל הסמיכויות:

בקורפוס שלנו: 18%, בקורפוס המשנאי: 17%, ובקורפוס העיתונות: 13%

שיעור הסמיכויות הכפולות מתוך כלל הסמיכויות:

בקורפוס שלנו: 5%, בקורפוס המשנאי: 3%, ובקורפוס העיתונות: 8%

נראה, כי מהבחינה הסטטיסטית שכיחות השימוש בסוגי הסמיכויות המשמשות בלשון המשנה⁵ לא שונה בהרבה משכיחות השימוש במבנים השונים בלשון עיתונות שנות השבעים, ומשכיחות השימוש במבנים אלה בלשון הספרות בת זמננו. מעניין הוא הדמיון הרב שבשכיחות השימוש בסוגי מבני הסמיכות בשלושה קורפוסים כה שונים מבחינה כרונולוגית ומבחינת הז'אנר: הקורפוס המשנאי (200 לספירה), קורפוס העיתונות (שנות השבעים של המאה ה-20), והקורפוס הספרותי שנבחן במחקר זה (תחילת המאה ה-21). עצם הישרדותו של המבנה המקראי של הסמיכות החבורה כמבנה כה דומיננטי הוא אחד ממאפייניה השמיים של העברית, והוא מאשש את הטענה של גולדנברג (תשנ"ו, עמ' 167) כי העברית החדשה הרבה יותר ארכאית במבניה היסודיים, וזה ייחודה הבולט בקרב הלשונות השמיות החיות. מן הצד השני עצם קיומם בעברית המודרנית של מבני הסמיכות הפרודה והכפולה, שהתפתחו בלשון חז"ל, ועצם השמירה על שכיחות שימוש דומה בין המבנים בימינו כבלשון חז"ל מאשש את הטענה, כי לשון חז"ל היא שתרמה תרומה משמעותית יותר לתחבירה של לשון ימינו (בלאו, תשל"ו, עמ' 100). כאן המקום לציין כי כפי שנטען על ידי עמרוסי (1993) בחוקרו את לשון המשנה, וכפי שנטען על אזור (תשל"ו) בחוקרו את לשון העיתונות, בחירת השימוש באחת מצורות הסמיכות ברוב המקרים אינה מקרית או חופשית אלא מושפעת מאילוצים דקדוקיים, סמנטיים ותחביריים שונים. בהמשך העבודה אציג כיצד פועלות התניות אלה על בחירת מבנה הסמיכות בקורפוס של ספרות בת זמננו שאותו בדקתי.

⁵ גם צרפתי (תשנ"ז: 190) שבחן את שכיחות הופעת מבני הסמיכות השונים בסדר זרעים הציג התפלגות דומה לזו שהציג עמרוסי. הסמיכות החבורה: 560 היקריות בקירוב (כ-82%), הסמיכות הפרודה 110 היקריות בקירוב (כ-16%), והסמיכות הכפולה: 10 היקריות (כ-2%).

אשר לדמיון שבשכיחות הופעתם של מבני הסמיכות השונים בין המשנה, עיתונות שנות ה-70 והספרות בת זמננו, הרי שאין להסיק מדמיון זה כי מבנים אלו מילאו בשלוש התקופות הנזכרות את אותם תפקידים לשוניים. עניין זה ייבחן בהמשך העבודה. כמו-כן אין להסיק מעובדת הדמיון שבשכיחות השימוש במבני הסמיכות השונים בין הקורפוס המשנאי, קורפוס העיתונות וקורפוס הספרות בת זמננו, כי לאורך כל התקופות שמחתימת המשנה ועד ימינו נשמרה בהכרח שכיחות שימוש זהה. יש מקום להניח למשל, כי בשלב המאוחר של לשון חכמים עלה שיעור השימוש בסמיכות הכפולה. צרפתי (תשנ"ז, עמ' 190) הצביע על כך כי מגמה זו משתקפת במבט ראשון מהדוגמאות של סמיכות כפולה שמציג בנדויד (תשל"א, כר' ב, עמ' 462-460) בספרו לשון מקרא ולשון חכמים. רק 12 מתוך למעלה מ-60 דוגמאות של סמיכות כפולה מקורן במשנה, בתוספתא ובמדרשי ההלכה, כאשר רוב הדוגמאות לקוחות ממדרשי אגדה ומן התלמודים. יתר על כן הסמיכות הכפולה נתפסת כמאפיין של לשון חז"ל, ויש המכנים אותה בשל כך "הסמיכות החז"לית" (ראו למשל רובינשטיין, תשל"ח). ככל נראה גם שיעור השימוש בסמיכות הפרודה לא היה יציב לאורך כל התקופות. עמרוסי (1993, עמ' 8) טוען כי "בתקופת המשכילים הייתה נטייה לחסל את קיומה של המילה 'שלי' ולהשתמש אך ורק בסמיכות החבורה"⁶. יש מקום לפיכך לבחון את השימוש בשלושת מבני הסמיכות לאורך כל תקופותיה של העברית, אך בחינה מקיפה זו לא יכלה להתבצע במסגרת מחקר זה בשל מגבלות ההיקף של מחקר זה, והעניין זקוק לעיון נוסף.

3. השוני בממצאים בין סופר אחד למשנהו בקורפוס שלנו הוא מאפיין בולט נוסף העולה מעיון בטבלה לעיל. כך למשל נמצא פער גדול בין מספר ההיקרויות של סמיכות חבורה בעמודים הראשונים (2500 המילים הראשונות) של הסיפור של אשכול נבו "קבוצת הכדורגל של גן סאקר" לבין מספר ההיקרויות של הסמיכות החבורה שנמצאו אצל יהודית קציר בעמודיה הראשונים של הנובלה "והעננים נוסעים, נוסעים". בקטע זה באורכו מסיפורי שני הסופרים נמצא כי יהודית קציר משתמשת ב-142 סמיכויות חבורות, בעוד אשכול נבו משתמש ב-52 סמיכויות חבורות בלבד. גם הפער שבשימוש הכולל בשלושת מבני הסמיכות גם יחד בין שני הסיפורים של נבו ושל קציר הוא פער משמעותי. 168 צירופי סמיכות אצל קציר לעומת 83 אצל נבו. את הפער הגדול שבשימוש בצירופי סמיכות בין שני הסופרים אני מציע לייחס לאופיו של הטקסט. בעוד הנובלה של קציר מאופיינת בקטעים תיאוריים ארוכים, הטקסט של נבו הוא נרטיבי-עלילתי, המתאר השתלשלות עניינים. אפשר שמדובר גם בהבדל סגנוני בין סופרים שונים.

⁶ קשה לדעת לאילו שנים בדיוק מכוון עמרוסי, ואם היה למגמת ביטול השימוש ב'שלי' ביטוי מובהק בעברית הכתובה. עמרוסי מציג בהמשך טענתו אמירות מספריהם של אבינרי (תשכ"ד), פריץ (1967) וליבני (1957) שבהן יוצאים הכותבים כנגד השימוש במילית 'שלי'.

להלן אציג קטע מתוך הנובלה של יהודית קציר המאופיין בעושר של סמיכויות בכלל ובסמיכויות חברות בפרט, לעומת קטע באורך זהה מסיפורו של אשכול נבו, המאופיין במיעוט סמיכויות. אנסה להצביע על הקשר שבין אופיו של הטקסט לבין מידת השימוש בסמיכויות בטקסט. הסמיכויות מסומנות בסוגריים מרובעים.

קטע מתוך "והעננים נוסעים, נוסעים" (קציר, 2005, עמ' 12):

"[מרכז פנורמה], הבנק שלא טרחתי להיכנס אליו לסגור את החשבון. [בתי-הקפה] החדשים שלא ישבתי בהם. גלידריה במקום החנות [לציוד ספורט], ששנים קניתי בה את [בגדי ההתעמלות]. 'שָׁנָל ובניו – [חומרי בניין]'; השפם, החיור, [פרקי האצבעות] הצהובים הנשלחים אל הלחי, העיפרון הצהוב מאחורי האוזן, [ריחות אבק וסייד וטרפנטין]. [בניו של שנל], עדים אחרונים לילדותי. טיפסתי במדרגות [לרחוב מגידו] ופסעתי לאורך [חומת האבן] הגבוהה של [מנזר סנט מקסימוס]. [הניחוח היבש של הברושים], [דנדון הפעמונים] החגיגי, הנזירות [נמוכות-קומה] כילדים, יוצאות ונכנסות [בשער הברזל] בשביסיהן האפורים ובשמלותיהן השחורות, הארוכות כאילו אין להן [כפות רגליים]. [צלבי כסף] על החזה, עיניהן באדמה [חסרות פנים]. בהפסקות נעמי ואני עושות זו לזו [סולם גנבים], מציצות אל תוך הגן מעבר לחומה הגבוהה שמפרידה בין [בית הספר] לבין המנזר לראות מבעד [לירק הברושים] [כתמי פרחים] צבעוניים. עכשיו היה [שער המנזר] פתוח. לא, לא היה שער, רק פתח רחב. לראשונה עמדתי [בלב המסתורין]. הגן הגדול מוזנח, [שיחי הורדים] פרועים. [מחלונות [מבנה האבן]] השתלשלו כבסים ססגוניים וג'ינסים [והבל תבשילים] [ובליל שיחה] ברוסית. גבר מאפיר ישב בכניסה ליד [שולחן פורמייקה] ורשם משהו [[במחברת שורות] של תלמיד]."

קטע מתוך "קבוצת הכדורגל של גן סאקר" (נבו, 2001, עמ' 118-119):

"יותר מזה. כששלום עבר דירה למבשרת העברנו לו כולנו כולל אבירם שסחב את החפצים הקטנים, את הבית, [וכשהפועלים הערבים של חיימון] נשאר בשטחים בגלל הסגר, גמרנו [ביום שבת] אחד את הקיר הלא גמור במשרד החדש שלו. אבל זה היה עוד בגדר הסטנדרטי. השיא האמיתי היה כשעזרנו לדורי לסגור את הסכום שהיו היה צריך בשביל [הטיפולים הרפואיים של אישתו]. הוא לא סיפר כלום על העניין, אבל תוך כמה שבועות הוא הפך מהשחקן הכי טוב בקבוצה, זה שכולם בוחרים אותו ראשון לקבוצה שלהם, לאחד שלא פוגע בכלל, והיה ברור שמשוהו רע קורה לו, ואפילו שאלנו אותו מה, אבל הוא לא הסכים לדבר על זה ונפגע מזה שאנחנו חושבים שהוא ירד בכושר, ורק נהיה עוד יותר [חסר ביטחון] וגרוע, עד שאחרי משחק עלוב במיוחד שלו, תפשונו ניסן ואני את אחיו, נחי, ולקחנו אותו מאחורי העץ ולחצנו עליו חזק עד שהוא נשבר וסיפר לנו [שאישתו של דורי] קיבלה איזה וירוס נדיר שאפשר לטפל בו רק

באמריקה ושדורי עובד כבר חודשיים כמו חמור [במשמרות לילה] לגייס את הכסף, והשביע אותנו לא לספר לאף אחד כלום, אבל בעיניים שלו אמר תספרו, ואני..."

הטקסט התיאורי של יהודית קציר נעזר בהרחבות לוואיות רבות לשמות העצם. שתי ההשלמות הנפוצות ביותר של שם העצם בעברית הן שם התואר או שם העצם בעמדת סומך⁷. ברוקמן-בראון (2008, עמ' 20) מציינת כי על פי מחקרים שונים הסמיכות החבורה היא הצירוף השמני השכיח ביותר בעברית. בקטע המובא לעיל מהנובלה של קציר נמצא 41 שמות שהורחבו בדרך כלשהי מתוכם 31 שמות הורחבו בדרך של סמיכות. חלק מהשמות הורחבו בכמה השלמות שונות בזו אחר זו. לעומת זאת בקטע המובא לעיל הלקוח מהסיפור של נבו, שהוא קטע פחות תיאורי ויותר עלילתי, נמצאו רק 18 שמות שהורחבו בדרך כלשהי. שישה מתוכם הורחבו בדרך של סמיכות. מידת השימוש בהרחבות שמות עצם מלמדת על רמת התיאוריות של הטקסט, ולמרות ששלזינגר (תשנ"ד, עמ' 98) מציין שאמצעי התיאור הקלאסי בעברית המודרנית הוא שם התואר, מידת השימוש בחלק מצירופי הסמיכות מושפעת אף היא ממידת תיאוריותו של הטקסט. עם זאת לא כל הסמיכויות מביעות רעיון תיאורי, כלומר, מורכבות מגרעין+מתאר או מתאר+גרעין, ועוד אדון בהוראות הסמנטיות של צירופי הסמיכות בפרק העוסק בכך.

אף כי רמת השימוש בסמיכויות מושפעת בין היתר מאופיו של הטקסט ומרמת תיאוריותו יש לזכור כי בשימוש בצירופי סמיכות יש שילוב של אילוץ ושל בחירה, והוא קשור לא רק באופן שבו בחר הסופר להביע את הדברים, אלא גם בשאלה אילו דברים הוא בחר להביע, ואילו מסומנים מעורבים בסיפור שבחר לספר. מצד אחד, חלק מהמסומנים המיוצגים בטקסט שהסופר בחר לחבר, אין לסופר דרך אחרת אלא להביעם בדרך של סמיכות, אלא אם כן יש לצירוף זה מילה נרדפת שאינה במבנה של סמיכות, וגם אז ידוע כי הנרדפים אינם זהים לחלוטין בקונוטציה, במשלב וכדומה. העובדה שחלק מהמסומנים אין דרך אחרת לסמנם אלא באמצעות צירוף סמיכות נכונה בדרך כלל לגבי מסומנים שהמסמן שלהם הוא צירוף ממולך כגון הצירופים: 'בית הספר', 'בתי הקפה', 'כפות רגליים' ו'סולם גנבים' (שהופיעו בקטע מתוך הנובלה של קציר לעיל), אבל גם צירופים אחרים שהופיעו בקטע זה כגון: 'מרכז פנורמה', 'פרקי האצבעות' או 'שער המנזר', אם הסופר החליט לכתוב עליהם, אין לו דרך אחרת אלא להביעם באמצעות צירוף סמיכות. אשר לשאלה באיזו סמיכות להשתמש, חבורה, פרודה או כפולה, כאן יש לעתים

⁷ שלזינגר (תשנ"ד, עמ' 93) הוכיח מגמה זו בבוחנו צירופים שמניים בעברית עיתונאית. מידת המובהקות של שכיחות השימוש בשני מבנים אלה, הסמיכות החבורה, וצירוף ש"ע-ש"ת, כאמצעים העיקריים להרחבת שם העצם מתירה לנו להניח שמגמה זו מתקיימת גם במשלב העברית הספרותית של ימינו כמאפיין סגנוני, גם אם לא באותם אחוזים ממש כבטקסטים העיתונאיים שבדק שלזינגר. מגמה זו מוצאת ביטוייה גם בקטע הקצר של קציר שהצגתי לעיל.

אילוצים, ואזון בכך בפרקים הבאים. לצד צירופי הסמיכויות המחויבים נמצא בקטע לעיל גם סמיכויות שהן בגדר בחירה, וכאן נכנס הגורם הסגנוני. פרוכטמן (1990, עמ' 31) מגדירה סגנון כ"בחירה בין מבעים חלופיים (אלטרנטיביים), או במילים אחרות: בחירה בין מבעים, המוסרים בערך אותו המידע". הבחירה במקרה שלנו, יכולה להתייחס לשאלה אם להרחיב ש"ע מסוים או להשאירו ללא הרחבה, וכאשר החליט הסופר להרחיבו, לעתים יש בחירה סגנונית בין מספר אפשרויות להרחבה תוך שמירה על אותה המשמעות או משמעות קרובה. כך למשל בחרה יהודית קציר להשתמש בצירוף 'הבל תבשלים', ויכלה להמיר זאת למשל ב'תבשילים מהבילים'. את הצירוף 'ירק הברושים' יכלה להמיר למשל ב'הברושים הירוקים', את הצירוף 'צלבי הכסף' יכלה להמיר ב'הצלבים המוכספים'. במקום 'דנדון הפעמונים החגיגי' יכלה לכתוב 'הפעמונים המצלצלים בחגיגות', וכדומה.

אשר לפערים בין הסופרים השונים במידת השימוש בסמיכות הפרודה הרי שהם נעים בין 10 היקרויות של סמיכות פרודה בלבד בעמודיו הראשונים (2500 המילים הראשונות) של הרומן "פנטזמה" של אילנה ברנשטיין לבין 39 היקרויות של סמיכות פרודה בקטע בהיקף זהה מהרומן "האיש הנכון" של גיל הראבן. הגורמים המשפיעים על השימוש בסמיכות הפרודה הם רבים וכפי שנראה בהמשך העבודה יש גורמים רבים המעודדים או מחייבים שימוש בסמיכות הפרודה. הגורם הראשי העומד מאחורי השימוש בחלק גדול מצירופי הסמיכות הפרודה הוא מורכבות של הנסמך או הסומך. כאשר הנסמך או סומך או שניהם הם איברים המורכבים מגרעין + שם תואר, כינוי רומז, כמת או מאיך, צירוף יחס, פסוקית זיקה, או סומך נוסף באופן שיוצר שרשרת סמיכויות יש נטייה חזקה לשלב את המילית 'ש' בצירוף הסמיכות ולפרק את המבנה המורכב תוך יצירת סמיכות פרודה. בנוסף יש מקרים נוספים שבהם הסמיכות הפרודה מועדפת על סוג סמיכות אחר כמו למשל הסמיכות המביעה יחסי בעלות. אם נשווה את הקטע שבחנתי מתוך "פנטזמה" של אילנה ברנשטיין שהכיל 10 היקרויות של סמיכות פרודה לבין הקטע מ"האיש הנכון" של גיל הראבן שהכיל 39 היקרויות של סמיכות פרודה נוכל לראות בבירור שברנשטיין השתמשה מתוך בחירה במשפטים בודדים בלבד המכילים סמיכויות בעלות איברים מורכבים, ואילו הייתה משתמשת יותר באיברים מורכבים, הייתה אולי נזקקת לסמיכות הפרודה, למרות ששכיחות הסמיכויות החבורות באותו קטע אינה נמוכה כלל: 105 צירופי סמיכות חבורה. בקטע מתוך "האיש הנכון" של גיל הראבן לצד מספר צירופי סמיכות שהשימוש בהם נבע מהגורם של נסמך או סומך מורכבים נמצא עוד סיבות רבות אחרות שעודדו את השימוש בסמיכות פרודה. למעשה מצאתי שרק ארבעה מתוך 39 צירופי הסמיכות הפרודה שמופיעים בקטע מאפשרים

המרה חופשית לסמיכות חבורה. גם כאן מעורבים גורמים של אילוץ לצד גורמים של בחירה. אם נבחן למשל את המשפט: "ובכל מקרה היה עליו לשמור מרחק מסטודנטיות, עניין של היגיון פשוט וגם של הגינות" (הראבן, 2005, עמ' 9), נראה שהסופר בחר בחירה חופשית להשתמש בצירוף הסמיכות 'עניין של היגיון פשוט', אבל משבחר להשתמש בצירוף זה הוא נאלץ לבחור בסמיכות הפרודה כי סמיכות חבורה: *עניין היגיון פשוט או סמיכות כפולה: *עניינו של היגיון פשוט הם צירופים בלתי אפשריים.

גם בשימוש בסמיכות הכפולה נמצא פערים משמעותיים בין היצירות של הסופרים השונים. אשכול נבו בסיפורו "קבוצת הכדורגל של גן סאקר" השתמש פעם אחת בלבד בצירוף של סמיכות כפולה במהלך הקטע של 2500 המילים הראשונות של הסיפור וכך גם גרוסמן בנובלה "אטרופי". לעומתם אלונה קמחי השתמשה בסיפור "לילי לה טיגרס" במהלך קטע באורך זהה ב-16 צירופים של סמיכות כפולה. ייתכן שניתן להסביר את הסיבה לאי הופעתם של צירופי סמיכות כפולה בסיפור של אשכול נבו כחלק מסגנון הכתיבה שלו המאופיין בנטייה לעברית קלה ומדוברת. בעברית הדבורה השימוש בסמיכות כפולה הוא נדיר ביותר (ראו למשל: שלזינגר ורביד, תשנ"ח). ייתכן שגם כאן ההימנעות מהשימוש בסמיכות זו נובעת מניסיון לשוות לטקסט אופי קליל יותר. בין המאפיינים הנוספים של אותו הטקסט המשווים לו אופי דבור היא הופעתם של צירופי סמיכות חבורה מיוחדים, שבהם תווית היידוע מצטרפת לנסמך ולא לסומך, ונמצאו עוד מאפיינים של עברית דבורה בטקסט של נבו, שלא כאן המקום לפרטם. עם זאת גם בטקסט של גרוסמן בנובלה 'אטרופי' מצאתי במהלך קטע זהה בהיקפו לקטע הנבדק מהסיפור של נבו שימוש בצירוף אחד בלבד של סמיכות כפולה. נובלה זו אינה מאופיינת בסגנון דבור, כך שיש להסביר את מיעוט השימוש בצירופי סמיכות כפולה גם באופן אחר. הסיבה למיעוט השימוש במבנה של סמיכות כפולה בעברית בכלל קשורה בהתניות הרבות החלות על השימוש במבנה זה מצד אחד ובעובדה שכמעט תמיד, פרט למקרים של צירופים ממולנים, ניתן להמירו במבנה סמיכות אחר. מבנה הסמיכות הכפולה, בשונה מהסמיכות החבורה והפרודה, הוא מבנה מסומן שניתן להשתמש בו להבעות מאוד ספציפיות ובתנאים מאוד ספציפיים ובמרבית המקרים הסופר יכול לוותר עליו או להשתמש במקומו במבנה אחר של סמיכות. מצד שני אם מבנה הסמיכות הכפולה הוא מבנה כה שולי שניתן לוותר עליו כיצד נסביר את השימוש הרב באופן יחסי של אלונה קמחי בסמיכות כפולה (16 היקרויות) בקטע הנבדק מן הסיפור לילי לה טיגרס. ניתן לייחס זאת לסגנון הכתיבה האישי של המחברת ולמשלב הגבוה שבו בחרה לכתוב. נראה כי השימוש בסמיכות כפולה מאפיין

משלב ספרותי גבוה. מכאן, שניתן להסביר את הפער שבשימוש בצירופי סמיכות כפולה בין הטקסטים השונים כתוצאה של נסיבות מצד אחד ושל בחירה סגנונית ומשלבת מצד שני. אשר לפערים שבמידת השימוש בשלושת מבני הסמיכות גם יחד, גם כאן נמצא פערים גדולים בין היצירות של הסופרים השונים. כך למשל בעמודיה הראשונים (2500 המילים הראשונות) של הנובלה 'איטרוף' של גרוסמן נמצא 68 צירופי סמיכות בשלושת המבנים גם יחד לעומת 168 צירופי סמיכות בקטע באורך זהה מהסיפור "לילי לה טיגרס" של אלונה קמחי.

פערי השימוש במבני הסמיכות השונים גם יחד כפי שהוא משתקף בטבלה מס' 1 לעיל מלמד אותנו כי מעבר להתניות והמגבלות החלות על השימוש בסוג סמיכות אחד ולא באחר בסביבה מסוימת, ככל הנראה יש גם אלמנט של בחירה בכמות הסמיכויות שבה הסופר משתמש, ובחירה זו מושפעת לא רק מסגנון כתיבתו האישי של הסופר אלא גם מהנושא שהוא כותב עליו ומאופי הטקסט הספציפי בסיפור אחד לעומת אחר. בראשית פרק זה, בדיון העוסק בפערים שבשימוש בסמיכות החבורה, הצגתי השוואה בין טקסטים בעלי אופי שונה והדגמתי את השפעתו של אופי הטקסט על השימוש בצירופי סמיכות תוך בחינה של מספר השמות המופיעים בו וכוללים השלמות שונות וביניהן השלמה באמצעות סמיכות. השוואה זו שערכתי לעיל רלוונטית גם לדיוננו כאן בפערים שברמת השימוש בשלושת מבני הסמיכות גם יחד. כאן מודגם אלמנט הבחירה והגורם הסגנוני בצורה הטובה ביותר. השוואת השימוש בשלושת סוגי הסמיכות גם יחד אצל מבחר סופרים מנטרלת את האלמנט של ההתניה והמניעות שבשימוש במבנה סמיכות אחד לעומת משנהו, משום שאני מניח, שאותן התניות שימוש חלות על כל הסופרים במידה זהה, ומכאן שההבדלים בשימוש הכולל בסמיכויות קשורים במניעים סגנוניים בלבד של אופי כתיבתו של הסופר מחד גיסא ושל אופיו של הטקסט המסוים מאידך גיסא.

עד כאן ניסיתי להציע הסבר לפערים הגדולים שבין המקרים הקיצוניים שבשכיחות השימוש בצירופי סמיכות שונים בין סופרים שונים. לא טרחתי לנסות להסביר כל ממצא וממצא שבטבלה. ברור הוא, כי כל אותם מקרי ביניים שבין המקרים הקיצוניים ברמת השימוש בסמיכויות נתונים אף הם להשפעות הנגרמות מצד אחד מסגנון כתיבתו הייחודי של הסופר, ומצד שני ממאפיינים של הטקסט הסיפורי עצמו.

בתחילת הפרק הנוכחי ערכתי השוואה בין שכיחות השימוש בצירופי סמיכות בספרות העברית בת זמננו בהתבסס על הקורפוס הנבדק במחקר זה, לבין שכיחות השימוש בצירופי סמיכות בקורפוס משנאי ובקורפוס של עיתונות. כפי שהראיתי שאין הקורפוס הספרותי עשוי מקשה אחת, וכי הפערים בין סופר אחד למשנהו ובין טקסט ספרותי אחד לבין אחר במידת השימוש בצירופי

סמיכות עשויים להיות גדולים, כך גם אין הקורפוס המשנאי עשוי מקשה אחת, וכך גם קורפוס העיתונות. אצל עמרוסי (1993, עמ' 13) ניתן לראות כי קיימים פערים גדולים במידת השכיחות של השימוש בצירופי סמיכות בין מסכת אחת לאחרת. גם בקורפוס העיתונות שבחן אזר (תשל"ו, עמ' 12) נמצא פערים גדולים בין עמוד עיתון אחד למשנהו ובין עיתון יומי אחד לעיתון אחר ברמת השימוש בצירופי סמיכות על סוגיהם השונים.

3. פרק שלישי: מיון דקדוקי של הסמיכות

בפרק זה אמיין את צירופי הסמיכות שהופיעו בקורפוס הנבדק לקטגוריות שונות לפי טבעו של הנסמך. בחרתי למיין את הסמיכויות לפי טבעו של הנסמך משום שסוג הנסמך הוא הדומיננטי בקביעת התנהגות הסמיכות, ובשאלת ההופעה של הסמיכות במבנה זה או אחר כפי שנראה בהמשך. מעבר לכך, עיקר עיסוקי בעבודה זו יהיה עיון סמנטי בסמיכויות שהנסמך בהן הוא שם עצם, ולפיכך ארצה בשלב ראשון להציג גם את צירופי הסמיכות שהופיעו בקורפוס הנבדק ובהם הנסמך שייך לקטגוריות דקדוקיות אחרות.

להלן סוגי הנסמך השונים בצירוף דוגמאות.

א. **שם עצם** (ממשי או מופשט):

סמיכות חבורה:

הדפס משי (קציר, 2005, עמ' 8), סדנת נשמה (הראבן, 2005, עמ' 12), זרם המים (קמחי, 2004, עמ' 11).

סמיכות פרודה:

כובעים של טבחים (קציר, 2005, עמ' 10), נחיל של ילדים (קציר, 2005, עמ' 13), דחף של שובבות (קסטל-בלום, 2007, עמ' 16).

סמיכות כפולה:

אחותה של הדודה (קסטל-בלום, 2007, עמ' 16), שקיפותם של המים (קמחי, 2004, עמ' 9), תחילתה של שיחה (גוטפרוינד, 2005, עמ' 23).

ב. **שם פעולה:**

סמיכות חבורה:

ביצוע מעלליו (קמחי, 2004, עמ' 15), קרקוש הגרעינים, (שלו, 2006, עמ' 9), רכיסת השרוכים (נבו, 2001, עמ' 116).

סמיכות פרודה:

האחיזה של הדודה (קסטל-בלום, 2007, עמ' 11), הסילוק של יגאל (נבו, 2001, עמ' 123), החמרה של היסטריה (הר-אבן, 2005, עמ' 7).

סמיכות כפולה:

פיצוחיהם של הבוטנים (קסטל-בלום, 2007, עמ' 14).

ג. **שם הפועל:**

סמיכות חבורה:

חלף השנים (קמחי, 2004, עמ' 18), בנפול החשיכה (שלו, 2006, עמ' 14).

סמיכות פרודה:

לא הופיעו צירופים

סמיכות כפולה:

שובו של החיזיון (קמחי, 2004, עמ' 16).

ד. בינוני פעיל:

סמיכות חבורה:

מכוון פסנתרים (קמחי, 2004, עמ' 12), שופעי שיער (קציר, 2005, עמ' 10), קוראי עיתונו (גוטפריינד, 2005, עמ' 15).

סמיכות פרודה:

חוקר של ההיסטוריה היהודית (הראבן, 2005, עמ' 9).

סמיכות כפולה:

לא הופיעו צירופים

ה. בינוני סביל:

סמיכות חבורה

פרועת שיער (קציר, 2005, עמ' 15), צרובת אכזבה (קמחי, 2004, עמ' 14), לבוש שחורים (ברנשטיין, 2005, עמ' 17).

סמיכות פרודה

לא הופיעו צירופים

סמיכות כפולה

לא הופיעו צירופים

ו. שם תואר:

סמיכות חבורה:

גדול סופרינו (גוטפריינד, 2005, עמ' 18), מלאי כוונה (קמחי, 2004, עמ' 17), קצרת נשימה (ברנשטיין, 2005, עמ' 13).

סמיכות פרודה:

לא הופיעו צירופים

סמיכות כפולה:

לא הופיעו צירופים

ז. שם פרטי:

סמיכות חבורה:

לא הופיעו צירופים

סמיכות פרודה:

"ראן" של קוראסוה (קסטל-בלום, 2007, עמ' 8) "שלגים נמסים מהר" של ברוס קאופמן (קסטל-בלום, 2007, עמ' 8), פרובנס של מדינת ישראל (עוז, 2009, עמ' 11).

סמיכות כפולה:

לא הופיעו צירופים

טבלה 2 : מיון דקדוקי של צירופי הסמיכות לפי טבעו של הנסמך

שם- עצם	הראבן	קמחי	קסטל- בלום	קציר	ברנשטיין	שלו	נבו	גוטפרינד	עוז	גרוסמן	סך- הכול	
שם- עצם	ס. חבורה	ס. פרודה	ס. כפולה	ס. חבורה	ס. פרודה	ס. כפולה	ס. חבורה	ס. פרודה	ס. כפולה	ס. חבורה	ס. פרודה	ס. כפולה
770	67	113	48	132	91	62	49	71	88	49	770	
174	32	20	17	22	8	17	28	10	10	10	174	
48	4	14	7	2	4	4	1	7	5	0	48	
40	2	8	4	3	6	6	1	2	5	3	40	
20	6	0	1	2	1	1	2	1	3	3	20	
3	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	3	
2	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	2	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	
14	2	3	0	1	3	0	0	3	2	0	14	
1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
20	1	4	0	3	4	0	0	6	0	2	20	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
22	5	3	2	3	1	2	2	2	2	0	22	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
4	0	0	2	0	1	0	0	0	1	0	4	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1119	120	168	82	168	119	93	83	102	116	68	1119	

לפני שאתייחס לממצאי הטבלה ברצוני לציין שהסיווג לקטגוריות דקדוקיות אינו תמיד חד משמעי, וכי יכולים להיות לעתים שיקולים לכאן או לכאן באשר לשיוך מילה לקטגוריה מסוימת. כך למשל שמות הפעולה הם למעשה שמות עצם מופשטים שמבחינה סמנטית מציינים תוצאה של פעולה, ומופיעים במשקלים המותאמים לבניין הפועל המביע את הפעולה. לפיכך כל שמות הפעולה היו יכולים להיכלל בקטגוריית שמות העצם. בכל זאת, מכיוון שלשמות הפעולה ייחוד סמנטי בהקשר של סמיכות, בהיותם מייצגים פרדיקטים ולא ארגומנטים בפרופוזיציה הסמנטית המובעת בצירוף הסמיכות, העדפתי, באותם מקומות שניתן לפרש שם עצם מופשט כשם פעולה, להתייחס אליו כאל שם פעולה. בנוסף לכך, צירופי הסמיכות שבהם הנסמך שם פעולה לא ייכללו בהמשך הדיון והמחקר בעבודה זו, ולכן רציתי להפרידם כבר כאן. נוסף על הקושי שבסיווג שמות הפעולה קיים קושי בהבחנה בין בינוני פעול לבין תואר, שכן יכול להיות שם תואר השקול במשקל

של בינוני פעול כבצירופים: 'ענוגת בשר' (ברנשטיין, 2005, עמ' 13) ו'פרועת שיער' (קציר, 2005, עמ' 15). במקרים אלה הכרעתי על פי העיקרון המבני, ותארים במשקל של בינוני סביל כללתי בקטגוריית הבינוני. קושי נוסף קיים בהבחנה בין בינוני פועל לבין שם עצם, באותם שמות השקולים במשקל בינוני פועל, אך מוכרים כלקסמה עצמאית המביעה שם עצם כבצירופים: 'שומר המסך' (ברנשטיין, 2005, עמ' 25) או 'שודד הבנק' (קמחי, 2004, עמ' 15), גם כאן הכרעתי על פי העיקרון המבני, ושמות במשקל של בינוני סווגו בקטגוריית הבינוני.

מן העיון בטבלה לעיל אנו למדים כי סמיכות שם העצם היא הסמיכות הנפוצה ביותר וזוהי הסמיכות שבה אעסוק בהמשך העבודה. כל הקטגוריות האחרות הוצגו כאן רק לשם השלמת התמונה, ולמען יתאפשר לי להציג פריסה סטטיסטית של כל השמות שהופיעו בקורפוס הנבדק בעמדת נסמך, וכך לכלול את כל סוגי הסמיכויות בעיון הסטטיסטי.

הטבלה לעיל מדגימה את העובדה כי לא כל סוגי הנסמכים יכולים להופיע בכל שלושת סוגי הסמיכות. כך למשל סמיכות התואר כדוגמת 'קצרת נשימה' (קמחי, 2004, עמ' 11) וכן סמיכות הבינוני הסביל כדוגמת 'מוכי שינה' (קציר, 2005, עמ' 15) הן סמיכויות ייחודיות למבנה של סמיכות חבורה. לעומת זאת, סמיכות שבה מופיע שם פרטי בעמדת הנסמך כדוגמת "ראף" של קורסאוה' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 8) מתאפשרת רק במבנה של סמיכות פרודה. סמיכות הבינוני הופיעה בקורפוס הנבדק בסמיכות חבורה ופעם אחת בלבד בסמיכות פרודה: "חוקר של ההיסטוריה היהודית" (הראבן, 2005, עמ' 9), אך אין מניעה עקרונית להופעת נסמך בינוני גם בסמיכות כפולה. הבינוני בתופסו את עמדת הנסמך מתפקד כיישות שמנית, וזה מה שמאפשר לו להופיע בסמיכות. ברמן (Berman, 1978, p. 239) עומדת על כך שרק בינוני המתפקד כשם לכל

דבר ("an independent or "full noun") יכול לתפקד כנסמך בכל שלושת סוגי הסמיכות.⁸

גם שם הפועל בהופעתו ללא למ"ד תחילית הוא שמני דיו כדי להופיע בסמיכות והוא הופיע בסמיכות חבורה וכפולה בקורפוס שלנו, אך אינו מופיע בסמיכות פרודה. הסיבה לכך היא ששם הפועל המכונה גם מקור נטוי שימש מלכתחילה רק בעמדת נסמך, כאשר בעמדת הנפרד שימש המקור המחלט. לפיכך מובן שצורה זו משמשת רק בסמיכות חבורה או כפולה, שבה היא נסמכת לשם או לכינוי חבור, ולא משמשת בסמיכות פרודה.

⁸ ברמן (Berman, 1978, p. 239) עושה הבחנה בין בינוני המתפקד כשם עצמאי כדוגמת "מנהל" שיכול להופיע בשלושת סוגי הסמיכות: 'מנהל משרד', 'מנהל של משרד', 'מנהלו של משרד' לעומת בינוני שאינו מתפקד כשם עצמאי היכול להופיע רק כנסמך בסמיכות חבורה: 'מסדר בעיות' אך לא כנסמך בסמיכות פרודה או כפולה *מסדר של בעיות, *מסדרן של בעיות.

ברמן (Berman, 1978, p. 237) טענה שהיכולת של איבר כלשהו להופיע בצירוף סמיכות כנסמך או כסומך היא קריטריון לשמניותו של האיבר. אישוש לטענה זו ניתן למצוא בקטגוריות הדקדוקיות שהופיעו בטבלה לעיל שכולן שמניות ברמה זו או אחרת, אם כי הטבלה מתייחסת לנסמך בלבד.

אשר למצב בתקופות קדומות יותר של העברית, לפי רישביץ (תשס"ז, עמ' 221-220) במקרא מופיעים בעמדת הנסמך (בסמיכות חבורה) איברים שמניים (שמות עצם, שמות מספר, שמות תואר, בינוניים, מקור נטוי) או צורות שהיו במקורן שמות עצם או עשויות להיות במעמד של שמות עצם (כגון: 'איך', 'יש', 'אשרי', 'די'). בעוד בעמדת הנסמך במקרא מופיעות נומינליזציות מורפולוגיות בלבד, בנוסף לשמות שלא עברו הסבה, בעמדת הסומך במקרא עשויים להופיע תחליפים שעברו הן הסבה מורפולוגית והן הסבה תחבירית כגון כינוי רמז ומילות שאלה, או עברו נומינליזציה תחבירית כגון פסוקיות זיקה. נמצא איברים בעמדת סומך שהם ייחודיים ללשון המקרא, ולא יימצאו בלשון הספרות בת זמננו בסמיכות חבורה, כגון צירוף יחס בעמדת הסומך כבצירופים 'לנביאי מליבם' (יחזקאל, יג 2), 'אלהי מרחוק' (ירמיהו, כג 23). עם זאת נוכל למצוא בספרות בת זמננו צירוף יחס בעמדת סומך בסמיכות פרודה כבמשפט: "משבוע לשבוע השיחות של אחרי המשחק נהיו יותר אמיתיות" (נבו, 2001, עמ' 118). כמו כן לא יופיע בספרות בת זמננו בעמדת הסומך פועל מפורש כחלק מפסוקית זיקה אסינדטית במעמד גניטיבי כבצירוף "קרית חנה דוד" (ישעיהו, כט 1). מן הצד השני גם בעברית של ימינו עמדת הסומך בסמיכות חבורה גמישה יותר מעמדת הנסמך ועשויה להכיל משפטים שלמים התופסים את משבצת שם העצם, כגון הצירוף הפותח במילה 'לחישת' במשפט: "או אז היה דוקטור בויאנג'ו משנה מעט את סגנון הבדיקה, ובעודו גוחן מעלי בלחישת "עכשיו פותחת פה גדול גדול אההההה" היה מניח את זרועו על שדי...". (קמחי, 2004, עמ' 14). משפט מועצם לא יכול לתפוס את עמדת הנסמך בסמיכות חבורה לא בלשון המקרא ולא בלשון ימינו. עם זאת קיומה של הסמיכות הפרודה בלשון ימינו מאפשר הצבת משפט מועצם בעמדת הנסמך, דבר שלא היה אפשרי בלשון המקרא, כבשם הסרט השני במשפט: "בזמן האחרון החמצתי שני סרטים חדשים, "ראן" של קוראסאוה, ו"שלגים נמסים מהר" של ברוס קאופמן (קסטל-בלום, 2007, עמ' 8). במקרה זה המשפט תופס עמדה של שם פרטי. רישביץ (תשס"ז, עמ' 222) מביאה דוגמאות מלשון המקרא של שם פרטי המופיע בנסמך של סמיכות חבורה, אך כל הדוגמאות הן של שם פרטי מורכב כגון: 'אור כשדים' או 'ארם נהרים'. שמות פרטיים המורכבים מצירוף סמיכות נמצא גם בספרות בת זמננו, אך לא שם פרטי

מלא העומד בעמדת נסמך. הצבת שם פרטי מלא בעמדת נסמך מתאפשרת בסמיכות פרודה בלבד
כפי שמשתקף בטבלה לעיל.

4. פרק רביעי: מיון סמנטי של צירופי הסמיכות שהופיעו בקורפוס הנבדק

ונסמכם הוא שם-עצם

חוקרים שונים הציעו מיונים סמנטיים של הסמיכות, ובעיקר של הסמיכות החבורה, לקטגוריות המתארות את הוראת הסמיכות או את היחס הסמנטי שבין הסומך לנסמך. חלק מהמיונים מובאים במסגרת תיאור סוגי הסמיכות כחלק מפרק הוראת הסמיכות בספרי לימוד שונים.

כך למשל הר-זהב (תשי"ב, כר' ג, עמ' 233-238) מתאר ב-12 קטגוריות את היחס שבין הנסמך לסומך. יואלי (תשכ"ד, עמ' 55) מפרט 11 הוראות שונות של לוואי הסמיכות. בן-אור (תשכ"ה, כר' א, עמ' 56-58) מתאר את הוראות הסמיכות ב-17 קטגוריות. פרץ (תשכ"ו, עמ' 32-30) מתאר את הסמיכות להוראותיה השונות ב-18 קטגוריות. לוי (1976, עמ' 39-46) מציג חלוקה של הסמיכות ל-13 קטגוריות סמנטיות. אזר (תשמ"ה, עמ' 3-4) מציג חלוקה של סמיכות שם העצם ל-15 קטגוריות. הסיבה לכך שכל חוקר הציג מספר אחר של קטגוריות קשורה במספר גורמים:

א. אף כי החוקרים לא מציינים זאת הם לא התיימרו להציג את כל הקטגוריות הקיימות אלא רק את העיקריות, שבהם נתקלו ומצאו להן דוגמאות בכתובים.

ב. יש שהציגו במסגרת מיון זה חלוקה של סמיכות שם העצם בלבד, בעוד אחרים כללו צירופים שבהם הנסמך שייך לקטגוריות דקדוקיות נוספות כגון שם פעולה, בינוני ושם תואר.

ג. האינטרפרטציה של ההוראות הסמנטיות שונה מחוקר לחוקר ולא נמצא חפיפה מלאה בין הקטגוריות ואופן תיאורן, פרט למספר קטגוריות נפוצות כגון: סמיכות התכלית, סמיכות החומר, סמיכות המקום וכדומה. היחסים המתוארים בקטגוריות הנפוצות מכונים על ידי ברמן ורביד (1986) "יחסים סמנטיים פרוטוטיפיים".

ד. בעברית בת זמננו וייתכן שאף בתקופות קדומות יותר קבוצת ההוראות הסמנטיות שניתן להביען באמצעות הסמיכות היא קבוצה פתוחה ורחבה מאוד. מאחר שכך, לא מיינתי במחקר זה את צירופי הסמיכות שהופיעו בקורפוס הנבדק מיון סמנטי מלא, אם כי נעזרתי במיון למספר קטגוריות סמנטיות פרוטוטיפיות לשם בחינת השימוש במבני הסמיכות השונים כפי שיוצג בהמשך. המיון שערכתי נחלק לשני שלבים:

בשלב הראשון חילקתי את הסמיכות למספר הוראות סמנטיות רחבות. בין הוראות אלה שתים המייצגות לפי מספר חוקרים את שני הטיפוסים העיקריים של הסמיכות בעברית המודרנית: סמיכות יחסי גרעין-מגדיר וסמיכות יחסי השייכות והבעלות (Berman, 1988; Ravid and Shlesinger, 1995). רביד ושלזינגר שבחנו קורפוס של ספרי לימוד, קורפוס של עיתונות וקורפוס

דבור הגיעו למסקנה שברירת המחדל להבעת יחסי גרעין-מגדיר בעברית המודרנית היא הסמיכות החבורה בעוד הסמיכות הפרודה היא ברירת המחדל להבעת יחסי שייכות ויחסי חלק-שלם (Ravid & Shlesinger, 1995). לאור מסקנה זאת החלטתי לבחון את המצב בספרות העברית בת זמננו תוך התייחסות לקטגוריות שהן בדקו, אלא שהעדפתי להפריד את קטגוריית יחסי השייכות מקטגוריית יחסי חלק-שלם ולבחון כל אחת מן השתיים בנפרד. לשתי קטגוריות אלו הוספתי את קטגוריית יחסי מתחם-גרעין, קטגוריה של יחסי תיאור, קטגוריה של יחסים אידיומטיים וקטגוריה קטנה של 'יחסים אחרים' שתוסבר בהמשך. חלוקה זו לשבע קטגוריות רחבות מכסה את כל סוגי סמיכות שם-העצם בקורפוס הנבדק.

בשלב השני, בהמשך לחלוקה לשבע קטגוריות רחבות, חילקתי את קטגוריית יחסי גרעין-מגדיר לתת קטגוריות המבוססות על ההוראות הסמנטיות העיקריות שהופיעו בקטגוריית יחסי גרעין-מגדיר על פי ההוראה הסמנטית הספציפית. בכל קטגוריה ספרתי את מספר צירופי הסמיכות שהופיעו אצל כל אחד מהסופרים שקטע מיצירתם נכלל בקורפוס הנבדק. יש לציין שהסיווג לקטגוריות הוא לא תמיד חד משמעי ויש מקרי גבול שניתן לסווגם לקטגוריה זו או אחרת. מכאן שיש לקחת בחשבון שהסיכום המספרי של צירופי הסמיכות בכל קטגוריה אינו חד משמעי לחלוטין, ובמקרים מסוימים הוא תוצאה של פרשנות שלי. עם זאת התמונה הכללית בהחלט מייצגת את המצב בספרות בת זמננו, ואין במקרי גבול בודדים כדי לשנותה.

בטבלה הבאה מוצגת שכיחות הופעתם של צירופי סמיכות שם העצם לפי חלוקה לקטגוריות סמנטיות רחבות:

טבלה 3 : מיון סמנטי של צירופי הסמיכות שנשמכיהם שם-עצם לקטגוריות סמנטיות רחבות

סך הכול	גרוסמן	עוז	גוטפרינד	נבו	שלו	ברנשטיין	קציר	קסטל-בלום	קמחי	הראבן		
515	26	47	53	42	43	63	95	30	67	49	ס. חבורה	יחסי גרעין-מגדיר
53	1	4	7	10	3	2	4	4	4	14	ס. פרודה	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ס. כפולה	
35	1	3	5	1	3	3	2	4	9	4	ס. חבורה	יחסי שייכות ובעלות
74	2	4	2	11	9	6	13	10	6	11	ס. פרודה	
38	0	3	5	1	4	4	2	7	8	4	ס. כפולה	
70	10	18	2	0	4	10	16	0	10	0	ס. חבורה	יחסי חלק-שלם
22	2	1	0	6	5	0	1	3	2	2	ס. פרודה	
3	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0	ס. כפולה	
50	4	6	2	2	2	3	4	6	16	5	ס. חבורה	יחסי מתחם-גרעין
18	3	1	1	1	0	0	3	0	4	5	ס. פרודה	
1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	ס. כפולה	
16	3	0	4	0	1	1	2	0	3	2	ס. חבורה	יחסי תאור
7	2	0	0	0	0	0	1	0	4	0	ס. פרודה	
6	0	2	0	0	0	0	0	0	4	0	ס. כפולה	
4	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	ס. חבורה	יחסים אחרים
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ס. פרודה	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ס. כפולה	
80	5	14	4	3	8	10	13	8	8	7	ס. חבורה	יחסים אידיומטיים
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ס. פרודה	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ס. כפולה	
992	59	103	88	78	83	103	156	72	147	103		סך הכול

הקטגוריות השונות וממצאי הטבלה יוסברו וינותחו בפרקים הבאים תוך התייחסות לכל קטגוריה בנפרד.

4.1 יחסי גרעין-מגדיר

קטגוריה זו היא קטגוריה רחבה הכוללת מספר בלתי מוגבל של הוראות סמנטיות ספציפיות שהמשתתף לכולן הוא שהסומך מגדיר ומסווג בצורה כלשהי את הנסמך. באופן זה נוצר צירוף אנדוצנטרי שבו הצירוף כולו הוא היפונים של הנסמך. כך למשל: 'מי השתייה' (גוטפרינד, 2005, עמ' 15) הם סוג של מים, ו'שולחנות הפורמייקה' (קציר, 2005, עמ' 14) הם סוג של שולחנות, אף כי שני צירופים אלה מביעים יחסים סמנטיים ספציפיים שונים.

בקטגוריה זו כללתי גם את אותם צירופים המביעים 'יחסי המרה' כהגדרתה של סוברן (תשנ"ז) וניתן לסווגם כתת קטגוריה של יחסי גרעין-מגדיר. בצירופים אלה הסומך מהווה היפונים של הנסמך בשונה מיחסי גרעין-מגדיר שנזכרו לעיל, שבהם הצירוף כולו הוא היפונים של הנסמך. כך למשל בצירוף 'מכשיר הטלפון' (שלו, 2006, עמ' 14) הטלפון הוא מכשיר וקיימים יחסי המרה בין הסומך לנסמך. יחסי המרה קיימים גם בסמיכות שהסומך הוא שם פרטי כבצירוף 'הר נבו' (שלו, 2006, עמ' 13). אזור (תשמ"ה, עמ' 4) מכנה את סמיכות יחסי ההמרה 'סמיכות סיווג' ומבחין בין קטגוריה של 'סמיכות סיווג' לבין הקטגוריה של 'סמיכות סיווג השם הפרטי'.

כפי שעולה מן הטבלה יותר ממחצית צירופי הסמיכות בקורפוס הנבדק (515 צירופים מתוך 992) נכללים בקטגוריית יחסי גרעין-מגדיר, ומרביתם צירופי סמיכות חבורה. רביד ושלזינגר (Ravid & Shlesinger, 1995) שחקרו את צירופי הסמיכות בקורפוס של עיתונות וספרי לימוד מצביעים על כך שהסמיכות החבורה היא ברירת המחדל בעברית שאני מכנה במחקר זה עברית פורמאלית, דהיינו עברית כתובה שאינה ספרותית, להבעת יחסי גרעין-מגדיר (Classifying relations). משמעות הדבר היא שהסמיכות החבורה היא האלטרנטיבה הבלתי מסומנת להבעה של יחסים אלה, וכאשר מופיע צירוף במבנה של סמיכות פרודה המביע יחסי גרעין-מגדיר, הרי שהשימוש במבנה זה הוא שימוש מסומן שבחר בו הכותב בשל אילוצים לקסיקאליים או תחביריים או בשל סיבות סגנוניות כלשהן. את שאלת ברירת המחדל להבעת יחסי גרעין-מגדיר בספרות העברית בת זמננו אבחן בפרקים הבאים בכל קטגוריה סמנטית בנפרד. קטגוריית יחסי גרעין-מגדיר נחלקת לקטגוריות רבות המביעות יחסים סמנטיים ספציפיים. הנחתי כי התנהגויות צירופי הסמיכות היא התנהגות קטגוריאלית באופן כזה שכל קטגוריה המביעה משמעות ספציפית כסמיכות החומר או סמיכות התכלית וכדומה מתנהגת באופן דומה ביחס למידת נטייתה להופיע בסמיכות חבורה או בסמיכות פרודה ובמידת המסומנות שבהופעתה באחד המבנים הללו. התנהגות קטגוריאלית זו אינה זהה בתקופותיה וברבדיה השונים השונות של העברית. לשם בחינת המצב

בעברית של הספרות בת זמננו אציג להלן טבלה ובה מיון של צירופי סמיכות המביעים יחסי גרעין- מגדיר למספר קטגוריות סמנטיות ספציפיות.

טבלה 4 : מיון סמנטי של צירופי הסמיכות המביעים יחסי גרעין-מגדיר לקטגוריות סמנטיות ספציפיות

סך- הכול	גרוסמן	עוז	גוטפרינד	נבו	שלו	ברנשטיין	קציר	קסטל- בלום	קמחי	הראבן		
69	4	4	4	7	13	11	8	4	7	7	ס. חבורה	סמיכות התכלית
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ס. פרודה	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ס. כפולה	
64	4	7	2	5	1	5	19	1	17	3	ס. חבורה	סמיכות החומר
1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	ס. פרודה	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ס. כפולה	
32	1	5	3	0	5	1	10	0	7	0	ס. חבורה	סמיכות המקור
10	0	1	0	1	3	0	3	0	2	0	ס. פרודה	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ס. כפולה	
31	0	3	11	3	4	1	6	0	3	0	ס. חבורה	סמיכות השם- הפרטי
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ס. פרודה	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ס. כפולה	
27	2	3	4	1	3	6	4	0	2	2	ס. חבורה	סמיכות המקום
3	0	0	0	2	0	0	0	0	1	0	ס. פרודה	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ס. כפולה	
23	1	2	1	0	1	3	1	4	5	5	ס. חבורה	סמיכות ההמרה
10	0	0	2	1	0	2	0	2	0	3	ס. פרודה	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ס. כפולה	
21	0	3	0	4	0	6	3	1	2	2	ס. חבורה	סמיכות הזמן
3	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	ס. פרודה	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ס. כפולה	
19	1	1	5	2	0	1	5	0	3	1	ס. חבורה	סמיכות ההכלה או הייעוד
2	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	ס. פרודה	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ס. כפולה	
229	13	19	23	20	16	29	39	20	21	29	ס. חבורה	סמיכות אחרות
24	1	3	4	4	0	0	1	2	1	8	ס. פרודה	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ס. כפולה	
568	27	51	60	52	46	65	99	34	71	63		סך הכול

בטבלה מופיעות שמונה הקטגוריות המביעות את היחסים הסמנטיים העיקריים של יחסי גרעין-מגדיר מסודרות בסדר יורד לפי מידת השכיחות של הקטגוריה בקורפוס הנבדק. פרט לשמונה קטגוריות אלו מופיעה קטגוריה אחת הנקראת 'סמיכויות אחרות' והיא מאוד רחבה בתפוצתה. 229 צירופים מתוך 568 צירופי סמיכות המביעים יחסי גרעין-מגדיר אינן משתייכות לשמונה הקטגוריות העיקריות. פירוש הדבר הוא שקיימות עוד קטגוריות סמנטיות רבות ששכיחות ההופעה של כל אחת מהן נמוכה, אך הן מייצגות מגוון גדול של יחסים סמנטיים המופיעים בספרות העברית בת זמננו. את אותן קטגוריות קטנות לא אבחן במחקר זה אחת לאחת, אך אבחן את הקטגוריה של היחסים האחרים בכללותה, כדי לראות מה ניתן ללמוד מקטגוריה זו בנוגע לברירת המחדל של הופעת סמיכות גרעין-מגדיר. את הקטגוריות הסמנטיות שהופיעו בטבלה לעיל אבחן בפרקים הבאים. כאן המקום לציין שהעובדה שבחרתי להציג דווקא שמונה קטגוריות עיקריות נובעת מהחלטה שברצוני להציג את הקטגוריות שבהן הופיעו בקורפוס הנבדק מעל עשרים צירופי סמיכות בכל קטגוריה. אפשר היה להחליט גם אחרת ולהוסיף עליהן עוד מספר קטגוריות עיקריות שבהן מספר הצירופים שנמצאו קטן יותר, ולפיכך אין לייחס לבחירה בשמונה קטגוריות חשיבות מיוחדת.

4.1.1 סמיכות התכלית

בסמיכות התכלית הסומך מביע את התכלית של הנסמך כבדוגמאות הבאות :

'מבצרי התצפית' (קמחי, 2004, עמ' 10), 'כפתור העצירה' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 14), 'מוסדות חינוך' (קמחי, 2004, עמ' 16), 'ספת הנוער' (קציר, 2005, עמ' 13), 'חדר ההסבה' (גוטפרינד, 2005, עמ' 17), 'יונת דואר' (שלו, 2006, עמ' 8), 'חור כניסה' (שלו, 2006, עמ' 10), 'גלגלי עזר' (נבו, 2001, עמ' 116), 'נעלי ספורט' (נבו, 2001, עמ' 117), 'תנועת המחאה' (הראבן, 2005, עמ' 13), 'תיק הבריכה' (גרוסמן, 2002, עמ' 14), 'עשבי מרפא' (עוז, 2009, עמ' 21).

סמיכות התכלית היא הסמיכות הנפוצה ביותר בקורפוס הנבדק בתוך קטגוריית גרעין-מגדיר. בקורפוס הופיעו 69 צירופי תכלית בסמיכות חבורה ולא הופיעו צירופי תכלית במבנה סמיכות אחר. דומה שבספרות העברית בת זמננו וככל הנראה בעברית המודרנית בכלל אין אפשרות אחרת אלא להביע תכלית באמצעות סמיכות חבורה. לשם בחינה נוספת של קביעה זו ננסה להמיר את צירופי התכלית שהופיעו בקורפוס למבני סמיכות פרודה. מניסיון ההמרה ניוכח כי בצירופי סמיכות התכלית שבהם הסומך מורה על תכליתו של הנסמך או על ייעודו לא תתאפשר המרה חופשית למבנה של סמיכות פרודה. כך למשל המשפט "בשעות שהוא שוהה עמו, לוגם במחציתן תה בהיר בחדר ההסבה" (גוטפרינד, 2005, עמ' 17) לא מאפשר המרה חופשית של הצירוף 'בחדר ההסבה' לסמיכות פרודה כבשחזור: "...בשעות שהוא שוהה עמו, לוגם במחציתן תה בהיר בחדר של ההסבה. כך גם לא קיימת אפשרות המרה חופשית של צירופים דומים כגון: 'מבצרי התצפית' (קמחי, 2004, עמ' 10), 'כפתור ההפעלה' (קמחי, 2004, עמ' 11), 'כפתור השטיפה' (קציר, 2005, עמ' 10), 'חור כניסה' (שלו, 2006, עמ' 10), 'תרגילי החימום' (ברנשטיין, 2005, עמ' 24). הופעת צירופי תכלית בסמיכות חבורה היא קטגוריאלית ואינה מוגבלת לצירוף זה או אחר. בחינה נוספת של צירופי סמיכות התכלית מעלה כי התניה זו לא מוגבלת לסומכים שהם שמות פעולה בלבד אלא גם לסומכים שהם שמות עצם. כך למשל: הצירופים: 'טבעת מזלי' (ברנשטיין, 2005, עמ' 24), 'תיק הבריכה' (גרוסמן, 2002, עמ' 14), 'אבקות קסמים' (ברנשטיין, 2005, עמ' 13), 'דרך הגיפים' (שלו, 2006, עמ' 12) לא יופיעו בעברית המודרנית במבנה של סמיכות מפורקת: *טבעת של מזל, *התיק של הבריכה, *אבקות של קסמים או *הדרך של הגיפים. לעומת המצב בלשון הספרות בת זמננו נמצא במשנה דוגמאות לסמיכות התכלית המופיעות במבנה של סמיכות פרודה. כך למשל נמצא את הפסוק: "...וכן משרק שלראש..." (כלים יג, ז) כלומר משרק שנועד לשרק בו את שערות הראש. עמרוסי (1993, עמ' 129) מצא כי 78% של צירופי הסמיכות המביעים תכלית (בלשונו: סמיכות הייעוד) מופיעים בקורפוס המשנאי שבדק בתבנית של סמיכות חבורה, בעוד 22%

מופיעים בתבנית של סמיכות פרודה. צרפתי (תשנ"ז) מצא שבמשנה קיימת התניה מורפולוגית המסדירה את השימוש בסמיכות חבורה ופרודה. ההתניה מנוסחת כך: "כאשר לשם הקנוי צורות נבדלות לנפרד ולנסמך הצירוף יבוא בסמיכות [חבורה] או בצירוף 'שלי'; כאשר לשם הקנוי צורה אחת המשמשת לנפרד ולנסמך, הסמיכות [החבורה] תהיה נדירה, בחינת חריג, וצירוף 'שלי' יהיה הכללי". צרפתי בחן בעיקר צירופים של סמיכות וחומר וסמיכות התכולה אך עיון בדוגמאות שהציג עמרוסי (1993, עמ' 134-135) מעידות על כך שיתכן שהתניה זו פעלה גם בסמיכות התכלית. בכל 11 ההיקרויות של סמיכות פרודה שהציג עמרוסי לשם המופיע בנסמך יש צורה אחת בנסמך ובנפרד. ולכן לפי ההתניה של צרפתי צירופים אלו אמורים להופיע בסמיכות פרודה. נכון הוא שגם בדוגמה הבודדת שהופיעה בסמיכות חבורה אצל עמרוסי הנסמך אינו נוטה: "מגל יד מגל קציר" (כלים יג, א) והיינו אולי מצפים ל*מגל של קציר, אך יש אפשרות סבירה שימגל קציר' היא צירוף ממוקן בלשון חז"ל ולכן בכל המקומות שהוא מופיע במשנה הוא מופיע בצורה המקובעת 'מגל קציר' וההתניה לא חלה עליו. עוד אנו למדים מהקורפוס שבדק עמרוסי (1993, עמ' 134-136) שלא נמצאו צירופי סמיכות פרודה המביעים ייעוד שבהם הסומך הוא שם פעולה. כל הסומכים הם שמות-עצם, וייתכן שסמיכות כזו עם שם פעולה לא הייתה אפשרית כבר בלשון המשנה כבלשון ימינו. אשר למידת הדומיננטיות של סמיכות הייעוד במשנה, עמרוסי (1993, עמ' 129) מצא בקורפוס שבדק 63 צירופים של סמיכות ייעוד (בסמיכות חבורה ופרודה) לעומת 174 צירופי סמיכות החומר כך שהדומיננטיות של סמיכות החומר גבוהה יותר, אך עדיין ניתן לומר שבמשנה כבספרות בת זמננו שתי הקטגוריות הדומיננטיות ביותר בצירופי הסמיכות הן סמיכות החומר וסמיכות הייעוד או התכלית. דהאן-נצר ואלחדד (Dahan-Netzer & Elhadad, 1998, p. 75) שבחנו קורפוס הכולל קטעי עיתונות ורומאנים מצאו אף הם בסמיכות יחסי גרעין-מגדיר שנסמכה שם עצם, כי סמיכות התכלית היא הדומיננטית ביותר ולאחריה בסדר יורד: סמיכות המקום, סמיכות התכולה, סמיכות הסוג ('type' - שאני מכנה 'סמיכות ההמרה'), סמיכות המפיק ('producer' - שאני מכנה סמיכות המקור), סמיכות העניין, סמיכות החומר ועוד. צירופים של סמיכות התכלית נמצאים גם בלשון המקרא כדוגמת הצירופים: 'ערי מקלט' (במדבר לה, 11) 'בית מנוחה' (דה"א כח, 2) 'כלי מלחמה' (שופטים יח, 11).

4.1.2 סמיכות החומר

בסמיכות החומר הסומך מביע את החומר שממנו עשוי הנסמך כבדוגמאות הבאות:

'מעטפת כבודי' (קמחי, 2004, עמ' 17), 'מעטפת קלון' (קמחי, 2004, עמ' 17), 'ספסל עץ' (עוז, 2009, עמ' 13), 'כובע צמר' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 7), 'לוח האבן' (ברנשטיין, 2005, עמ' 23), 'מדפון הנירוסטה' (קמחי, 2004, עמ' 14), 'פסלי ארדי' (גוטפרינד, 2005, עמ' 17), 'לבני הכותנה' (שלו, 2006, עמ' 17), 'שבילי האספלט' (נבו, 2001, עמ' 115), 'דלת הפלדה' (הראבן, 2005, עמ' 13), 'דלת הזכוכית' (קציר, 2005, עמ' 10).

בדוגמאות שהצגתי נכללים גם צירופי סמיכות מטפוריים כדוגמת 'מעטפת כבוד', ו'מעטפת קלון'. למרות שהצירוף מטפורי הבעת החומר כלולה בה: מעטפת העשויה מן החומר המופשט קלון או כבוד. להערכתי אין עובדת המטפוריות גורמת להתנהגות שונה של הצירוף לעומת צירופים אחרים שהופיעו בקטגוריית סמיכות החומר. סמיכות החומר היא הסמיכות השנייה בשכיחותה בקורפוס הנבדק בתוך קטגוריית גרעין-מגדיר. הופיעו 64 צירופים של סמיכות החומר בסמיכות חבורה וצירוף אחד של סמיכות פרודה: 'פרגמנטים של נייר' (גוטפרינד, 2005, עמ' 15). הסיבה להופעת צירוף זה בסמיכות פרודה לא קשורה בסמנטיקה של הצירוף אלא נובעת מן העובדה שהנסמך הוא שם לועזי. כאשר הנסמך שם לועזי שטרם "התאזרח" בעברית משתקפת העדפה לשימוש בסמיכות פרודה. עקרון זה הופיע כבר בלשון המשנה וציינו אותו מספר חוקרים. יש נורמטיביסטים שטענו שאין להסמיך מלים זרות זו לזו בסמיכות חבורה ושהסמיכות החבורה אינה יאה לשם לועזי. (ראה: קלוזנר, תרצ"ח, עמ' 20; סגל, תרצ"ו, עמ' 199, אבינרי, 1964, עמ' 422). שיטתי אינה מתייחסת לשאלות נורמטיביות של "יאה ולא יאה", אלא מתארת את המצוי. בקורפוס הנבדק מצאתי ארבעה צירופים בסמיכות פרודה עם נסמך לועזי: 'האמזונה של המשפחה' (הראבן, 2005, עמ' 11), 'פרגמנטים של נייר' (גוטפרינד, 2005, עמ' 15), 'טרגדיה של שרפה' (גוטפרינד, 2005, עמ' 20), 'לקליניקה של הקוסמטיקאית' (הראבן, 2005, עמ' 12), ושני צירופים בסמיכות חבורה עם שם לועזי הבולט בלועזיותו: 'ג'ריקן מיס' (נבו, 2001, עמ' 117), 'הטרנינג אדידס'⁹ (נבו, 2001, עמ' 120). ככל הנראה הקושי העיקרי בסמיכות עם נסמך לועזי הוא הקושי הנעוץ בשינוי מורפולוגי של הגרעין הלועזי בעמדת נסמך כדוגמת: *פרגמנטי נייר, *קליניקת הקוסמטיקאית, במקרים אלה מועדפת סמיכות פרודה. מבין מקרים אלה, דומה כי

⁹ אני מעדיף לראות בצירוף זה צירוף סמיכות שבו צורן היידוע הצטרף דווקא לנסמך, ולא להתייחס אליו כאל מבנה של תמורה. אני משער שאילו היה הנסמך מורכב ממילה נוטה כגון חולצה, היינו פוגשים בצירוף 'החולצת אדידס' על דרך הסמיכות ולא 'החולצה אדידס' על דרך התמורה, ושחזור זה מראה לנו שככל הנראה הצירוף 'הטרנינג אדידס' אינו צירוף תמורה אלא צירוף סמיכות.

הקושי רב יותר בשמות ארוכים לעומת שמות קצרים. מכיוון שמצאנו שכל צירופי החומר, פרט לצירוף שנשמכו שם לועזי הופיעו בסמיכות חבורה, ניתן להסיק כי אין דרך אחרת בספרות העברית בת זמננו להבעת סמיכות החומר אלא באמצעות סמיכות חבורה. נשאלת השאלה איך עלינו להתייחס לביטויים כגון: 'כובע של קש', 'כפית של כסף', 'ירושלים של זהב?' דומה כי צירופים כגון אלה אמנם מוכרים לנו ונשמעים לנו תקינים אך הם אינם מאפיינים את לשון הספרות העברית בת זמננו, אלא שהם בנויים על דרך לשון חז"ל שבה התאפשר שימוש בסמיכות החומר במבנה של סמיכות פרודה. בדיקה בקונקורדנציה של המשנה (קוסובסקי, תש"ך, כר' ד', עמ' 1738-1751) מעלה כי בלשון המשנה נפוצים צירופים מקטגוריית סמיכות החומר במבנה של סמיכות פרודה. כך למשל: "נברשת של זהב" (יומא ג, י). לפי עמרוסי (1993, עמ' 129) 64% מצירופי סמיכות החומר מופיעים בקורפוס המשנאי שבחן במבנה של סמיכות חבורה ו 36% מופיעים במבנה של סמיכות פרודה. כמו כן מצביע עמרוסי על כך שמתוך כלל סמיכויות החומר שנמצאו בקורפוס שלו בסמיכויות שהנסמך שלהן הוא שם כלי לאפיה, לבישול, או כל זמר, או שם תכשיט או שם כלי לשימוש האדם בחיי יום יום, ברוב המקרים (80% מכלל המקרים) המשנה מעדיפה להשתמש בצורת הסמיכות הפרודה דווקא (עמרוסי, 1993, עמ' 130). צרפתי (תשנ"ז) מצא התניה מורפולוגית לחילוף שבין הסמיכות החבורה לסמיכות הפרודה בסמיכות החומר במשנה, והזכרתי התניה זו בפרק הקודם שעסק בסמיכות התכלית. לפי התניה זו צירופים שבהם לגרעין הסמיכות צורות נבדלות בנפרד ובנסמך יופיעו בסמיכות חבורה או בסמיכות פרודה ואילו כאשר לגרעין הסמיכות צורה אחת בנפרד ובנסמך בדרך כלל יופיעו הצירופים בסמיכות פרודה.

אשר לביטוי "כפית של כסף" שאולי מוכר לנו מהאמרה "הוא נולד עם כפית של כסף בפה" הוא ביטוי שהתקבע בצורתו זו גם בעברית המודרנית אך הוא בחזקת ביטוי מקובע ומסומן המצביע על אופייה הרב שכבתי של העברית המודרנית המשלבת מבנים מכל רבדיה ותקופותיה של העברית. לשון הספרות העברית בת זמננו אינה משתמשת בסמיכות הפרודה כמבנה פרודוקטיבי להבעת סמיכות החומר כפי שעולה מבדיקת הקורפוס. לעומת זאת לשון השירה דווקא מאפשרת פרודוקטיביות זו בשל "חירותה של השירה" ונמצא בה ביטויים כגון: 'כובע של קש' או 'ירושלים של זהב'. הלוי (תש"ס-תשס"א, עמ' 87) מציינת שהצירוף "כובע של קש" הלקוח משיר מימי החלוצים ו"ירושלים של זהב"¹⁰ משירה של נעמי שמר משמשים על דרך לשון המשנה ונתפסים

¹⁰ את העובדה שהצירוף 'ירושלים של זהב' מופיע בסמיכות פרודה ולא חבורה אין חובה לייחס להשפעה של לשון חז"ל, שכן צירופים שבהם הנסמך שם פרטי אינם יכולים להופיע בסמיכות חבורה גם בעברית של ימינו, ולכן בכל מקרה הם יופיעו בסמיכות פרודה. מעבר לכך, ביטויים מטפוריים נוטים להופיע בעברית של ימינו לעתים בסמיכות פרודה, וייתכן שאילו הנסמך היה מורכב מן המילה 'עיר', גם אז היינו מוצאים שימוש בסמיכות פרודה להבעת חומר בצירוף מטפורי: 'עיר של זהב' ולא 'עיר זהב'.

בדרך כלל כסגנון גבוה וארכאי. דוגמה ייחודית הקשורה בצירוף "כובע של קש" מצאתי בקורפוס הנבדק, בנובלה של קציר, שבה מופיע הצירוף 'כובע קש' בסמיכות חבורה: "מעל לרעמת צמר הברזל שלה מתנוסס כובע קש עם דובדבנים." (קציר, 2005, עמ' 14) דוגמה זו משקפת את השימוש המקובל הרגיל והבלתי מסומן של סמיכות החומר בספרות העברית בת זמננו, ומדגישה מסומנותו של הביטוי 'כובע של קש' כביטוי ארכאי.

גם בלשון המקרא מופיעים צירופים של סמיכות החומר כגון: 'מזבח אדמה' (שמות כ, 24), 'לשון זהב' (יהושע ז, 21), 'בבגד צמר או בבגד פשתים' (ויקרא יג, 48).

4.1.3 סמיכות המקור

בסמיכות המקור הסומך מהווה את מקור הנסמך והנסמך נגרם מן הסומך או מופק ממנו כבדוגמאות הבאות :

'נהמת מכוניות' (קציר, 2005, עמ' 9), 'ניחוחות המאפה' (קציר, 2005, עמ' 14), 'עשן הקרב' (שלו, 2006, עמ' 17), 'אבק דרכים' (שלו, 2006, עמ' 17), 'ריחות גופו' (עוז, 2009, עמ' 13), 'קצף האמבטי' (קמחי, 2004, עמ' 16), 'שמן ורדים' (קמחי, 2004, עמ' 9), 'אימת שובו' (קמחי, 2004, עמ' 16), 'ריח הנדודים' (גוטפרינד, 2005, עמ' 20), 'אור פנסי' (גרוסמן, 2002, עמ' 16).

גם בקטגוריה זו נמצא צירופים מטפוריים כגון 'ריח הנדודים' (גוטפרינד, 2005, עמ' 20), המאפיינים את העברית של הספרות, ואולי מהווים את הייחוד הכי בולט של צירופי הסמיכות בעברית של הספרות לעומת הלשון של העברית הפורמאלית שאינה ספרותית. בקורפוס הנבדק הופיעו 32 צירופי סמיכות במבנה של סמיכות חבורה ו-10 צירופים של סמיכות פרודה. צירופים בסמיכות כפולה לא הופיעו. הדומיננטיות של הסמיכות החבורה מביאה אותנו להסיק שזוהי ברירת המחדל להבעת סמיכות המקור בעברית בת זמננו, אלא שעלינו לנסות להסביר את הופעתם של מספר צירופים בסמיכות פרודה.

להלן אציג את המשפטים שבהם הופיעו צירופי סמיכות המקור בסמיכות פרודה, ואנסה לעמוד על הסיבות להופעתם של צירופי הסמיכות (הצירופים המודגשים) בסמיכות פרודה :

1. "את אלה אין לנער, רק להביט בטיפות כבדות הנושרות מעצמן **כדמעות של אושר** ולספור..." (קמחי, 2004, עמ' 9).
2. "אך לבי! לבי התפקע **מעליצות של ניצחון, של כמעט אושר**, מפני שעכשיו אזכה לטיפול פרטני ומתמשך מידי של דוקטור בויאנג'י..." (קמחי, 2004, עמ' 16-17).
3. "ככה גם אני אראה פעם, עם ציצים שנוגעים בבטן, וקפלים במותניים עם **סימני גדר תיל אדומים של תחתונים**..." (קציר, 2005, עמ' 11).
4. "וגם ממני יבוא **ריח רע של ליזול** מבית השחי ומהחריץ של התחת..." (קציר, 2005 : 11).
5. "**הניחוח היבש של הברושים**..." (קציר, 2005, עמ' 12).
6. "הוא רכן אלי כמו שרכן שם, במנזר, ועל אף שמונים שנותיו – **ריח של גבר** טורף נישא באויר: נשימה של שוקולד במנתה, **אז רפה של אלכוהול**, לא מעשן, מי גילוח עדינים..." (שלו, 2006, עמ' 17).

7. "ענן ריחות סמיכים אפף את גופו כמו פמליה, ריחות של עיכול של גרביים של אבקת טאלק ושל בתי שחי." (עוז, 2009, עמ' 13).
8. "לפני שהייתי מתחיל בחימום, עוד הייתי מריח את הריח של הבשר עולה מהמנגלים וחושב שמתאים לי עכשיו איזה קבב." (נבו, 2001, עמ' 116).
9. "כתמים של זקנה על גבה, ציפורניה עשויות, שעון ספנים כסוף מפאר את פרקה, שרוולה הלבן מגוהץ וחפות." (שלו, 2006, עמ' 11).

בצירופים שהופיעו במשפטים 3, 4 ו-5 הנסמך מורכב. סומך או נסמך מורכבים יכולים להוות סיבה לבחירה בסמיכות פרודה. באותם מבנים הכוללים נסמכים מורכבים וביניהם מבנים הכוללים רצף של סמיכויות הבחירה בסמיכות הפרודה מונעת מהרצון למנוע רצף מכביד או למנוע מקרים של דו-משמעות או חוסר דקדוקיות (Ravid and Shlesinger, 1995, p.169). כך בצירופים: 'הניחוח היבש של הברושים', 'סימני גדר תיל אדומים של תחתונים' (סמיכות המקור מובעת בצירוף: 'סימני... של תחתונים'), 'ריח רע של ליזולי'. אילו לא היה הנסמך מורכב בצירופים אלה הופעתם הטבעית הייתה בסמיכות חבורה. צירוף נוסף שהופיע בסמיכות פרודה הוא צירוף רב סומכים במשפט 7 לעיל. ריבוי הסומכים הצריך שימוש בסמיכות פרודה: 'ריחות של עיכול של גרביים של אבקת טאלק ושל בתי שחי'.

במשפט 8 לעיל מופיע הצירוף 'הריח של הבשר', הלקוח מהסיפור של אשכול נבו. סיפורו של נבו מאופיין בשימוש בסגנון של עברית דבורה, ולכן ניתן לייחס גם את הופעתם של מספר צירופי סמיכות במבנה של סמיכות פרודה לגורם המשלבי¹¹. ניסיון המרה של הצירוף 'הריח של הבשר' בטקסט של אשכול נבו לצירוף של סמיכות חבורה 'ריח הבשר' יוצר תחושה של שינוי משלבי שאינו תואם את האופי הדבור שמתבטא גם בהמשכו של המשפט במילים 'מתאים לי עכשיו איזה קבב'.

בניגוד לצירופים הקודמים שמצאנו הסברים נסיבתיים להופעתם בסמיכות פרודה, הצירופים 'דמעות של אושר' (משפט מס' 1 לעיל) ו'עליצות של ניצחון' (משפט מס' 2 לעיל) מסתמנים בעיני כצירופים טבעיים ובלתי מסומנים. כך גם בנוגע לצירוף 'ריח של גבר טורף' (משפט מס' 6 לעיל). כאן היינו יכולים לתלות את הופעת הצירוף בסמיכות פרודה בעובדה שהסומך מורכב (גבר טורף),

¹¹ מאפיינים נוספים של סגנון דבור בסיפור של נבו הם למשל: הימנעות כמעט מוחלטת משימוש בסמיכות כפולה. צירוף של סמיכות כפולה הופיע פעם אחת בלבד במהלך הקטע של 2500 המילים הראשונות של הסיפור, והופעתם של צירופי סמיכות חבורה מיוחדים, שבהם תווית היידוע מצטרפת לנסמך ולא לסומך.

שכן גם סומך מורכב יכול להוות לעתים עילה לשימוש בסמיכות פרודה, אלא שנראה לי שגם אילו לא היה הסומך מורכב היה הצירוף מופיע בסמיכות פרודה. שלושת הצירופים 'דמעות של אושר', עליצות של ניצחון, ו'ריח של גבר' ממחישים את העובדה שעשויים להופיע בעברית של הספרות בת זמננו צירופי סמיכות המקור גם במבנה של סמיכות פרודה. למרות שברירת המחדל להבעת סמיכות המקור היא בדרך כלל הסמיכות החבורה ייתכנו צירופים מעטים שהופעתם טבעית ובלתי מסומנת דווקא בסמיכות פרודה. העובדה שצירופים אלה שהופיעו בסמיכות פרודה הם בלתי מיודעים אינה מקרית. כפי שנראה בהמשך גם בקטגוריות סמנטיות נוספות המאפשרות שימוש בסמיכות פרודה הצירופים המופיעים בסמיכות פרודה אינם מיודעים. כאן יש איזושהי השפעה זהה ליידוע הסמיכות כיסוד מבני ולמילית 'שלי' כיסוד מבני. ארצה לטעון שהשימוש ביסודות מבניים-תחביריים אלו מקלה על תפיסת צירוף הסמיכות כצירוף סמיכות באותם מקרים שהסמנטיקה או מהות היחסים בין הסומך לנסמך אינה משתקפת בבירור ברגע הראשון מהסמיכות החבורה הבלתי מיודעת. היסודות המבניים-תחביריים, בין אם יידוע הסומך ובין אם נטיעת 'שלי' תוך יצירת סמיכות פרודה, מבהירים את העובדה שקיימת כאן סמיכות מבנית שעל הקורא לנסות להסיק את משמעותה הסמנטית. טענתי היא, שצירופי הסמיכות מתפרסים על סקאלה שבקצה האחד צירופים שהיחסים הסמנטיים המובעים בהם משתקפים בבירור. צירופים אלה יופיעו תמיד בסמיכות חבורה כסמיכות התכלית וסמיכות החומר שנדונו בפרקים הקודמים. בקצה האחר של הסקאלה צירופים שהיחסים הסמנטיים המובעים בהם אינם בהירים ולפיכך תהיה נטייתם להופיע בסמיכות פרודה לפחות באותם מקרים שבהם הסומך לא מיודע. באמצע הסקאלה יופיעו צירופים שמידת הבהירות או העמימות של היחסים הסמנטיים לא חד משמעית. סמיכות המקור מתקרבת לשיטתנו לאמצע הסקאלה ולפיכך נמצא צירופים בסמיכות המקור גם בסמיכות פרודה. אם נעיין בצירופים שהזכרנו לעיל והופיעו בסמיכות פרודה: 'דמעות של אושר', 'עליצות של ניצחון', ו'ריח של גבר' וננסה להמירם בצירופים מיודעים ניוכח שככל הנראה אילו היו מיודעים הופעתם הטבעית והבלתי מסומנת הייתה הסמיכות החבורה: *דמעות האושר, *עליצות הניצחון, *ריח הגבר. במקרה זה היידוע היה ממלא את אותה פונקציה של הבהרת מבנה הסמיכות שממלאת המילית 'שלי' בצירופים אלו בצורתם הלא מיודעת. לכן אמרתי שהופעתם של הצירופים בסמיכות פרודה קשורה בחוסר היידוע שלהם. הנחותיי לגבי סקאלת היחסים הסמנטיים והשפעתה על הבחירה של מבנה הסמיכות תוסבר ותודגם עוד בפרקים הבאים.

הצירוף 'כתמים של זקנה' שהופיע במשפט מס' 9 לעיל היה יכול להופיע גם בסמיכות חבורה: *כתמי זקנה. הנטייה של הנסמך תורמת לבהירות מבנה הסמיכות. ייתכן שגם אילו הנסמך לא

היה נוטה כבצורת היחיד 'כתם זקנה' הסמיכות הייתה בהירה דיה, ואפשרי היה השימוש בסמיכות חבורה. לפיכך נוכל לומר שהצירוף פה בסמיכות פרודה הוא חלופה סגנונית לביטוי במבנה של סמיכות חבורה. עם זאת ייתכן שהעדפת הסמיכות הפרודה נובעת מניסיון התרחקות מהמשמעות של סמיכות החומר. היחס המצופה בסמיכות שהנסמך שלה הוא המילה 'כתמי' היא יחס החומר: כתמי-צבע, כתמי שמן, כתמי דיו וכיו"ב. כדי להבחין את המשמעות הייחודית של 'כתמי זקנה' מהמשמעות שבה הסומך הוא חומר נבחרה הסמיכות הפרודה, שאחד מתפקידיה הוא לאפשר הבעה סמנטית השונה מהמשמעות הסמנטית הצפויה.

אשר להופעת סמיכות המקור במקרא, ז'ואון ומוראוקה (Jouïon & Muraoka, 2006, p. 437) מביאים כדוגמה לסמיכות המקור (genitive of origin) את הצירופים 'דברי משה' ו'מלאך יהוה', אך מצויות במקרא גם דוגמאות מובהקות יותר כדוגמת 'שמן זיתי' (שמות כ"ז, 20). אזר (תשנ"ה, עמ' 202) מביא דוגמה לסמיכות המקור במשנה: 'דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ סיתווניות' (תרומות יא, יב). אין בידי דוגמאות לסמיכות המקור במשנה במבנה של סמיכות פרודה.

4.1.4 סמיכות השם הפרטי

בסמיכות השם הפרטי הסומך הוא שמו הפרטי של הנסמך כדוגמאות הבאות :

'פרחי זכריני' (קמחי, 2004, עמ' 14), 'הר נבוי' (שלו, 2006, עמ' 13), 'ארץ ישראל' (גוטפרינד, 2005, עמ' 15), 'עץ אדר' (קציר, 2005, עמ' 9), 'קפה רימוני' (נבו, 2001, עמ' 122), 'רחוב מגידוי' (קציר, 2005, עמ' 12), 'ארטיק לוקס' (קציר, 2005, עמ' 13), 'שיחי הבוגנוויליאה' (עוז, 2009, עמ' 10), 'פרחי ליברטיין' (ברנשטיין, 2005, עמ' 12).

לא הופיעו צירופים של סמיכות השם הפרטי במבנים של סמיכות פרודה וכפולה. אם ננסה ליצור צירופים של סמיכות פרודה או כפולה בקטגוריית השם הפרטי נבחין מיד שהצירופים אינם קבילים, או מכוונים למשמעות אחרת לגמרי של שייכות.

סמיכות השם הפרטי היא סמיכות מאוד בהירה מבחינה סמנטית. ברגע שמצטרף שם פרטי לשם עצם אין קושי לזהות את מהות הקשר בין הנסמך לסומך. לפיכך קטגוריה זו לשיטתי מופיעה בקצה סקאלת הבהירות של מבני הסמיכות. לא ייפלא אפוא, שמבנה זה אינו זקוק לאלמנטים מבניים כדוגמת 'שלי' להבהרת מבנה הסמיכות, ולפיכך הוא מופיע בסמיכות חבורה בלבד. מעבר לכך, במקרה של סמיכות השם הפרטי שימוש בסמיכות פרודה או כפולה ישנה את מהות היחס הסמנטי מיחס כינויי (היחס שבין השם לשמו הפרטי) כבצירוף 'פרחי ליברטיין' ליחס של שייכות: *פרחים של ליברטיין, *פרחיו של ליברטיין, ולפיכך נשלל השימוש בסמיכות פרודה או כפולה להבעת סמיכות השם הפרטי.

סמיכות השם הפרטי נפוצה גם במקרא וגם במשנה ושימשה כבר אז כמבנה הנפוץ להבעת קשר כינויי לצד מבנים של תמורה (apposition) שמילאו לעתים, וממלאים אף היום תפקיד זהה כבצירוף 'הכפר תל-אילן' (עוז, 2009 עמ' 15).

יש לציין שבלשון המשנה בשונה מלשון ימינו נמצא גם דוגמאות לשימוש במבנה של סמיכות פרודה להבעת סמיכות השם הפרטי כצירוף: 'עצים של זית' (בבא בתרא ה, ז).

4.1.5 סמיכות המקום

בסמיכות המקום הסומך מביע את מיקומו של הנסמך כבצירופים הבאים:

'מבחן שטח' (קמחי, 2004, עמ' 12), 'אצות ים' (קמחי, 2004, עמ' 10), 'דבש הארץ' (גוטפרינד 2005, עמ' 17), 'מפרץ חיפה' (שלו, 2006, עמ' 15), 'כוכב הים' (הראבן, 2005, עמ' 12), 'כביש החוף' (קציר, 2005, עמ' 7), 'פנס הרחוב' (גרוסמן, 2002, עמ' 16), 'תיק גבי' (קציר, 2005, עמ' 11), 'שולחן הגינה' (עוז 2009, עמ' 13), 'זוחלי מעיים' (ברנשטיין, 2005, עמ' 11).

בקורפוס הנבדק הופיעו 27 צירופי סמיכות המיקום במבנה של סמיכות חבורה ו-3 צירופי סמיכות המיקום בסמיכות פרודה. צירופי סמיכות המקום בסמיכות חבורה לא הופיעו. דומה כי הסמיכות החבורה היא ברירת המחדל להבעת סמיכות המקום בספרות העברית בת זמננו, אך עלינו לעיין באותם צירופים שהופיעו בסמיכות פרודה, ולנסות לעמוד על הגורמים להופעתם במבנה זה. להלן המשפטים שהכילו צירופי סמיכות מקום (הצירופים המודגשים) במבנה של סמיכות פרודה:

1. "...כגפן שזרעיה העתיקים נזרעו בשלוליות הבוץ ובצואת העזים של השטעטל, אך פירותיה ייקטפו בתפקיד המְלָט קטוע עורלה על קרשי התיאטרון הלאומי." (קמחי, 2004, עמ' 19).
2. "דהרנו ברמזור האדום של מלחה וברמזור האדום של קריית יובל כדי לא לפגר מאחור..." (נבו, 2001, עמ' 117).

בצירוף 'בשלולית הבוץ ובצואת העזים של השטעטל' (משפט מס' 1 לעיל) דומה שהסיבה לשימוש בסמיכות הפרודה קשורה בעובדת הסומך המורכב 'שלולית הבוץ וצואת העזים'. אילו הנסמך היה הסומך מכיל את המילה 'עזים' בלבד, ככל הנראה היה הצירוף מופיע בסמיכות חבורה 'עזי השטעטל'.

גם במשפט מס' 3 לעיל מופיעים נסמכים מורכבים: 'ברמזור האדום של מלחה וברמזור האדום של קריית יובל', וככל הנראה לעובדת מורכבות הנסמך יש חלק בבחירת מבנה הסמיכות הפרודה. ייתכן שאילו הנסמך לא היה מורכב: *ברמזור של מלחה וברמזור של קריית יובל, גם אז הייתה מועדפת הסמיכות הפרודה. ולפיכך אפשר לתלות את סיבת השימוש בסמיכות פרודה בצורך להבהיר את היחס הסמנטי של המיקום באמצעות המילית 'שלי'. במילית 'שלי' טבועה משמעות היסטורית של שייכות הנובעת מעובדת היווצרותה של המילית מאיחוד של שייך הזיקה ולמ"ד היחס, שהיו בראשית דרכן דבוקות למילה שלאחריהן. למ"ד היחס היא מילת יחס המצביעה על שייכות, ולכן אלמנט השייכות טבוע במילית 'שלי' מאז הופעתה הראשונה בלשון המקרא המאוחרת ועד ימינו, ובחלק מהופעותיה של המילית 'שלי' בצירופי סמיכות נמצא ביטוי לאלמנט השייכות הטבוע בה. אלמנט השייכות הטבוע במילית 'שלי' אינו מביא אותנו לקבוע שהסמיכות

הרמזור של מלחה' משתייך לקטגוריית הסמיכות של יחסי השייכות והבעלות. זוהי בכל זאת סמיכות המקום, אלא שיחס של מיקום קרוב במידה מסוימת ליחס של שייכות, כי ניתן לומר שמהו הנמצא במיקום מסוים הוא גם "שייך" לאותו המקום שייכות גיאוגרפית. ולפיכך הסמיכות הפרודה באמצעות 'שלי' תורמת להבהרת יחס המיקום, וזוהי הסיבה להעדפת הסמיכות הפרודה על הסמיכות החבורה בצירוף הנדון. חוסר הבהירות כאן נובע מהסיבה ש'מלחה' ו'קריית יובל' הם שמות פרטיים. המשמעות המתבקשת בצירוף שבו הסומך הוא שם פרטי היא המשמעות שהכרנו בקטגוריית 'סמיכות השם הפרטי'. אלא שמכיוון שפה אין הכוונה ש'מלחה' או 'קריית יובל' הם שמות פרטיים של רמזור, לא נמצא את הצירופים בסמיכות חבורה. זאת גם הסיבה שלא נמצא צירופי שייכות שבהם הסומך הוא שם פרטי בסמיכות חבורה אלא רק בסמיכות פרודה או כפולה.

נסכם ונאמר שבירת המחדל להבעת סמיכות המקום היא הסמיכות החבורה. עם זאת יש מקרים בודדים שבהם יחס המיקום אינו מספיק בהיר והסמיכות הפרודה מועדפת. הבהירות מושגת באמצעות אחת מתכונותיה של המילית 'שלי'. מצאנו בפרקים קודמים שימוש ב'שלי' כיסוד מבני-תחבירי המצביע על מבנה של סמיכות מבנית ותורם בעקיפין לתהליך הסקת משמעות הסמיכות והבנתו של הצירוף. כאן נתקלנו בשימוש ב'שלי' כיסוד סמנטי המביע שייכות ותורם להבנת משמעות הסמיכות באותם מקרים שיש קרבה סמנטית בין יסוד השייכות לבין משמעות הצירוף. אשר להופעת סמיכות המקום במקרא ז'יאון ומוראוקה (Jouïon & Muraoka, 2006, p.438) מביאים כדוגמה את הצירוף 'מצודת ציון' (שמ"ב ה, 7), אלא שלשיטתי אכלול צירוף זה בקטגוריית סמיכות השם הפרטי. דוגמאות לסמיכות המקום במקרא: 'מולדת בית ומולדת חוץ' (ויקרא יח, 9), 'חית הארץ' (בראשית א, 25), 'עשב הארץ' (שמות י, 15). סמיכות המקום מופיעה גם במשנה כבצירוף 'פירות הארץ' (ברכות ו, א).

4.1.6 סמיכות ההמרה

בסמיכות ההמרה הסומך הוא סוג של הנסמך כבדוגמאות הבאות:

'יסוד השלמות' (קמחי, 2004, עמ' 9), 'תעתוע הקרבה' (קמחי, 2004, עמ' 11), 'מפגני הטבע' (קמחי, 2004, עמ' 10), 'שנת 1902' (גוטפרינד, 2005, עמ' 15), 'מכשיר הטלפון' (שלו, 2006, עמ' 14), 'מצב החירום' (הראבן, 2005, עמ' 7), 'רגשות האשמה' (הראבן, 2005, עמ' 10), 'חוש הומור' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 16), 'כושר הספיגה' (גרוסמן, 2002, עמ' 13), 'אבקת טאלקי' (עוז, 2009, עמ' 13), 'יסוד המים' (ברנשטיין, 2005, עמ' 11), 'שיחי הוורדים' (קציר, 2005, עמ' 12).

את המונח יחסי המרה טבעה סוברן (תשנ"ז). בצירופים אלה הסומך מהווה היפונים של הנסמך בשונה מיחסי גרעין-מגדיר האחרים, שבהם הצירוף כולו הוא היפונים של הנסמך. כך למשל בצירוף 'מכשיר הטלפון' הטלפון הוא מכשיר וקיימים יחסי המרה בין הסומך לנסמך. אזר (תשמ"ה, עמ' 4) מכנה את סמיכות יחסי ההמרה 'סמיכות הסיווג'.

בקורפוס הנבדק הופיעו 23 צירופים של סמיכות ההמרה במבנה של סמיכות חבורה ו-10 צירופים של סמיכות ההמרה בסמיכות פרודה. לא נמצאו צירופי המרה בסמיכות כפולה. היחס בין מספר הצירופים שהופיעו בסמיכות חבורה לבין אלו שהופיעו בסמיכות פרודה מביא אותי להניח כי ברירת המחדל להבעת סמיכות ההמרה בספרות העברית בת זמננו היא הסמיכות החבורה. עם זאת עלינו לבחון הנחה זו תוך עיון בצירופים שהופיעו בסמיכות פרודה. להלן המשפטים שבהם הופיעו צירופי סמיכות ההמרה (הצירופים המודגשים) במבני סמיכות פרודה:

1. "היא עייפה, מן הסתם, וכשתרחק מהולם המסיבה תתחיל לחוש בעייפות, ובמצב של עייפות אנשים פורקים את הפוזה ומגלים אמיתות." (הראבן, 2005, עמ' 8).
2. "איזו מוסיקה! אני מקשיב למוסיקה והלב שלי מוצף ברגש של התעלות." (קסטל-בלום, 2007, עמ' 9).
3. "תחילה אני בודק את האפשרות הקלושה שמישהו במשפחתנו דלת-ההומור חמד לו לצון וסילק את הקסטה בדחף של שובבות." (קסטל-בלום, 2007, עמ' 16)
4. הוא כותב על הפורענות והמתים והעוזבים את הארץ. כאן התאבד צעיר, וכאן טרגדיה של שרפה, וכאן שלח יד בנפשו אב לשניים." (גוטפרינד, 2005, עמ' 20)
5. "ובכל מקרה היה עליו לשמור מרחק מסטודנטיות, עניין של היגיון פשוט וגם של הגינות." (הראבן, 2005, עמ' 9).

6. "אם התהליכים המקבילים יתקדמו נכון, לפנינו **עניין של שבועות ספורים**". (הראבן, 2005, עמ' 14)
7. "לבשתי עור, ובמים נחתמו הפתחים, ככל שנמלאתי ירדו הצלילים בסולם, **עניין של הידרודינמיקה**, והמנגינה נצרדה." (ברנשטיין, 2005, עמ' 12).
8. "אבל סימון יודע שהבן שלו לא עשוי **מחומרים של הנאות קטנות**". (ברנשטיין, 2005, עמ' 25).
9. "ומוזר, שכן אין נראה שבן זה נקשר בהגות תיאורטית, **בדברים של רעיונות**, אלא טיפוס של מעשים." (גוטפרוינד, 2005, עמ' 23).
10. שמחתי גם בגלל שלראות אותו ככה במדי ספורט הוריד לי בבת אחת סלע מהלב, **סלע של פחד למות**, פחד לגמור ככה על הדשא של גן סאקר בגיל שלושים ושלוש..." (נבו, 2001, עמ' 117).

ייתכן שהצירופים 'ובמצב של עייפות', 'ברגש של התעלות' ו'בדחף של שובבות', שהופיעו בסמיכות פרודה (משפטים מס' 1,2,3 לעיל), יכולים היו להופיע גם בסמיכות חבורה (*מצב עייפות, *רגש התעלות, *דחף שובבות), אלא שנדמה לי שהם נשמעים טבעיים יותר ובלתי מסומנים בסמיכות פרודה. דומה כי אין כאן חילוף חופשי, ושיש העדפה מכוונת במקרים מסוימים לשימוש בסמיכות פרודה. כפי שנוכחנו בפרקים הקודמים יש כמה סיבות אפשריות לשימוש במבנה של סמיכות פרודה. בפרק שעסק בסמיכות המקום נתקלנו באחד התפקידים של המילית 'של' כיסוד סמנטי המביע יחס של שייכות. יחס השייכות מצטרף להוראה של צירוף הסמיכות ותורם להבנת משמעות צירוף הסמיכות. במקרה של סמיכות ההמרה לא ניתן לדבר על סוג של שייכות. כך למשל בצירוף 'דחף של שובבות' לא נאמר שהדחף שייך לשובבות אלא שהשובבות היא סוג של דחף. בפרק שעסק בסמיכות המקור נתקלנו במצב של עמימות סמנטית שבה השימוש במילית 'של' כיסוד מבני-תחבירי מבהיר את מבנה הסמיכות, ובעקבות זאת מסייע בתהליך הסקת היחס הסמנטי שמובע בסמיכות. אם נשווה בין הצירופים: 'מצב של עייפות' רגש של התעלות ו'דחף של שובבות' לבין השחזור של צירופים אלו בסמיכות חבורה: *מצב עייפות, *רגש התעלות ו*דחף שובבות, יקשה עלינו לקבוע הוודאות אם הצירופים בסמיכות החבורה עמומים מבחינה סמנטית, ולכן הועדף השימוש בסמיכות פרודה, אבל יש משהו במבנה של הסמיכות החבורה שגורם לצירופים אלו להיות פחות בהירים מאשר במבנה של סמיכות פרודה. נוכל לקבוע כי העובדה

שהצירופים בלתי מיודעים ככל הנראה אינה מקרית. כפי שצינו בפרקים קודמים המילית 'שלי' בסמיכות הפרודה ממלאת לעתים תפקיד דומה לתפקידה של ה"א הידיעה המיידעת את צירוף הסמיכות. שניהם עשויים לתפקד כיסודות תחביריים התורמים לבהירות המבנית של הצירוף כצירוף סמיכות. אילו הצירופים היו מיודעים קרוב לוודאי שלא היו מופיעים בסמיכות פרודה אלא בסמיכות חבורה, ובמקרה זה הבהירות הייתה מושגת על ידי יידוע הסומך: *רגש ההתעלות, דחף השובבות. בנוגע ל*מצב העייפות, צירוף זה בסמיכות חבורה יכול להתפרש כצירוף של תיחום: כאילו היינו אומרים "מצבה של העייפות" ולא מתכוונים לכך שהעייפות היא סוג של מצב. מכל מקום, תפקיד הסמיכות הפרודה בצירופים אלה היא הבהרה מבנית וייתכן שגם הבהרה סמנטית.

אשר לצירוף 'טרגדיה של שרפה' (משפט מס' 4 לעיל) ככל הנראה עובדת הופעתו בסמיכות פרודה נובעת מכך שהנסמך הוא שם לועזי. העברית בדרך כלל "לא אוהבת" צירופי סמיכות חבורה שבהם הנסמך שם לועזי, ובפרט במקרים שעמדת הנסמך דורשת שינוי מורפולוגי: *טרגדיית השרפה.

בצירופים שהופיעו במשפטים מס' 5, 6 ו-7 לעיל הנסמך הוא המילה 'עניין': 'עניין של היגיון פשוט' (הראבן, 2005, עמ' 9), 'עניין של שבועות ספורים' (הראבן, 2005, עמ' 10) ו'עניין של הידרודינמיקה' (ברנשטיין, 2005, עמ' 12). צירופים אלו מתאפיינים בעובדה שלא ניתן להביעם אלא בסמיכות פרודה. הצירוף 'עניין שלי' מתפקד כצירוף כבול, וייתכן שיש לייחס את הסיבה להופעת צירופים אלו בסמיכות פרודה לגורם הלקסיקאלי, כלומר, למילה 'עניין' עצמה. מכל מקום ברור הוא שסמיכות העניין, אם ניתן לכנות כך סוג מסוים זה של סמיכות, היא סמיכות שאילו הייתה מופיעה במבנה של סמיכות חבורה *עניין הגיון פשוט, היא הייתה עמומה מבחינה מבנית ומבחינה סמנטית והצירוף היה הופך בלתי קביל. המבנה של הסמיכות הפרודה המכיל את המילית 'שלי' הוא שתורם לבהירות הצירוף ויכולת ההסקה של משמעות הצירוף כצירוף של סמיכות ההמרה.

הצירוף 'מחומרים של הנאות קטנות' (משפט מס' 8 לעיל) אף הוא לא היה יכול להופיע אלא בסמיכות פרודה. על פניו נדמה שהיה אפשרי הצירוף *חומרי הנאות קטנות בסמיכות חבורה, אלא שלמרות שהצירוף *חומרי הנאות קטנות בהיר מבחינת המבנה של הסמיכות בשל נטיית הנסמך, אין הוא בהיר מבחינה סמנטית. הייחודיות שביחס הסמנטי המובע בצירוף יוצרת עמימות, ורק מבנה של סמיכות פרודה מבהיר את משמעות הביטוי שרוצה לומר, שבנו של סימון מטבעו אינו מחפש הנאות קטנות, ולפיכך אין הוא עשוי מחומרים של הנאות קטנות. היחס המובע בצירוף זה

הוא יחס מטפורי, שבו ההנאות הקטנות מדומות לחומרים ולפיכך ניתן לומר שההנאות הם החומרים ויש כאן יחס של המרה. כפי שמתארת זאת הלוי (תש"ס תשס"א, עמ' 87) "מפאת מעמדה כצורה סוטה משמשת הסמיכות הפרודה אכסניה אידיאלית לצירופים בעלי משמעות מטפורית". הלוי מתכוונת בצורה סוטה לצורה הסוטה מהצורה הממוסדת והצפויה מראש של הסמיכות החבורה. לשיטתי אומר, כי חלק מהצירופים המטפוריים, משמעותם לא הייתה בהירה מספיק אילו היו מופיעים בסמיכות חבורה, והשימוש ב'של' גורמת לשומע או לקורא לחפש את המשמעות של הצירוף בצורה שונה מהצפוי, כאשר אחת האפשרויות לפתרון שאלת המשמעות של הביטוי היא הבנה מטפורית של הצירוף.

גם הצירוף 'בדברים של רעיונות' (משפט מספר 8 לעיל) מביע קשר סמנטי של המרה: הרעיונות הם הדברים, אלא שרק מן ההקשר ניתן לעמוד על משמעות הצירוף. אילו היינו נוקטים סמיכות חבורה עם נסמך נוטה: *דברי רעיונות, גם אז נטיית הנסמך לא הייתה מסייעת בידינו לפענח את משמעות הצירוף, על-אף שמבחינה מבנית ברור היה לנו כי מדובר בצירוף סמיכות. כאן יש שימוש בתפקיד נוסף של הסמיכות הפרודה והוא להצביע על משמעות בלתי צפויה תלויה הקשר. הלוי (תש"ס-תשס"א) שחקרה מספר מבנים של סמיכות פרודה בעברית של ימינו מציינת את הצירופים הניתנים לעיצוב הקשרי דינמי בניגוד לצירופים המביעים משמעות צפויה של שייכות. לטענתה העובדה שמשמעות הצירוף תלויה הקשר מצביעה על עמימות סמנטית-פרגמטית. גם אני טוען שצירופים אלו נמצאים בקצה העמום של סקאלת הבהירות של היחסים הסמנטיים, אלא שאני לעומתה מצביע על השימוש בסמיכות הפרודה כאמצעי ליצירת בהירות סמנטית. לשיטתי, באותם מקרים שצירוף מסוים אינו בהיר בסמיכות חבורה, או שמשמעותו בסמיכות חבורה אינה המשמעות שאליה מכוון הכותב, השימוש בסמיכות הפרודה תורם ליכולת ההסקה של המשמעות הנכונה של הצירוף, גם אם המשמעות מוסקת מן ההקשר ואינה טבועה בצירוף עצמו. ההקשר של המשפט הנזכר מצביע על כך שהכוונה ב'דברים של רעיונות' היא דברי הגות, דברים רעיוניים, וככל הנראה השימוש בצירוף 'דברים של רעיונות' הוא שימוש אד-הוק ולא נמצא אותו במקומות אחרים.

בצירוף 'סלע של פחד למות' (משפט מס' 10 לעיל) הפחד מדומה לסלע ולפיכך הפחד הוא למעשה הסלע, ויש כאן יחסים מטפוריים של המרה. צירוף זה לא יכול היה להופיע בסמיכות חבורה *סלע פחד למות כי ללא המילית 'של' הצירוף אינו מובן, קשה לתפוס אותו כצירוף סמיכות, ולמעשה הוא אינו קביל. הסמיכות הפרודה באמצעות של מבהירה את עובדת קיומו של צירוף סמיכות ומאפשרת את הסקת המשמעות המטפורית של הצירוף כצירוף של המרה.

נסכם ונאמר שברירת המחדל להופעת מרבית צירופי סמיכות ההמרה בספרות העברית בת זמננו היא הסמיכות החבורה. עם זאת ייתכנו צירופי סמיכות ההמרה שהופעתם הבלתי מסומנת היא דווקא במבנה של סמיכות פרודה. כמו כן נתקלנו בצירופים בסמיכות פרודה שהסמיכות הפרודה היא צורת הופעתן היחידה האפשרית. מכאן נוכל להסיק שסמיכות ההמרה היא דגם סמנטי של סמיכות העומד במרכז סקאלת הבהירות. חלק מהצירופים שמופיעים בדגם סמנטי זה בהירים מאוד בסמיכות חבורה, חלקם יכולים להופיע גם בסמיכות חבורה וגם בסמיכות פרודה, וחלקם בהירים ואף קבילים בסמיכות פרודה בלבד.

אשר לשימוש בסמיכות ההמרה במקרא, אני מניח שסמיכות ההמרה שימשה גם במקרא אך אין בידי דוגמאות מן המקרא. אשר לסמיכות ההמרה במשנה אזר (תשנ"ה, עמ' 202) מציג דוגמאות לסמיכות שהוא מכנה אותה 'סמיכות אטריבוטיבית מהופכת' שבה הנסמך הוא שם עצם מופשט והוא אטריבוט של הסומך: חובת קציר (פאה ב, ז), ספק העירוב (עירובין ג, ד), זדון השבועה... זדון העדות (שבועות ד, ב). לשיטתי, אלה הן דוגמאות לסמיכות ההמרה במבנה של סמיכות חבורה במשנה. בסמיכות פרודה נמצא את הצירוף 'קלח של כרוב' (שבת ח, ה).

4.1.7 סמיכות הזמן

בסמיכות הזמן הסומך מורה על זמנו של הנסמך כבדוגמאות הבאות:

'ארוחת הצהריים' (קציר, 2005, עמ' 11), 'שעות היום' (עוז, 2009, עמ' 16), 'ארוחת בוקר' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 8), 'איש ימי הביניים' (הראבן, 2005, עמ' 9), 'שעות הערב' (נבו, 2001, עמ' 122), 'משמרת לילה' (נבו, 2001, עמ' 119), 'שמי אביב', 'קמחי, 2004, עמ' 9), 'אופנת שנות ה-80' (קמחי, 2004, עמ' 14), 'רוח סתיו' (ברנשטיין, 2005, עמ' 23).

בקורפוס הנבדק נמצאו 21 צירופי סמיכות הזמן במבנה של סמיכות חבורה ו-3 צירופי סמיכות הזמן בסמיכות פרודה. לא נמצאו צירופי סמיכות הזמן בסמיכות כפולה. התפלגות זו מביאה אותי לידי הנחה שהסמיכות החבורה היא ברירת המחדל להבעת סמיכות זמן בספרות העברית בת זמננו. עם זאת עלינו לבחון את שלושת הצירופים שהופיעו בסמיכות פרודה ולנסות להסביר את הופעתם במבנה זה.

להלן המשפטים שבהם הופיעו צירופי סמיכות הזמן (הצירופים המודגשים) במבנה של סמיכות פרודה.

1. "החמסין הראשון של האביב מנע שינה, הקפיץ מוניות, הוציא אנשים וכלבים לטיילת, והשהה במבואה תיירים ונופשים." (הראבן, 2005, עמ' 11-12).

2. "דומה היה שכולם מצפים למשהו: להסעה, להפעלה, לשירות, לפגישה פתאומית ולהרפתקה של לילה – למשהו שיצדיק את מחיר השהות במלון ואת עצם הישארותם ערים." (הראבן, 2005, עמ' 12)

3. "משבוע לשבוע השיחות של אחרי המשחק נהיו יותר אמיתיות." (נבו, 2001, עמ' 118).

במשפט הראשון מופיע צירוף עם נסמך מורכב. כפי שכבר ציינתי בפרקים קודמים, נסמך מורכב יכול להוות סיבה לשימוש בסמיכות פרודה. אלא שכאן, דומה שאילו לא היה הנסמך מורכב, גם אז ייתכן שהייתה מועדפת הסמיכות הפרודה על הסמיכות החבורה. ייתכן שלא היה נבחר השימוש במשפט *חמסין האביב מנע שינה, אלא שהיה מועדף השימוש ב*החמסין של האביב מנע שינה משום שחלופה זו מובנת יותר. העדפה אפשרית זו מדגימה את העובדה, שעל אף כי לה"א היידוע ולמילית 'שלי' תפקיד זהה של הבהרת מבנה הסמיכות, כוחה של המילית 'שלי' רב יותר ולעתים מועדף השימוש בסמיכות פרודה על השימוש בסמיכות חבורה על אף שהצירוף מיועד. כך נוצר מצב של מדרג. הצירוף 'חמסין אביב' אינו מובן ובספק שיכול להיתפס בעיני השומע או הקורא כצירוף סמיכות. הצירוף המיועד 'חמסין האביב' יותר מובן מבחינה מבנית, עובדת היותו

צירוף סמיכות משתקפת בבירור ותיתכן הסקת משמעותו של הצירוף. הצירוף 'החמסין של האביב' מובן עוד יותר ולא מותיר שאלה בנוגע למשמעות הצירוף.

הצירוף 'הרפתקה של לילה' (משפט מס' 2 לעיל) מופיע בסמיכות פרודה, אך יכול היה להופיע גם בסמיכות חבורה: הרפתקה לילה. דומה כי כאן הצירוף בסמיכות פרודה הוא חלופה סגנונית לצירוף בסמיכות חבורה.

בנוגע לצירוף 'השיחות של אחרי המשחק' (משפט מס' 3 לעיל) אין אפשרות להופעת צירוף יחס ('אחרי המשחק') כסומך בסמיכות חבורה ולכן מחויב המבנה של סמיכות פרודה.

לסיכום נאמר כי ברירת המחדל להבעת סמיכות הזמן בספרות העברית בת זמננו היא הסמיכות החבורה, אך ייתכנו צירופים מסוימים שהופעתם טבעית ומובנת יותר בסמיכות פרודה דווקא כגון 'החמסין של האביב'. בצירוף זה הקשר בין הלקסמות 'חמסין' ו'אביב' מובן יותר במבנה של סמיכות פרודה, שבה המילית 'שלי' כיסוד מבני-תחבירי מבהירה את יחס הסמיכות ומסייעת בהסקת הקשר שבין הלקסמות.

אשר להופעת סמיכות הזמן במקרא ז'ואון ומוראוקה (Jouïon & Muraoka, 2006) מביאים כדוגמה לסמיכות הזמן את הצירוף 'בית הקיץ' (עמוס ג, 15). סמיכות הזמן נפוצה גם במשנה כבדוגמאות: 'שכיר יום' ו'שכיר לילה' (בבא מציעא ט, יא), ומופיעה גם בסמיכות פרודה כבצירופים: 'שינה של שחרית ויין של צהריים' (אבות ג, י).

4.1.8 סמיכות ההכלה או הייעוד

בסמיכות ההכלה או הייעוד הסומך מביע את תכולתו של הנסמך או את ייעודו כבצירופים הבאים:

'כוס הפרנו' (קמחי, 2004, עמ' 11), 'שק הדואר' (גוטפרוינד, 2005, עמ' 16), 'גיריקן מים' (נבו, 2001, עמ' 117), 'בקבוק שמפוי' (גרוסמן, 2002, עמ' 9), 'מקרר העוגות' (קציר, 2005, עמ' 14), 'כוס מיץ קציר, 2005, עמ' 16), 'קנקן מי הקרח' (עוז, 2009, עמ' 18), 'אלבום גזירי-עיתון' (ברנשטיין, 2005, עמ' 13).

בקורפוס הנבדק נמצאו 19 צירופי סמיכות ההכלה או הייעוד במבנה של סמיכות חבורה ו-2 צירופים בלבד במבנה של סמיכות פרודה. צירופי סמיכות ההכלה או הייעוד במבנה של סמיכות כפולה לא נמצאו. ממצאים אלו מביאים אותנו להנחה שהסמיכות החבורה היא ברירת המחדל להבעת סמיכות ההכלה או הייעוד בספרות העברית בת זמננו. עם זאת עלינו לבחון את שני הצירופים שהופיעו בסמיכות פרודה ולהסביר את הופעתם במבנה זה. להלן המשפטים שבהם הופיעו צירופי סמיכות ההכלה או הייעוד (הצירופים המודגשים) במבנה של סמיכות פרודה:

1. "אחד אחד אני הופכת את **הבקבוקונים השחורים של השמנים האתריים**." (קמחי, 2004, עמ' 9).

2. "...ובאמת הלכנו כמו פעם **לדוכן של העוגיות**, זה שנהרס אחר כך בפיגוע..." (נבו, 2001, עמ' 122).

במשפט מס' 1 לעיל הסמיכות הפרודה נובעת ככל הנראה מהעובדה שנסמך מורכב. אילו לא היה מורכב, קרוב לוודאי שהיינו מוצאים את הצירוף במבנה של סמיכות חבורה: *בקבוקוני השמנים האתריים.

משפט מס' 2 לעיל לקוח מהסיפור 'קבוצת הכדורגל של גן סאקר', סיפור של אשכול נבו המאופיין בנטייה למשלב דבור. העדפת הסמיכות הפרודה הוא אחד ממאפייניה הבולטים של העברית הדבורה (אזר, תשל"ו; שלזינגר, תשמ"ו; Ravid & Shlesinger, 1995; Berman, 1978)¹², ולכן ייתכן שניתן לייחס עילה משלבית לשימוש בצירוף 'לדוכן של העוגיות' בסמיכות פרודה.

¹² מאפיינים נוספים של סגנון דבור בסיפור של נבו הם למשל: הימנעות כמעט מוחלטת משימוש בסמיכות כפולה. צירוף של סמיכות כפולה הופיע פעם אחת בלבד במהלך הקטע של 2500 המילים הראשונות של הסיפור, והופעתם של צירופי סמיכות חבורה מיוחדים, שבהם תווית היידוע מצטרפת לנסמך ולא לסומך.

רוזן (1977, עמ' 176-173) טוען שקיים בידול סמנטי בין הסמיכות החבורה (שק קמח) לבין הסמיכות הפרודה (שק של קמח). לטענתו הצירוף 'שק קמח' מציין שק המכיל קמח או קמח במידה של שק לעומת הצירוף 'שק של קמח' שמציין שק ריק המיועד לקמח. שחאדה (1969, עמ' 46-49) בדק את טענתו של רוזן בכתבים של אהרון מגד, ומצא שהפיצול הסמנטי שעליו מדבר רוזן אינו קיים בקורפוס שבדק. הוא הסיק שככל הנראה פיצול זה אינו מאפיין את העברית הספרותית המודרנית. גם הדוגמאות מהקורפוס שלנו אינן תומכות בטענתו של רוזן. אף כי נמצאה רק דוגמה אחת לכלי ריק המיועד לתוכן מסוים, דוגמה זו הופיעה בסמיכות חבורה דווקא במשפט: "אצבעותיו מחטטות **במעטפת המכתב**, אולי נשלח גם כסף?" (גוטפרינד, 2005, עמ' 20). מן ההקשר ניתן להבין שהחיסוט במעטפה בוצע לאחר שכבר הוצא ממנה המכתב, כלומר שהמעטפה הייתה ריקה, ועל פי רוזן היינו מצפים לסמיכות פרודה. כל שאר הצירופים שהופיעו בקורפוס הנבדק בסמיכות ההכלה או הייעוד הביעו את הכלי ותכולתו, כולל הדוגמה שהופיעה במשפט מס' 2 לעיל ('הדוכן של העוגיות'), שהופיעה בסמיכות פרודה דווקא, למרות שהשולחן אכן הכיל עוגיות. לפיכך, נוכל להסיק מהדוגמאות שהופיעו בקורפוס הנבדק שברירת המחדל והדרך היחידה הלא מסומנת להבעת סמיכות ההכלה או הייעוד בספרות העברית בת זמננו היא הסמיכות החבורה. ככל הנראה יחס של הכלה או ייעוד הוא יחס סמנטי בהיר, ולפיכך קטגוריית סמיכות ההכלה או הייעוד עומדת בין הקטגוריות הנמצאות בקצה סקאלת הבהירות של המבנים הסמנטיים. במשנה נמצא צירופי סמיכות ההכלה והייעוד במבנים של סמיכות חבורה לצד מבנים של סמיכות פרודה על פי ההתניה המורפולוגית שעמד עליה צרפתי (תשנ"ז). דוגמה לסמיכות פרודה לצד סמיכות חבורה ניתן למצוא למשל במשנה: "רבי יוסי אומר **סלי תאינים וסלי ענבים וקופות שלירק** בזמן שהוא מוכרן באכסרה פטור." (דמאי ב, ה) ההתניה המשנאית משתקפת בבירור. המילה 'קופות' אינה נוטה בעמדת הנסמך, בשונה מהמילה 'סלים' <סלי', ולכן יש שימוש בסמיכות פרודה 'קופות שלירק'.

במקרא נפוצה גם כן את סמיכות ההכלה או הייעוד. למשל: 'נאדות יין' (יהושע ט, 4), 'פך השמן' (שמי"א י, 1), 'שקתות המים' (בראשית ל, 38).

4.1.9 סמיכויות אחרות

סעיף זה של סמיכויות אחרות למעשה אינו מהווה ממש קטגוריה כי הוא מתייחס למגוון גדול מאוד של סמיכויות בעלות הוראות שונות. הוראות אלו נוספות על שמונה ההוראות השכיחות בקטגוריית העל גרעין-מגדיר שהוזכרו לעיל בפרקים הקודמים. דוגמה לחלק ממגוון ההוראות שבסעיף זה אציג להלן בצירופי סמיכות חבורה תוך ציון היחס הסמנטי המובע בכל צירוף:

'מלות אהדה' (הראבן, 2005, עמ' 8), 'קריאות התלהבות' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 9) - הסומך מביע את הנסמך, כאילו אמרנו: מלות המביעות אהדה, קריאות המביעות התלהבות.

'טניס שולחן' (הראבן, 2005, עמ' 10), 'שיחת הטלפון' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 12), 'הדפס משי' (קציר, 2005, עמ' 8) - הסומך הוא כלי המשמש את הנסמך.

'נוהלי סודיות' (הראבן, 2005, עמ' 10), 'סדנת נשמה' (הראבן, 2005, עמ' 12), 'להקת רוק' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 7) - הנסמך עוסק בסומך.

'כדור אורות' (הראבן, 2005, עמ' 13), 'שדרת איקליפטוסים' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 15) - הנסמך מורכב מהסומך.

'סנדל פלטפורמה' (הראבן, 2005, עמ' 14), 'כתמי פרחים' (קציר, 2005, עמ' 9) - הסומך מתאר את צורת הנסמך.

'אפור שעווה' (קציר, 2005, עמ' 9), 'כחול אלוהים' (קציר, 2005, עמ' 9) - הסומך דומה בצבעו לנסמך.

'פרצוף צפרדעי' (גרוסמן, 2002, עמ' 17) - הנסמך דומה לסומך.

'פסי כסף' (קציר, 2005, עמ' 11), 'זיקט הבז" (עוז, 2009, עמ' 19) - הסומך הוא צבע הנסמך

'פקיד הקבלה' (קציר, 2005, עמ' 10) - הסומך הוא עיסוקו של הנסמך, או תכלית הנסמך.

'ניצולי שואה' (קמחי, 2004, עמ' 16) - הסומך הוא מושא הנסמך

בנוסף לדוגמאות אלה נמצא מגוון של צירופים נוספים שבחלקם מצאתי קושי לתאר במילים את מהות היחס שבין הסומך לנסמך. מבין הצירופים שהופיעו לעיל וניסיתי לתאר את מהות היחס הסמנטי המובע בהם היו צירופים קשים לניתוח, וייתכן שלא הכול יסכימו על האינטרפרטציה שלי לגבי מהות היחס הסמנטי המובע בהם. גם אינטרפרטציות אחרות הן אפשריות ולגיטימיות.

קטגוריה זו כוללת 229 צירופי סמיכות חבורה שהופיעו בקורפוס הנבדק לצד 24 צירופי סמיכות פרודה. צירופים בסמיכות כפולה לא הופיעו. להלן אציג 11 משפטים המכילים מדגם של צירופים שהופיעו בקטגוריה זו במבנה של סמיכות פרודה ואנסה לעמוד על הסיבה להופעת הצירופים במבנה זה:

1. "וככה המשיך לחשוב גם כשהנעים לאחותו **משפטים של אמפתיה**". (הראבן, 2005, עמ' 10).
2. "לאחר שאמד ככה את גיסו, ינאי אבחן אותו **כגבר של נשים**". (הראבן, 2005, עמ' 11)
3. "אז למרות שהייתי עייף **מלילה של חלומות רעים** ומהמשחק, ורציתי להגיע כבר לדירה ולהתקלח, לא פניתי ימינה והמשכתי ישר לשוק". (נבו, 2001, עמ' 122).
4. "וכשנקלע **לשקט של חדר המדרגות** ינאי חשב פעם נוספת: זה ממש לא מקום לילדים". (הראבן, 2005, עמ' 12).
5. "ואף שהיה צעיר ממנה ואף הרגיש צעיר ממנה, דומה שינאי ירש את בכורתה, **וברוח אחראית של ביקורים** התכוון לסייע לה". (הראבן, 2005, עמ' 11).
6. "...מפני שעכשיו אזכה לטיפול פרטני ומתמשך מידי של דוקטור בויאנג'ו וכך אוכל להכיר ולהבין את המקצוע שריתק אותי יותר מכול, מקצוע שאולי יוכל לסייע לי לפענח את **המסתורין של לידתי** ואף להאיר את עיני באשר לאופן שבו עלי לחיות את שארית חיי". (קמחי, 2004, עמ' 17).
7. "כאן זה מתחיל. אם יש צורך באות פתיחה אז נגיד שהוא ניתן. כותרות, תופים חלשים באופק, וצליל ארוך במיתר העבה של הכינור. **רשימה ארוכה של משתתפים** לא ידועי שם. צעקה חדה של אשה". (קסטל-בלום, 2007, עמ' 15).
8. "הייתה זו מכונית מאובקת בצבע בז', ועל שמשטה האחורית ואף על השמשות הצדדיות היה **תשבץ שלם של מדבקות צבעוניות**, כל מיני סימני קריאה, הצהרות, אזהרות וסיסמאות". (עוז, 2009, עמ' 9).
9. "בתחילת השנה השנייה, אחרי **קיץ מכאיב של שיטוטים עקרים** במקומות שהיה ולו שמץ סיכוי שיזדמן אליהם ניגשתי אליו בתום בתום אחד השיעורים... " (קציר, 2005, עמ' 17).
10. "אחרי המשחק עדיין היינו יושבים כולם על הדשא ביחד, אבל ישבנו קצת יותר רחוק אחד מהשני, ובאוויר עמד מין מתח כזה, והשיחות היו **שיחות של מי אשם במקום שיחות של מה שלומך**, והלהתראותים בסוף היו חלשים יותר ומשכנעים פחות". (נבו, 2001, עמ' 121).
11. "ומוזר שכן אין נראה שכן זה נקשר בהגות תיאורתית, בדברים של רעיונות, אלא **טיפוס של מעשים**". (גוטפרינד, 2005, עמ' 23).

הצירוף 'משפטים של אמפתיה' שהופיע במשפט הראשון לעיל מביע יחס שבו הסומך מביע את הנסמך. ניתן להציע למשפט את הפרפרזה: "הוא הנעים לאחותו משפטים המביעים אמפתיה". יחס סמנטי זה, כפי שראינו בתחילת הפרק, הופיע גם בצירופים של סמיכות חבורה כגון: 'מילות אהדה' (הראבן, 2005, עמ' 7) ו'קריאות התלהבות' (קסטל-בלום 2007, עמ' 9). ייתכן שאפשרי גם השימוש בסמיכות חבורה בצירוף 'משפטי אמפתיה' אלא שהעובדה שהנסמך נוטה מסייעת להבהרת מבנה הסמיכות. אם המילה 'משפטים' הייתה מופיעה ביחיד, קרוב לוודאי שלא היו משתמשים בסמיכות חבורה: *משפט אמפתיה, אלא רק בסמיכות פרודה: 'משפט של אמפתיה'. בצירוף 'משפט אמפתיה' קשה לזהות את מבנה הסמיכות ועקב כך גם קשה להסיק את משמעות הצירוף. לשיטתי ניתן לומר שהצירופים המביעים יחס שבו הסומך מאפיין את הנסמך לעתים עמומים מבחינה סמנטית. לא תמיד היחס משתקף בהם בקלות, ולפיכך חלק מהצירופים נזקקים למילית 'שלי' המבהירה את המבנה התחבירי של הסמיכות, ובעקיפין תורמת ליכולת ההסקה של משמעות הצירוף.

הצירוף 'גבר של נשים' (משפט מס' 2 לעיל) לא מביע יחס של שייכות, כלומר, גבר השייך לנשים. משמעותו של הצירוף היא גבר שמתאים לנשים, שנשים, קרוב לוודאי, היו נמשכות אליו או מעוניינות בו. לפיכך נוכל לומר שהיחס בין הסומך לנסמך אינו יחס פרוטוטיפי אלא יחס ייחודי שאינו משתקף בכל צירוף. זוהי הסיבה לכך שהצירוף בלתי אפשרי בסמיכות חבורה: *גבר נשים. הסמיכות הפרודה המכילה את המילית 'שלי' היא שמבהירה את מבנה הסמיכות ותורמת בעקיפין ליכולת ההסקה של משמעות הצירוף.

הצירוף 'מלילה של חלומות רעים' (משפט מס' 3 לעיל) מאופיין בשתי תכונות שהזכרתי בחלק מהצירופים הקודמים. ראשית, אין אפשרות המרה לסמיכות חבורה: *לילה חלומות רעים, שנית, היחס הסמנטי המובע בצירוף אינו בהיר, אינו משתקף בנקל, ואינו שייך ליחסים השכיחים והפרוטוטיפיים. משמעות הצירוף 'לילה של חלומות רעים' היא לילה שבו חלמתי חלומות רעים, וכדי לאפשר את הסקת המשמעות הזאת נעשה שימוש בסמיכות פרודה.

הצירוף 'טיפוס של מעשים' (משפט מס' 11 לעיל) גם הוא מסוג הצירופים הבלתי קבילים בסמיכות חבורה: *טיפוס מעשים, וגם בו היחס הסמנטי אינו פרוטוטיפי ואינו בהיר בסמיכות חבורה. הסמיכות הפרודה באמצעות 'שלי' מבהירה לקורא שיש כאן מבנה של סמיכות, וכי עליו לנסות להסיק את היחס הסמנטי הטבוע בצירוף. למעשה יש כאן מעין יחס אטריבוטיבי בין הסומך לנסמך, אלא שבמקום להשתמש בצירוף של שם+שם-תואר 'טיפוס מעשי' השתמש הסופר בצירוף 'טיפוס של מעשים'. הלוי (תש"ס-תשס"א, עמ' 83) מציינת שאחד מתפקידי הפרדה בין הסומך

לנסמך באמצעות המילית 'שלי' הוא להביע יחס אטריבוטיבי בין מתאר סמנטי למתואר סמנטי. יחס אטריבוטיבי נמצא גם בצירוף "וברוח אחראית של ביכורים" (משפט מס' 5 לעיל). דומה כי כוונת הצירוף מתאימה לשימוש בשם+שם תואר, אלא שלא נהוג בעברית לומר *רוח ביפורית או *רוח פְּכּוּרית, ולפיכך נבחרה הסמיכות הפרודה באחד מתפקידיה כמביעת יחס אטריבוטיבי.

בצירוף 'לשקט של חדר המדרגות' (משפט מס' 4 לעיל) מופיע סומך מורכב. לעתים סומך מורכב מעודד שימוש בסמיכות פרודה (Ravid and Shlesinger, 1995, p.159). ייתכן שגם במקרה זה עם זאת נשאלת השאלה: אילו הסומך לא היה מורכב, האם היה הסופר מעדיף את הסמיכות החבורה כבשחזור: *וכשנקלע לשקט החדר ינאי חשב פעם נוספת, או שהיה בוחר בסמיכות פרודה: *וכשנקלע לשקט של החדר ינאי חשב פעם נוספת. דומה כי שתי האפשרויות קבילות ומובנות, ובכל זאת הצירוף 'השקט של החדר' בהיר יותר. דומה כי בצירוף זה מובע קשר אטריבוטיבי בין הסומך לנסמך שאפשר היה להביעו גם באמצעות הצירוף 'החדר השקט'. הלוי (תש"ס-תשס"א) מציגה סוג של סמיכות פרודה שבה הנסמך הוא המתאר הסמנטי של הסומך, אלא שבצדדים שעליהם מדברת הלוי הסומך והנסמך משוללי תוויות יידוע כבצירוף 'חומד של בחורה'. מבחינת היחס האטריבוטיבי דומה הצירוף 'לשקט של חדר המדרגות' לצירופים שעליהם מדברת הלוי, אך מבחינות רבות צירוף זה שונה, שכן הסומך כאן מכיל ערך סמנטי עצמאי והנסמך מיועד ויש לו מעמד של שם אמיתי.

הצירוף "המסתורין של לידתי" (משפט מס' 6 לעיל) מביע אף הוא יחס סמנטי שאינו פרוטוטיפי. הכוונה היא למסתורין שהיה קשור ללידתי או "אפף את לידתי". הצירוף בסמיכות חבורה: *מסתורין לידתי אינו די בהיר והסמיכות הפרודה באמצעות 'שלי' מבהירה את יחס הסמיכות ואת משמעות הסמיכות.

הצירופים 'רשימה ארוכה של משתתפים' ו'תשבץ שלם של מדבקות צבעוניות' (משפטים מס' 7,8 לעיל) מביעים שניהם יחס דומה שבו הנסמך מורכב מן הפרטים הנזכרים בסומך. אמנם הנסמכים מורכבים בשני הצירופים, דבר שהיה יכול להיות גורם לבחירה בסמיכות פרודה, אלא שגם אם לא היו הנסמכים מורכבים הייתה נבחרת ככל הנראה הסמיכות הפרודה: *רשימה של משתתפים ו'תשבץ של מדבקות. על אף מיעוט הדוגמאות יש לי הרושם ש"יחס ההרכב", שהוא היחס הסמנטי המובע בצירופים הנזכרים, הוא יחס שבו לחלק מן הצירופים יש נטייה להופיע בסמיכות פרודה דווקא. זאת בשל הקשר והדמיון בין "יחס ההרכב" שבו הסומך מביע את הרכבו של הנסמך (תשבץ של מדבקות=תשבץ המורכב ממדבקות) לבין יחסי מתחם-גרעין, שנעסוק בהם בהמשך, ובהם הנסמך מורה על תצורתו של הסומך (תשבץ של מדבקות=מדבקות המסודרות

בצורת תשבץ). לעיתים קשה לעשות הבחנה בין יחסי הרכב לבין יחסי מתחם-גרעין וזאת רק שאלה של אינטרפרטציה. מכל מקום, כפי שנראה בפרק שיעסוק ביחסי מתחם-גרעין, חלק מהצירופים המביעים יחס סמנטי של מתחם-גרעין יופיעו בסמיכות פרודה, ולפיכך קטגוריה זו וככל הנראה גם קטגוריית יחסי ההרכב יופיעו במרכז סקאלת היחסים הסמנטיים, וחלק מן הצירופים בקטגוריות אלו יופיעו הופעה טבעית ובלתי מסומנת במבנה של סמיכות פרודה.

הצירוף 'קיץ מכאיב של שיטוטים אחרים' (משפט מס' 9 לעיל) כולל נסמך וסומך מורכבים, אך זוהי אינה הסיבה להופעת הצירוף בסמיכות פרודה, שכן גם ללא ההרחבות היינו מצפים לסמיכות פרודה: *קיץ של שיטוטים. הצירוף *קיץ שיטוטים בסמיכות חבורה אינו מובן ואינו קביל. גם כאן הסיבה לחוסר בהירות הצירוף בסמיכות חבורה קשורה ליחס הסמנטי המיוחד שאינו יחס פרוטוטיפי. קיץ של שיטוטים=קיץ שבו בוצעו שיטוטים או שיטוטים שנמשכו קיץ שלם, והסמיכות הפרודה מבהירה את העובדה שקיימת כאן סמיכות שעלינו להסיק את משמעה ותורמת ליכולת ההסקה של המשמעות. אילו הייתי משוכנע שכוונת הצירוף 'קיץ מכאיב של שיטוטים אחרים' היא "שיטוטים שנמשכו קיץ שלם", כי אז הייתי מסווג צירוף זה כשייך ל"יחסי מתחם גרעין" (ראו פרק 4.4 להלן), ואז תפקיד הסמיכות הפרודה היה להצביע על יחסי תיחום. אך גם אם קיימים פה יחסי גרעין-מגדיר לפיהם השיטוטים מגדירים את סוג הקיץ, עדיין לסמיכות הפרודה תפקיד בהבהרת הביטוי שלא היה בהיר אילו היה מופיע בסמיכות חבורה.

בצירופים 'שיחות של מי אשם' ו'שיחות של מה שלומך' (משפט מס' 10 לעיל) מופיע משפט שלם בעמדת הסומך. אף כי ראינו בפרק שעסק במיון הדקדוקי של הסמיכויות כי יתכנו גם צירופים של סמיכות חבורה שבהם עומד משפט שלם בעמדת הסומך, במקרה זה אין הדבר אפשרי. צירופים כגון *שיחות מי אשם בסמיכות חבורה אינם מובנים ואינם קבילים. לפיכך נוכל לומר שהשימוש בסמיכות הפרודה קשור בעובדת היות הנסמך משפט שלם ושימוש זה תורם להבהרת היחס הסמנטי המובע במשפט. במקרה זה 'שיחות של מי אשם' הן שיחות העוסקות בשאלה מי אשם ושיחות של מה נשמע הן שיחות העוסקות בשאלה מה נשמע.

עד כאן הצגתי מדגם של צירופים שהופיעו לעיל בסעיף הסמיכויות האחרות במבני סמיכות חבורה ובמבני סמיכות פרודה. הצירופים שהופיעו בסמיכות חבורה משקפים מגוון של יחסים סמנטיים שחלקם אינם פרוטוטיפיים, אך הם ככל הנראה בהירים דים מבחינה סמנטית כדי שיופיעו בסמיכות חבורה. בסמיכות הפרודה הופיעו צירופים שהיחסים הסמנטיים המובעים בהם קשים להסקה ורבים מהם אינם פרוטוטיפיים. צירופים אלו נמצאים לשיטתי בקצה העמום של סקאלת הבהירות של היחסים הסמנטיים. מרבית הצירופים שהופיעו בסמיכות פרודה אין דרך אחרת

להביעם אלא בסמיכות פרודה, והסמיכות הפרודה היא שמבהירה לקורא שקיים כאן צירוף סמיכות ושעליו להסיק את הוראתו. התפלגות הצירופים בין המבנים השונים בסעיף היחסים האחרים הוכיחה שגם בסעיף מגוון זה נשמרה ברוב המקרים ברירת המחדל של הסמיכות החבורה, אך התברר שחלק קטן מהצירופים הדרך היחידה להביעם היא דווקא הסמיכות הפרודה.

סעיף הסמיכויות האחרות היא האחרון שנוסף לשמונה הקטגוריות העיקריות ביחסי גרעין-מגדיר. על אף שברירת המחדל במרבית הקטגוריות הסמנטיות היא הסמיכות החבורה אין להתעלם מהעובדה שיש צירופים מעטים בסעיף זה שברירת המחדל להבעתם היא הסמיכות הפרודה. צירופים בקטגוריית גרעין-מגדיר בסמיכות כפולה לא הופיעו וזה קשור במאפייניה המיוחדים של הסמיכות הכפולה ובמגבלות החלות על הסומך ועל סוג היחס שבין הסומך לנסמך (ראו: שלזינגר ורביד, תשנ"ח). על פי העולה ממחקר זה עד כה, כל סוגי היחסים הסמנטיים בסמיכות שם העצם ביחסי גרעין-מגדיר ניצבים על סקאלה. בקצה האחד יחסים סמנטיים בהירים לחלוטין, שאין דרך אחרת להביעם בספרות העברית בת זמננו אלא בסמיכות חבורה. בקצה זה של הסקאלה מצאנו את סמיכות התכלית, סמיכות השם הפרטי, סמיכות החומר וסמיכות ההכלה או הייעוד. בקצה האחר של הסקאלה נמצא צירופים עמומים סמנטיים, שאין דרך אחרת להביעם אלא בסמיכות פרודה. סוג היחסים המובעים בצירופים העמומים הוא ייחודי ומתאפיין בכך שקשה לעתים להגדיר באופן קטגוריאלי את היחס שבין הסומך לנסמך. הצבענו לעיל בסעיף 'הסמיכויות האחרות' וכן בקטגוריית 'יחסי ההמרה' על מספר צירופים השייכים לקבוצת צירופים אלו. בין שני קצוות הסקאלה נמצא קטגוריות סמנטיות שונות. במרכז הסקאלה ימצאו צירופים שניתן להביעם לעיתים בסמיכות חבורה ולעיתים בסמיכות פרודה כפי שמצאנו בקטגוריות סמיכות המיקום, סמיכות הזמן, סמיכות המקור וסמיכות ההמרה. מעבר למגמה הכללית המשתקפת בסקאלת היחסים הסמנטיים ולפיה יש התאמה בין ההשתייכות לקטגוריה סמנטית מסוימת לבין הבחירה במבנה הסמיכות, אין להתעלם מהעובדה שקיימים גורמים משלביים שעשויים להשפיע אף הם על הבחירה במבנה הסמיכות, כמו גם גורמים הקשורים ברב השכבתיות של העברית המודרנית, המשקפת שימוש במבנים הלקוחים מכל רובדי העברית. בנוסף יש לזכור שבכל תיאור בלשני אפשר לדבר על מגמה כללית או על העדפה ולא על חוקיות מוחלטת, וייתכן מצב שבו השימוש הלשוני עדיין לא התייצב. מכאן שלא מן הנמנע שנמצא צירופים מסוימים שלא נוכל להסבירם כחלק מהמגמה הלשונית הכללית.

בפרקים הבאים אעסוק בקטגוריות סמנטיות רחבות נוספות שאינן שייכות לקטגוריית גרעין-
מגדיר ואבחן בין היתר כיצד הקטגוריות הנוספות משתלבות בסקאלת היחסים הסמנטיים
שהתגבשה במהלך המחקר עד כה.

4.2 יחסי השייכות והבעלות

בספרות המקצועית נמצא מונחים שונים המשמשים בשדה הסמנטי של השייכות והבעלות וכן חלוקות שונות של שדה סמנטי זה. רוזן (1977, עמ' 149-152) מדבר על "שייכות" לעומת "קניין", ומפריד בין קניין, שהוא רכוש הניתן לקנייה או להעברה, לבין שייכות, שעניינה "רכוש" השייך לאדם, או חלק מגופו, ואינו ניתן להעברה. לטענת רוזן הסמיכות החבורה משמשת להבעת שייכות: 'בשר הקצב' הוא בשר גופו של הקצב, וכך גם בכינוי חבור: 'בשרי' הוא בשר גופי. הסמיכות הפרודה, לפי רוזן, משמשת להבעת הקניין. 'הבשר של הקצב' הוא הבשר שמוכר הקצב, ובכינוי חבור: 'הבשר שלי' הוא הבשר שקניתי, ולא בשר גופי. בעברית של ימינו אין הבחנה זו פועלת¹³ ובספק אם אכן פעלה בתקופה קודמת של העברית, אך לא נדון בכך כאן.

הלר (Heller, 2002) טוענת גם כן שקיימת הבחנה בשימוש בין סמיכות חבורה לבין סמיכות פרודה בביטויי שייכות. היא מצביעה על כך שהשייכות הלקסיקאלית, כלומר הבעת יחסי שייכות או חלק-שלם המתפרשת מהלקסמות המרכיבות את הנסמך והסומך עצמן תופיע בסמיכות חבורה. לעומת זאת השייכות ההקשרית או הפרגמטית, כלומר, יחסי שייכות או יחסי חלק-שלם המתפרשים מן ההקשר בלבד יופיעו בסמיכות פרודה¹⁴. טענתה של הלר בהחלט מתקשרת לדבריה של הלוי (תש"ס-תשס"א) הטוענת שצירפי סמיכות פרודה מסוימים בעברית המודרנית הפכו לצורות הנתונות לעיצוב הקשרי דינמי, אם כי הלוי דווקא לא מדברת על עיצוב הקשרי של יחסי בעלות אלא של יחסים אחרים. בקורפוס שלי לא מצאתי צירופי סמיכות המביעים יחסי בעלות המשתמעים מן ההקשר, ולכן אין לי אפשרות לבחון את טענתה של הלר בהתייחס למצב בספרות בת זמננו. עם זאת טענתה של הלר עולה בקנה אחד גם עם המסקנות שעלו במחקר שלי לגבי צירופי סמיכות שאינם צירופים של בעלות, אך ניתן להבינם מן ההקשר בלבד. אותם צירופים לא הופיעו בסמיכות חבורה, משום שהם צירופים עמומים מבחינה סמנטית, או עמומים לקסיקאלית, והשימוש בסמיכות פרודה, לדעתי, מסייע לקורא או לשומע לחפש את האינטרפרטציה של הצירוף בדרך אחרת, ובמקרה זה הדרך אינה סמנטית או לקסיקאלית, אלא הקשרית או פרגמטית.

¹³ אזור (תשל"ו, עמ' 20) סתר את הבחנותיו של רוזן על סמך בחינה של קורפוס מן העיתונות של שנת 1972. ברמן (Berman, 1978) הפריכה אף היא את ההבחנות של רוזן תוך היעזרות במסרנים (אינפורמנטים) ילידיים. ככל הנראה גם בטקסט ספרותי בן זמננו הבחנותיו של רוזן לא מתקיימות, ולא אכנס כאן לבחינה ממשית של הבחנות אלו בקורפוס שלנו. ¹⁴ הלר (Heller, 2002, p. 135) מביאה כדוגמה מצב שבו ילד וילדה מציירים ציורים ובהתייחסות לשמייים שציירה הילדה ישתמשו בביטוי 'השמייים של הילדה' בסמיכות פרודה ולא בסמיכות חבורה 'שמי הילדה'. זאת מאחר שהסמיכות החבורה אינה יכולה לשמש להבעת יחסים המוסקים מן ההקשר בלבד, ובצירוף הנוהג אינטרפרטציה לקסיקאלית של הצירוף אינה אפשרית, והוא מובן מן ההקשר בלבד.

רביד ושלזינגר (Ravid & Shlesinger, 1995) בחנו מהם הגורמים המשפיעים על הבחירה של סוג הסמיכות בעברית החדשה הכתובה והדבורה. הקורפוס הנבדק כלל טקסטים הלוקחים מספרי לימוד לבית ספר ומהעיתונות וכן טקסט דבור מאסיפת קיבוץ ומשיעורים במכללה למורים. החוקרים מצאו שהסמיכות הפרודה היא ברירת המחדל לייצוג יחסי שייכות או יחסי חלק-שלם בכל סוגי העברית שהם בחנו. בפרק זה אבחנו את צירופי השייכות והבעלות והתפלגות הופעתם במבני הסמיכות השונים בספרות העברית בת זמננו.

בקורפוס הנבדק הופיעו 35 צירופי סמיכות המביעים שייכות ובעלות בסמיכות חבורה, 74 צירופים בסמיכות פרודה ו-38 צירופים בסמיכות כפולה. על פניו חלוקה זו עשויה להצביע על אפשרות שגם בספרות בת זמננו הסמיכות הפרודה היא ברירת המחדל להבעת סמיכות שייכות ובעלות. בהמשך ננסה להראות כי אין להתייחס לצירופי השייכות ובעלות בספרות העברית בת זמננו כאל מקשה אחת בעלת ברירת מחדל אחת.

להלן מספר דוגמאות של צירופי בעלות ושייכות בסמיכות חבורה:

'עור נחש' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 10), 'קברי צדיקים' (קמחי, 2004, עמ' 18), 'כדרך חלוצים' גוטפרוינד, 2005, עמ' 21), 'כיסא הנהג' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 9), 'אלופת הארץ' (הראבן, 2005, עמ' 8), 'אורחי המסיבה' (הראבן, 2005, עמ' 12), 'מחנות המתיישבים' (גוטפרוינד, 2005, עמ' 20), 'קברי הקראים' (שלו, 2006, עמ' 14), 'פרוות צינצ'ילה' (קמחי, 2004, עמ' 18), 'בתי איכרים' (עוז, 2009, עמ' 16), 'תכנית האדריכל' (ברנשטיין, 2005, עמ' 25), 'צואת העזים' (קמחי, 2004, עמ' 19), 'זיעת החלוצים' (גוטפרוינד, 2005, עמ' 16), 'כספי ציבור' (ברנשטיין, 2005, עמ' 14), 'כנפי יונה', (שלו, 2006, עמ' 8), 'רצון האלים' (קמחי, 2004, עמ' 10), 'משרד עורכי דין' (עוז, 2009, עמ' 12).

להלן מספר דוגמאות של צירופי בעלות ושייכות בסמיכות פרודה:

'עמיתים של אביהו' (הראבן, 2005, עמ' 9), 'אורחי המסיבה של דניאל' (הראבן, 2005, עמ' 12), 'לבית של סבתא' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 10), 'במכונית הגדולה של חיימון' (נבו, 2001, עמ' 117), 'גופות מרוטשות של חיילים' (קציר, 2005, עמ' 8), 'תמונה של ראש מחלקת היולדות' (קמחי, 2004, עמ' 17), 'שיר של האבנים המתגלגלות' (קמחי, 2004, עמ' 18), 'מתחת לרגליים של הדודה' (קסטל בלום, 2007, עמ' 16), 'לצו האוניברסאלי של המים' (קמחי, 2004, עמ' 10), 'לקצב של אמאי' (קמחי, 2004, עמ' 18), 'לסולם של הבית על העץ' (קציר, 2005, עמ' 13).

להלן מספר דוגמאות של צירופי בעלות ושייכות בסמיכות כפולה :

'בעיניו של ינאי' (הראבן, 2005, עמ' 9), 'דמותה של ידידה שלו' (הראבן, 2005 עמ' 11), 'משבר של עם מחוסר כישרון' (גוטפרינד, 2005, עמ' 18), 'מחברותיה של אמי' (ברנשטיין, 2005, עמ' 23), 'ספינתו של אודיסאוס' (קמחי, 2004, עמ' 10), 'במרכז חלציו של בעליו' (קמחי, 2004, עמ' 11), 'אחותו האומללה של אבי' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 12), 'בעלה של ציפי' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 16), 'ידה של אחת הנשים' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 16), 'אשתו של דורי' (נבו, 2001, עמ' 119), 'בניו של שנלי' (קציר, 2005, עמ' 12), 'פרצופו המעוקם של פופאי המלח' (קציר, 2005, עמ' 15), 'נתיביהם הסמויים של הקליעים' (שלו, 2006, עמ' 8).

בחינת התפלגות כל הצירופים שהופיעו בקורפוס הנבדק בין מבני הסמיכות השונים מעלה מספר ממצאים :

- א. צירופים שבהם הסומך הוא שם פרטי הופיעו רק בסמיכות פרודה או כפולה, והאפשרות להביעם בסמיכות חבורה ככל הנראה מצומצמת ביותר¹⁵.
- ב. במרבית הצירופים שהופיעו בסמיכות פרודה הסומך או הנסמך או שניהם מורכבים.
- ג. צירופים שבהם הנסמך או הסומך אינם מורכבים והצירוף מיודע הופיעו כמעט תמיד בסמיכות חבורה או כפולה פרט לארבעה צירופים בסמיכות פרודה.
- ד. צירופים שאינם מיודעים ובהם אין הסומך או הנסמך מורכבים הופיעו גם בסמיכות חבורה וגם בסמיכות פרודה ומעט צירופים בסמיכות כפולה שבהם הנסמך אמנם מיודע מעצם קיום הכינוי החבור, אך הסומך אינו מיודע.

ממצאים אלו מביאים אותי למסקנה שברירת המחדל להופעת צירופי שייכות שבהם הסומך שם פרטי היא הסמיכות הפרודה או הכפולה.

אשר לצירופים מיודעים המביעים שייכות ובעלות ברירת המחדל היא הסמיכות החבורה. יוצאים מכלל זה צירופים שבהם הנסמך או הסומך מורכבים, שכן כבר הצבענו על העובדה שסומך או

---

¹⁵ אשר לצירופים בסמיכות חבורה כגון 'בית משה' שלא הופיעו אך קיימים בשפה, אין לפרש את היחס של הסמיכות כיחס של שייכות או בעלות אלא כיחס שבו הנסמך נקרא על-שם הסומך, ונשייך צירופים אלה לקטגוריית גרעין-מגדיר. כאשר ירצו לציין שזהו בית שגר בו משה יכתבו 'ביתו של משה' או 'הבית של משה' והצירוף 'בית משה' יתפרש כבית על שם משה כדוגמת 'בית דניאל' שעל שפת הכנרת. אף כי לא הופיעו בקורפוס הנבדק דוגמאות לבעלות של חלקי גוף שבהן הסומך שם פרטי, ייתכן שאנו עשויים למצוא בסמיכות חבורה צירופים כגון: 'עיני משה' או 'יד משה'. לעומת זאת בעלות על הפצים כשהסומך הוא שם פרטי לא תופיע בסמיכות חבורה אלא בסמיכות פרודה או כפולה: 'הכובע של משה' או 'כובעו של משה', ולא *כובע משה.

נסמך מורכבים יכולים להוות עילה להופעת הצירוף בסמיכות פרודה. בקורפוס הנבדק הופיעו 23 צירופים מיוחדים בסמיכות חבורה כגון: 'כיסא הנהג' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 9), 'פרצופי הנוכחים' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 17), הנהלת המלון' (הראבן, 2005, עמ' 7), 'באוזני הקרובים' (הראבן, 2005, עמ' 9), תכנית האדריכלי' (ברנשטיין, 2005, עמ' 25). בסמיכות פרודה הופיעו ארבעה צירופים בלבד: 'האמזונה של המשפחה' (הראבן, 2005, עמ' 11), 'לקליניקה של הקוסמטיקאית' (הראבן, 2005, עמ' 12), 'מתחת לרגליים של הדודה' (קסטל בלום, 2007, עמ' 16), 'לסולם של הבית על העץ' (קציר, 2005, עמ' 13). בשני הצירופים הראשונים הנסמך לועזי ולכן לא יכלו להופיע בסמיכות חבורה. הצירוף השלישי יכול היה להופיע בסמיכות פרודה: *מתחת לרגלי הדודה, וככל הנראה צורה זו נדחתה כדי להימנע מהצירוף 'לרגלי הדודה', שיכול להתפרש כצירוף יחס. הצירוף הרביעי אילו היה מופיע בסמיכות חבורה: *לסולם הבית על העץ משמעות השייכות לא הייתה מספיק ברורה, ולכן יש שימוש בסמיכות פרודה שבה ה'שלי' מבהירה את השייכות. מתברר מן הדוגמאות בקורפוס הנבדק שצירופים מיוחדים של סמיכות השייכות והבעלות לא נוטים להופיע בספרות העברית בת זמננו בסמיכות פרודה ואולי זהו אחד המאפיינים הבולטים שבהבדל בין העברית הספרותית למשלבים נמוכים יותר של העברית כעברית פורמאלית שאינה ספרותית ועברית דבורה.

אשר לצירופים בלתי מיוחדים, בקורפוס הופיעו 12 צירופים בסמיכות חבורה כדוגמת: 'קברי צדיקים' (קמחי, 2004, עמ' 18), לעומת 5 בסמיכות פרודה כדוגמת: 'מעיל של דחלילי' (עוז, 2009, עמ' 21). בחינת הצירופים הביאה אותי להנחה שרוב צירופי השייכות והבעלות הם צירופים עמומים מבחינה סמנטית וחלק קטן מהם בהירים מבחינה סמנטית. לפי התיאוריה שפיתחתי בפרקים הקודמים הצירופים העמומים נזקקים לאלמנטים מבהירים כגון 'שלי' במבנה של סמיכות פרודה, או יידוע של הסומך בסמיכות חבורה. ואכן מצאנו כאן, כי הצירופים המיוחדים, בזכות תווית היידוע התורמת להבנת מבנה הסמיכות ומסייעת בעקיפין להסקת משמעות הצירוף, מופיעים בסמיכות חבורה. צירוף כגון 'כיסא הנהג' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 9), אילו היה מופיע לא מיוחד: *כיסא נהג, אפשרות הסקת משמעות הצירוף הייתה נפגעת. לפיכך אני רואה ביידוע הסומך אלמנט תחבירי שמצביע על סמיכות מבנית, ובעקיפין תורם ליכולת ההסקה של משמעות הצירוף. להערכתך, אילו היו רוצים להביע את הצירוף 'כיסא הנהג' כצירוף סמיכות לא מיוחד היו בוחרים בסמיכות פרודה: 'כיסא של נהג', שכן בצירוף זה נוספה המילית 'שלי' כאלמנט מבני-תחבירי המצביע על סמיכות ומצד שני אלמנט סמנטי המצביע על שייכות. אלמנט זה תורם לאפשרות הסקת משמעות הצירוף.

בחלק גדול מהצירופים גם עובדת היות הנסמך נוטה בעמדת נסמך הוא גורם מבהיר התורם להבנת מבנה הסמיכות ובעקיפין תורם להבנת משמעות הצירוף. נעיין למשל בצירופים: 'פרצופי הנוכחים' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 17), 'אלופת הארץ' (הראבן, 2005, עמ' 8), 'גופת יריבו' (קמחי, 2004, עמ' 11). אילו הנסמך לא היה נוטה או שהסומך לא היה מיודע היו מתקבלים צירופים שאינם סמיכות: *פרצופים נוכחים, *אלופה ארץ, *גופה יריב. יש לשים לב שקשה להסיק קשר סמנטי של שייכות בין שני האיברים במצב זה. נטיית הנסמך משמשת כאלמנט מורפולוגי-מבני המצביעה על סמיכות במישור המבני, אך תורמת ליכולת ההסקה של משמעות הצירוף במישור הסמנטי.

לפי הנחתי זו נצפה שלא יופיעו צירופים של שייכות ובעלות בסמיכות חבורה אלא אם כן קיים בהם גורם מבני המצביע על סמיכות כגון יידוע הסומך או נטיית הנסמך. בקורפוס הנבדק הופיעו 26 צירופים של שייכות ובעלות בסמיכות חבורה שאינם מיודעים. אם ננפה מרשימת צירופים אלו את הצירופים הממולנים ברמה כלשהי ואת הצירופים שבהם הנסמך נוטה יישארו בידינו ארבעה צירופים, ואלו הם: 'עור חיה' (ברנשטיין, 2005, עמ' 13), 'כדרך חלוצים' (גוטפרינד, 2005, עמ' 21), 'שלד דינוזאור' (קציר, 2005, עמ' 8), 'גור לוייתנים' (קציר, 2005, עמ' 8). מתברר שמשמעות צירופים אלו ברורה דיה, ואין הם נזקקים לסמן מבני שיעיד על סמיכות כדי להבינם. שכן, צירופים אלו אינם מיודעים והנסמך שלהם אינו נוטה, ולמרות זאת הופיעו בסמיכות חבורה ולא בסמיכות פרודה. לעומתם, הצירופים העמומים מבחינה סמנטית אינם מופיעים בסמיכות חבורה שכן הם נזקקים למילית 'שלי' במבנה של סמיכות פרודה שתסייע בהבהרתם. כך למשל נמצא את הביטוי 'מעיל של דחלילי' (עוז, 2009, עמ' 21). אם ננסה להמיר צירוף זה לסמיכות חבורה נקבל צירוף שהוראת השייכות אינה משתקפת ממנו בקלות, ויש הרגשה שהוא עמום: *מעיל דחליל. בשל עמימותו "נחלץ" הצירוף אל הסמיכות הפרודה שמבהירה את הוראתו. אם ניקח בחשבון בנוסף לכל הצירופים שהופיעו בסמיכות פרודה בשל חוסר בהירות סמנטית גם את כל הצירופים שבהירותם הסמנטית הושגה באמצעות נטיית הנסמך והצירופים שבהירותם הסמנטית הושגה באמצעות יידוע הסומך נגיע למסקנה, שקטגוריית השייכות והבעלות כוללת מצד אחד מעט מאוד צירופים בהירים מבחינה סמנטית במקורם, המופיעים בסמיכות חבורה, ומן הצד השני הרבה צירופים עמומים מבחינה סמנטית שמופיעים בסמיכות חבורה, כאשר הנסמך נוטה או הסומך מיודע, ובסמיכות פרודה, כאשר הנסמך אינו נוטה והסומך אינו מיודע. לכן נמקם את הקטגוריה בין מרכז סקאלת הבהירות של המבנים הסמנטיים לבין הקצה העמום של הסקאלה. אשר לברירת המחדל, כבר ציינתי שאינה פועלת על כל הקטגוריה באופן אחיד. צירופים שבהם הסומך

הוא שם פרטי מופיעים בסמיכות פרודה. צירופים מיוחדים, ברירת המחדל שלהם היא הסמיכות החבורה או הכפולה, אך לא הסמיכות הפרודה, ואילו צירופים לא מיוחדים יופיעו חלקם בסמיכות חבורה וחלקם בסמיכות פרודה ומספר קטן של צירופים בסמיכות כפולה שבהם הנסמך אמנם מיוחד מעצם קיום הכינוי החבור אך הסומך אינו מיוחד.

אשר ליידוע צירופים בסמיכות פרודה אין לשכוח שאחת מתכונותיה של הסמיכות הפרודה היא האפשרות ליידוע את הסומך בלבד או הנסמך בלבד, אפשרות שלא קיימת בסמיכות החבורה. בקורפוס הנבדק בסמיכות השייכות והבעלות הופיעו שני צירופים שבהם רק הנסמך מיוחד כדוגמת הצירוף: 'חלוק המשי של אצילי' (גרוסמן, 2002, עמ' 13) ו-11 צירופים שבהם רק הסומך מיוחד כדוגמת הצירוף: 'חולצות של הקבוצה' (נבו, 2001, עמ' 117).

מספר חוקרים הציגו דוגמה לשימוש בשלושת סוגי הסמיכות הקיימים בעברית המודרנית. למשל אזר (תשל"ו, עמ' 9) מציג את האפשרויות הבאות: הסמיכות החבורה: בית האיש; הסמיכות הפרודה: הבית של האיש; הסמיכות הכפולה: ביתו של האיש. לא במקרה משתמשים החוקרים בדוגמאות של צירופים מיוחדים בסמיכות השייכות והבעלות מכיוון שסמיכות זו היא מבין הסמיכות הבודדות שיכולות להופיע בשלושת מבני הסמיכות.

שלזינגר ורביד (תשנ"ח, עמ' 88) מציינים שבעברית החדשה הצירוף 'הבית של האיש' הוא ברירת המחדל הלא מסומנת לעומת 'בית האיש' שהיא ברירה מסומנת.

עם זאת מורים הממצאים שבידינו מן הספרות העברית בת זמננו כי המבנה של הסמיכות הפרודה בצירופים מיוחדים בדגם: הבית של האיש, לא זאת בלבד שאינו ברירת המחדל, אלא שהוא מבנה שולי בספרות בת זמננו, שכמעט לא מופיע. ולפיכך נשארים בקורפוס שלנו שני מבנים עיקריים:

בסמיכות חבורה: בית האיש

ובסמיכות פרודה: ביתו של האיש

נשאלת השאלה האם יש העדפה כלשהי לאחד משני המבנים, האם קיימת התניה כלשהי, או שהחילוף ביניהם הוא חילוף חופשי סגנוני או משלבי.

מבחינה מספרית הופיעו 23 צירופי סמיכות חבורה מיוחדים המביעים שייכות ובעלות ו-38 צירופי סמיכות כפולה המביעים שייכות ובעלות. כך שעל פניו יש העדפה למבנה של סמיכות כפולה.

עם זאת אל לנו לשכוח שבסמיכות הכפולה מופיעים הרבה צירופים שבהם הסומך הוא שם פרטי וצירופים אלו לא נוטים להופיע בסמיכות חבורה ובקורפוס שלנו לא הופיעו כלל בסמיכות חבורה. אם ננסה לבחון למשל את אפשרויות ההמרה של צירופים שהופיעו בסמיכות חבורה לצירופים משוחזרים בסמיכות כפולה נראה שלא תמיד ההמרה חופשית באותה המידה. ההמרה למשל

אינה אפשרית כאשר יש רצף של סמיכויות וההמרה גורמת לחזרה מספר פעמים על המילית 'שלי'. עם זאת במקרים רבים ההמרה אפשרית ויוצרת חלופה סגנונית. ננסה לדוגמה להמיר צירופים מסמיכות חבורה לסמיכות כפולה במשפטים הבאים :

1. "אני מתכוון **בניסא הנהג**, פונה ימינה לסבתא שלי, שהיא כמעט בת שמונים ומקומטת לגמרי..." (קסטל בלום, 2007, עמ' 9).

אם נמיר את הסמיכות החבורה לסמיכות כפולה לא נרגיש בשינוי מהותי : *אני מתכוון **בניסאו של הנהג**, פונה ימינה לסבתא שלי...

ננסה לבחון דוגמה נוספת :

2. "איברו היה כמובן ספינתו של אודיסאוס, רצונו **כרצון האלים** ההופך את סלעי הבזלת של זוג הצוקים האימתניים לרקמה אנושית מערסלת." (קמחי, 2004, עמ' 10).

אם נמיר את הסמיכות החבורה לסמיכות כפולה, שוב לא נרגיש בשינוי מהותי : *איברו היה כמובן ספינתו של אודיסאוס, רצונו **כרצונם של האלים** ההופך את סלעי הבזלת...

כאשר הטקסט כתוב במשלב נמוך יותר ייתכן שהמרה לסמיכות כפולה תיצור תחושה של עלייה במשלב. כך למשל במשפט :

3. "רק שהבת כלבה לא תיכנס עכשיו עם **תכנית האדריכל** לשיפוץ הגג." (ברנשטיין, 2005, עמ' 25). אם ננסה להמיר את הסמיכות החבורה בסמיכות כפולה נרגיש בעלייה במשלב שלא מסתדרת טוב עם השימוש בביטוי "בת כלבה" : *רק שהבת כלבה לא תיכנס עכשיו עם **תכניתו של האדריכל** לשיפוץ הגג.

אכן, כפי שצינו מספר חוקרים (שלזינגר, תשמ"ו; Berman, 1978) הסמיכות הכפולה מייצגת משלב גבוה יותר מהסמיכויות האחרות, אלא שבספרות בת זמננו היא חלופה סגנונית אפשרית שבמרבית המקרים לא יוצרת תחושה של שינוי מהותי לעומת השימוש בסמיכות חבורה.

יש לשים לב שחלק מהצירופים של סמיכות חבורה שיכולים להתפרש על פניו במבע נטול הקשר בצירופים של יחסי השייכות והבעלות אינם אלא צירופים אטריבוטיביים מקטגוריית יחסי גרעין-מגדיר, וצירופים אלו אינם יכולים להיות מומרים בסמיכות כפולה. כך למשל הצירוף : 'זרועות השימפנזי' במשפט : "השיער הצהבהב המקליש, הצוואר האדום שעורו הקמוט המדולדל הזכיר זפק של תרנגול הודו, העיניים המימיות הדלוחות שהתרוצצו כמו אצבעות חטטניות, **זרועות השימפנזי** הארוכות, הכול עורר איזו מועקה עמומה." (עוז, 2009, עמ' 10-11). במשפט זה לא ניתן להמיר את 'זרועות השימפנזי הארוכות' ב'זרועותיו הארוכות של השימפנזי' כי כוונת הצירוף היא

להביע את הגרעין ומגדירו, משהו כמו "הזרועות השימפנזיות הארוכות", ואין כאן יחס של שייכות ובעלות. באופן דומה לא ניתן להמיר את הצירוף 'בתווי האסופית' ל'בתויה של האסופית' במשפט: "והוא לא ענה ורק עמד ובהה בה, **בתווי האסופית** שהתחדדו בה לפתע..." (גרוסמן, 2002, עמ' 13). גם כאן יש צירוף אטריבוטיבי של גרעין-מגדיר, משהו כמו: "התווי האסופיים", ואין יחס של שייכות ובעלות, ולכן לא ניתן להמיר את הצירוף בסמיכות כפולה.

באותה הדרך שבדקנו אפשרות המרה של צירופים בסמיכות חבורה לצירופים בסמיכות כפולה נרצה לבדוק את אפשרות ההמרה ההפוכה מצירופים של סמיכות כפולה לצירופים של סמיכות חבורה או פרודה. ראשית אציין שאת כל הצירופים שהופיעו בסמיכות כפולה בקורפוס הנבדק ניתן להמיר לצירופים דקדוקיים ובהירים מבנית וסמנטית בסמיכות אחרת. את חלקם ניתן להמיר לסמיכות חבורה, את חלקם ניתן להמיר לסמיכות פרודה, ואת חלקם ניתן להמיר לשני המבנים. לפיכך נשאלת השאלה אם הסמיכות הכפולה היא חלופה סגנונית בלבד או שבכל זאת ניתן להבחין בהעדפה כלשהי בבחירה של סמיכות כפולה בצירופים מסוימים, וממה נובעת העדפה זו. נעיין לדוגמה בשישה צירופים במשפטים הבאים, וננסה להמירם למבני סמיכות חבורה ופרודה:

1. "נזקקתי ליד מכוונת, לאצבע סופרים – רציתי להיחנך על **ברכיו של מישהו**." (ברנשטיין, 2005, עמ' 13).

ניסיון ההמרה יוצר את המשפטים הבאים:

בסמיכות חבורה: *רציתי להיחנך על ***ברכי מישהו**.

בסמיכות פרודה: *רציתי להיחנך על ***הברכים של מישהו**.

ההמרה לסמיכות הפרודה יוצרת הנמכה של המשלב הלשוני ולכן לא תועדף. ההמרה לסמיכות חבורה יוצרת משפט דקדוקי, במשלב שאינו נמוך, אך דומה שמשוה בזרימת המשפט מבחינה פרוזודית יוצר העדפה לסמיכות הכפולה.

2. "יזה של אשה צעירה חולפת מעל לאבוס, קרקוש הגרעיניים בקופסתה קורא לה..." (שלו, 2006, עמ' 9).

ניסיון ההמרה יוצר את המשפטים הבאים:

בסמיכות חבורה: ***יד אשה צעירה** חולפת מעל האבוס.

בסמיכות פרודה: ***היד של אשה צעירה** חולפת מעל האבוס.

ההמרה לסמיכות חבורה יוצרת רצף של נסמך וסומך+לוואי ש"ת ודומה שרצף זה "דורש" פיצול על ידי 'שלי'. בין החלופות של סמיכות פרודה או כפולה, נראה שהסמיכות הכפולה מתאימה יותר ללשון הספרות מבחינה משלבת.

3. "בשק הדואר הוא מפקיד תיאורים על רפיון הנפשות, וצער הלב, **ודרכם המתנפצת של רבים**, והעט מתעקש להחמיר בביקורת **מלאכתם של העסקנים** ומנהיגי הציבורים." (גוטפריינד, 2005, עמ' 19).

המרת הצירוף הראשון לסמיכות חבורה אינו אפשרי בגלל הלוואי של הנסמך (***דרך רבים המתנפצת**).

המרה לסמיכות פרודה יוצרת את המשפט: ***והדרך המתנפצת של רבים**. גם מבחינת המשלב וגם מבחינה פרוזודית של זרימת המשפט דומה שהסמיכות הכפולה תואמת יותר את סגנון הספרות מאשר הסמיכות הפרודה.

המרת הצירוף השני לסמיכות חבורה יוצרת רצף סמיכויות, ולכן לא תועדף חלופה זו: *והעט מתעקש להחמיר **בביקורת מלאכת העסקנים**.

המרה לסמיכות פרודה יוצרת את המשפט: *והעט מתעקש להחמיר בביקורת **המלאכה של העסקנים**. כבר הצבענו על כך שזהו מבנה דחוי (דגם 'הבית של האיש') בספרות בת זמננו. דגם זה לא מועדף ככל הנראה מטעמים משלביים ולכן במשפט זה תועדף הסמיכות הכפולה.

4. "וקלמיץ' שלך, הקדים תרופה למכה, הרי מאשימים אותו במעילה גדולה, **חצי הונו של העיתון**, ומי יודע היכן קלמיץ'?" (גוטפריינד, 2005, עמ' 22).

המרה לסמיכות חבורה: *הרי מאשימים אותו במעילה גדולה, **חצי הון העיתון**. המרה לסמיכות פרודה: *הרי מאשימים אותו במעילה גדולה, **חצי ההון של העיתון**. המרה לסמיכות חבורה יוצרת רצף סמיכויות בלתי רצוי. המרה לסמיכות פרודה יוצרת דגם דחוי על ידי הספרות בת זמננו מטעמים משלביים (דגם 'הבית של האיש'). לפיכך תועדף הסמיכות הכפולה.

5. "בהחלט אין זה מקובל עלינו, להתפרץ לתוך **פרטיותו של הזולת** מה גם שהזולת הזה יושב באתר היפהפה ביותר במדינה כולה." (עוז, 2009, עמ' 12).

המרה לסמיכות חבורה: *בהחלט אין זה מקובל עלינו, להתפרץ לתוך **פרטיות הזולת**.

המרה לסמיכות פרודה: *בהחלט אין זה מקובל עלינו, להתפרץ לתוך הפרטיות של הזולת.
המרה לסמיכות חבורה יוצרת משפט שנראה על פניו אפשרי ומתאים לסגנון הספרות. במקרה
זה נראה לי שהסמיכות הכפולה היא חלופה סגנונית בלבד שאין לה תפקיד מיוחד והיא אינה
פותרת בעיה כלשהי. המרה לסמיכות הפרודה יוצרת דגם לא מקובל בספרות בת זמננו (דגם
י'הבית של האישי').

6. "ומפני שנדמה היה לו שהמארח הנהן בראשו, מזג האיש מתוך קנקן זכוכית שעמד על
השולחן מי קרח עם פלח לימון ועם כמה עלי נענע אל תוך הכוס היחידה שעמדה שם,
כוסו של אריה צלניק, והצמיד את שפתיו הבשרניות אל הכוס..." (עוז, 2009, עמ' 16).
המרה לסמיכות חבורה: *ומפני שנדמה היה לו שהמארח הנהן בראשו, מזג האיש מתוך קנקן
זכוכית שעמד על השולחן מי קרח עם פלח לימון ועם כמה עלי נענע אל תוך הכוס היחידה
שעמדה שם, **כוס אריה צלניק**.

המרה לסמיכות פרודה: *ומפני שנדמה היה לו שהמארח הנהן בראשו, מזג האיש מתוך קנקן
זכוכית שעמד על השולחן מי קרח עם פלח לימון ועם כמה עלי נענע אל תוך הכוס היחידה
שעמדה שם, **הכוס של אריה צלניק**.

ההמרה לסמיכות חבורה בלתי אפשרית בגלל שהסומך שם פרטי. הזכרנו עניין זה בראש
הפרק. עם זאת המרה לסמיכות פרודה יוצרת חלופה אפשרית. בקורפוס הנבדק צירופי
שייכות שבהם הסומך שם פרטי הופיעו גם בסמיכות פרודה וגם בסמיכות כפולה, עם העדפה
קלה לסמיכות פרודה. לפיכך נאמר שהסמיכות הכפולה במשפט לעיל היא חלופה סגנונית
בלבד לסמיכות הפרודה. דיון בצירופים שהסומך שלהם שם-פרטי מופיע בהמשך הפרק.

ששת המשפטים לעיל וניסיונות ההמרה שלהם מהווים מדגם מייצג למשפטים נוספים שהופיעו
בקורפוס הנבדק ולא הודגמו כאן. ניסיונות ההמרה במשפטים 1-4 לעיל הצביעו על כך שהייתה
העדפה לסמיכות הכפולה, אם מטעמים משלביים ואם מטעמים פרזודיים. הנחתי היא שגורמים
פרזודיים אינם סובייקטיביים ויש מקום לחקור אותם ולהצביע על ההתניות שהם יוצרים, אך
נושא זה לא ייחקר במסגרת עבודה זו. במשפט 5 לעיל לעומת זאת, ניסיון המרה של הסמיכות
הכפולה לסמיכות חבורה יצר חלופה אפשרית, וכך גם ניסיון ההמרה של הסמיכות הכפולה
במשפט 6 לעיל לסמיכות פרודה.

נסכם ונאמר שבכל מקרה בסמיכות השייכות והבעלות אפשרית המרה של הסמיכות הכפולה למבנה אחר. בחלק מהמקרים בחירת הסופר בסמיכות כפולה נובעת מטעמים משלביים או פרוזודיים. ובחלק מן המקרים בחירתו היא ככל הנראה סגנונית סובייקטיבית בלבד.

עיון מיוחד יש להקדיש לצירופים שבהם הסומך שם פרטי. בסמיכות חבורה לא הופיעו צירופי שייכות שבהם הסומך הוא שם פרטי.

בסמיכות פרודה הופיעו 17 צירופים ואלו הם:

ימהקלטת של נעמה (קציר, 2005, עמ' 7), 'הבית של נעמי' (קציר, 2005, עמ' 15), 'חוג הציור של יואלי' (קציר, 2005, שם), 'הירח של סימון ליברטיין' (ברנשטיין, 2005, עמ' 13), 'האוזניים של דורה' (ברנשטיין, 2005, עמ' 15), 'הספה של פרויד' (ברנשטיין, 2005, עמ' 19), 'בשיר של עמיחי' (ברנשטיין, 2005, עמ' 21), 'מהמזנון של גליק'¹⁶ (שלו, 2006, עמ' 16), 'הבת של משולם' (שלו, 2006, שם), 'במכונת הגדולה של חיימון' (נבו, 2001, עמ' 117), 'המיטה של מנשי' (נבו, 2001, עמ' 118), 'כשהפועלים הערבים של חיימון' (נבו, 2001, עמ' 118), 'העיניים של אבירס' (נבו, 2001, עמ' 122), 'הרגלי הפלירטוט של אביהו' (הראבן, 2005, עמ' 8), 'עמיתים של אביהו' (הראבן, 2005, עמ' 9), 'אורחי המסיבה של דניאלי' (הראבן, 2005, עמ' 12), 'העוזרת החירשת-אילמת של מרלן' (קמחי, 2004, עמ' 10).

בסמיכות כפולה הופיעו 10 צירופים ואלו הם:

'אורחיה הקטינים של דניאלי' (הראבן, 2005, עמ' 12), 'ספינתו של אודיסאוס' (קמחי, 2004, עמ' 10), 'בעלה של ציפי' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 16), 'פרצופו המעוקם של פופאי המלח' (קציר, 2005, עמ' 15), 'אישוניה המשוככים של דורה' (ברנשטיין, 2005, עמ' 15), 'ראשו של עידו' (ברנשטיין, 2005, עמ' 25), 'שאשתו של דורי' (נבו, 2001, עמ' 119), 'ידו של אברמוביץ' (גוטפרינד, 2005, עמ' 22), 'כוסו של אריה צלניקי' (עוז, 2009, עמ' 16), 'בעיני הבורקות של אליעזר לפידות' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 16).

אשר לסמיכות חבורה, דומה שהאפשרות להבעת סמיכות השייכות בסמיכות חבורה כאשר הסומך הוא שם פרטי מצומצמת ביותר. אפשרות זו נדירה בספרות העברית בת זמננו ולכן לא

---

¹⁶ אין אפשרות לדעת מהו שמו הרשמי של המזנון של גליק, אבל אם המזנון נקרא 'המזנון של גליק' אזי אפשר שתפקיד הסמיכות הפרודה הוא הבעה של קרבה ויחס אישי. הלוי (תש"ס-תשס"א) מציגה סוג זה של סמיכות פרודה שבה הנסמך מיועד והסומך שם פרטי כבצירופים: חנות הספרים של איתמר, המרתף של רוזנר (חנות משקאות), הבית של אילנה (מסעדה). הלוי טוענת שבצירופים אלו אין הסמיכות הפרודה מציינת משמעות פוססיבית צפנייה, אלא היא ממלאת צורך פרגמטי בהבעת קרבה ויחס אישי, כאילו בעל המקום עצמו נוכח ומארח את הלקוחות באופן אישי. בצירופים אלו אין השם הפרטי בהכרח ציון אמיתי של בעל הקניין.

הופיעו צירופים בקורפוס הנבדק¹⁷. הסיבה לכך היא ככל הנראה חוסר בהירות הצירופים. אם ניקח למשל צירופים שהופיעו בסמיכות פרודה כגון: 'הקלטת של נעמה' (קציר, 2005, עמ' 7), 'הירח של סימון ליברטיין' (ברנשטיין, 2005, עמ' 13), ונסה להביעם באמצעות סמיכות חבורה ייווצרו צירופים כגון: *קלטת נעמה, *ירח סימון ליברטיין. צירופים אלו עמומים סמנטית שכן לא ברור מהו היחס שבין הנסמך לסומך וקשה להסיק משמעות של שייכות. הצירופים שלא כללו שם פרטי בסומך אלא שם עצם, ועסקנו בהם בתחילת הפרק, גם הם ברובם המכריע לא היו בהירים סמנטית בסמיכות חבורה, אלא אם כן הופיע בהם סמן סמיכות מבני כגון יידוע הסומך או נטיית הנסמך. אותם צירופים שבהם הסומך שם פרטי גם הם אינם מיודעים מבנית, למרות ששם פרטי נתפס כמיודע סמנטית. לכן מופיעים צירופים אלו רק בסמיכות פרודה או כפולה.

העובדה שמצאנו צירופים בסמיכות פרודה מדגימה את השוני שבין צירופי שייכות שבהם הסומך שם עצם לבין צירופים שבהם הסומך שם פרטי. בצירופים שבהם הסומך שם עצם מצאנו שהמבנה של סמיכות פרודה בדגם של 'הבית של האישי' הוא מבנה שולי שהופיע רק פעם אחת בקורפוס הנבדק, בשונה מן המבנים השכיחים בדגם: 'בית האישי' ו'ביתו של האישי'. לעומת זאת כאשר הסומך שם פרטי שכיחים גם צירופים בסמיכות פרודה בדגם 'הבית של פלוני' לצד השימוש בסמיכות כפולה בדגם 'ביתו של פלוני'.

רוזן (1977, עמ' 154) שהבחין בין שייכות (שאינה ניתנת להעברה) לבין קניין (הניתן להעברה) טען ששמות המציינים בני משפחה וחלקי גוף נועדו מטבעם להיות שייכים ולא קנויים ולפיכך אינם נוטים להופיע בסמיכות פרודה אלא בסמיכות חבורה או כפולה. טענת רוזן הנוגעת להבדל שבין בעלות או קניין בשימוש בסמיכות פרודה או חבורה הופרכה על ידי מספר חוקרים (ראו: אזר, תשל"ו; Berman, 1978). את טענתו של רוזן לגבי סמיכויות של שייכות חלקי גוף או בני משפחה קשה לאושש או להפריך בשל מיעוט הדוגמאות בקורפוס הנבדק, אבל ניתן לומר שסמיכות חלקי גוף הופיעה בניגוד לחוקיות של רוזן גם בסמיכות פרודה: 'האוזניים של דורה' (ברנשטיין, 2005, עמ' 15), 'העיניים של אבירס' (נבו, 2001, עמ' 122) וגם בסמיכות כפולה: 'פרצופו המעוקם של פופאי המלח' (קציר, 2005, עמ' 15), 'אישוניה המשוככים של דורה' (ברנשטיין, 2005, עמ' 15), 'ראשו של עידו' (ברנשטיין, 2005, עמ' 25) 'ידו של אברמוביץ' (גוטפרינד, 2005, עמ' 22), 'בעיניו הבורקות של אליעזר לפידות' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 16). גם סמיכות בני משפחה הופיעה בניגוד לחוקיות של רוזן בשני מבני הסמיכות: בסמיכות כפולה: 'בעלה של ציפי' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 154).

¹⁷ צירוף כמו 'בית פלוני' נייחס לסמיכות גרעין-מגדיר במשמעות של הבית על-שם פלוני או הבית שפלוני הקים. ראו: רוזן, 1977, עמ' 154.

16), 'שאשתו של דורי' (נבו, 2001, עמ' 119). ובסמיכות פרודה: 'הבת של משולם' (שלו, 2006, עמ' 16).

רוזנהויז (Rosenhouse, 1989, pp.58) מתייחסת אף היא לשייכות של חלקי גוף ובני משפחה. היא טוענת שקטגוריית חלקי הגוף תופיע בסמיכות חבורה רק בהוראה מטפורית כבצירוף: 'ראש ההר', ולעומת זאת כשההוראה היא פיזית ולא מטפורית כבצירוף 'ראשה של רות' הצירוף יופיע בסמיכות כפולה, או בסמיכות פרודה במשלב דבור כבצירוף 'הראש של רות'. בחינת סמיכויות חלקי הגוף בקורפוס הנבדק סותרת את טענתה של רוזנהויז. בסמיכות חבורה הופיעו 11 צירופים שאינם מטפוריים ואלו הם: 'באזני הקרובים' (הראבן, 2005, עמ' 9), 'שליית קופת הרזוס' (קמחי, 2004, עמ' 10), 'יד האדם' (קמחי, 2004, עמ' 14), 'ידי רבנים' (קמחי, 2004, עמ' 18), 'פרוות צינציילה' (קמחי, 2004, עמ' 18), 'מעור נחש' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 10), 'פרצופי הנוכחים' (קסטל בלום, 2007, עמ' 17), 'שלד דינוזאור' (קציר, 2005, עמ' 8), 'עור חיה' (ברנשטיין, 2005, עמ' 13), 'כנפי יונה' (שלו, 2006, עמ' 8), 'שדי הזכר' (גרוסמן, 2002, עמ' 11).

להלן ננסה לקשר בין המצב בספרות העברית בת זמננו למצב במקרא ובמשנה. במקרא היו קיימות מספר דרכים להבעת שייכות ובעלות: א. בסמיכות חבורה כבדוגמה: "מקנה אברם" (בראשית יג, 7) ב. מבנה של שני שמות וביניהם 'לי היחס כבדוגמה: "הצופים לשאול" (שמו"א יד, 16). ג. מבנה הכולל את הצירוף 'אשר לי כבדוגמה: "הצאן אשר לאביה, (בראשית כט, 9). בלשון המאוחרת התפתח הניצן הראשון והיחיד במקרא של סמיכות כפולה בצירוף "מיטתו שלשלמה" (שה"ש ג, 7). סמיכות השייכות והבעלות היא הקטגוריה הסמנטית שאפשרה את צמיחתם של שני מבני הסמיכות שנוספו לאחר המקרא: הסמיכות הפרודה והסמיכות הכפולה. במשנה התייצב השימוש בשלושת מבני הסמיכות המוכרים לנו היום ובשלושתם נוכל למצוא צירופי שייכות ובעלות. בסמיכות חבורה כבדוגמה: "דרך הרבים... ובור היחיד" (עירובין ב, ד), בסמיכות פרודה כבדוגמה: "...אף על פי שמפרכסים טמאין כמו זנב של לטאה שהיא מפרכסת" (אהלות א, ו) ובסמיכות כפולה כבדוגמה: "והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים" (אבות ב, ז). אם נעיין בהתניות להופעת הסמיכות החבורה והסמיכות הפרודה במשנה ובלשון ימינו נגלה כי הקטגוריה של יחסי השייכות והבעלות מציגה בפנינו נקודת השקה בין המצב במשנה למצב בספרות בת זמננו. צרפתי (תשנ"ז) מצא כי קיימת התניה מורפולוגית במשנה לפיה כאשר לגרעין הסמיכות צורה אחת המשמשת בנפרד ובנסמך משתמשת המשנה בסמיכות פרודה (ולא חבורה). לעומת זאת כאשר יש לגרעין הסמיכות צורות נבדלות בנפרד ובנסמך יש שימוש בסמיכות חבורה או פרודה. ככל הנראה גם יידוע הסומך הוא גורם המאפשר הופעת סמיכות חבורה במשנה אך צרפתי לא מתייחס לגורם

זה והדבר דורש עיון נוסף. הדוגמאות שמציג סגל (Segal, 1970, p.189) לסמיכות החומר במשנה תומכות בהנחה שלי שבמשנה לא רק נטיית הנסמך משמשת כסמן סמיכות המבהיר את מבנה הסמיכות ומאפשר שימוש בסמיכות חבורה, אלא גם יידוע הסומך משמש בתפקיד זה. מצד אחד מציג סגל את הדוגמאות: סדין של בוץ (יומא ג, ד), חבית של זהב (סוכה ד, י) וירק של תרומה (עדויות ב, ב) בסמיכות פרודה, ומצד שני הוא מציג את הדוגמה 'כן הזהב' (יומא ה, ב) בסמיכות חבורה, ולדעתי הסיבה לסמיכות החבורה היא יידוע הסומך. בנוסף מצאתי שהצירוף 'מזבח הזהב' מופיע בשמונה מקומות שונים במשנה בסמיכות חבורה, מה שתומך גם כן בהנחתי לגבי תפקיד היידוע של הסומך כסמן סמיכות. צרפתי (תשנ"ז, עמ' 192) כותב שההתניה פועלת לעיתים גם כאשר הצירוף מביע יחס של בעלות, ומביא כדוגמה: "תכריכי המת והמרדעת שלחמור אין בהם משם כלאים" (כלאים ט, ד). בעברית של ימינו אבדה התניה זו ברוב הקטגוריות הסמנטיות של הסמיכות אך נשמרה באופן חלקי בסמיכות הבעלות ובסמיכות חלק-שלם כפי שנראה בפרק הבא, וזאת משום שקטגוריות אלו יותר עמומות מבחינה סמנטית והן זקוקות לסמנים מבניים שיבהירו את מבנה הסמיכות וישפיעו על יכולת ההסקה של משמעות הצירופים. כך למשל מצאנו בספרות בת זמננו צירופים רבים כגון: 'פרצופי הנוכחים' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 17), 'הנהלת המלוך' (הראבן, 2005, עמ' 7), אלופת הארץ' (הראבן, 2005, עמ' 8), כורסת הסופרים' (ברנשטיין, 2005, עמ' 19), 'בצורכי הביתי' (עוז, 2009, עמ' 15), מזיעת החלוצים' (גוטפרינד, 2005, עמ' 16), 'מנהיגי הציבורים' (גוטפרינד, 2005, עמ' 19), אורחי המסיבה' (הראבן, 2005, עמ' 12), גופת יריבו' (קמחי, 2004, עמ' 11). צירופים שבהם הנסמך נוטה והסומך מיודע ולכן אפשרית הופעתם בסמיכות חבורה. למעשה, ברוב הצירופים שהופיעו בסמיכות חבורה ואינם ממולנים או שהנסמך נוטה או שהסומך מיודע. כלומר ברובם יש ציין מבני כלשהו המבהיר את מבנה הסמיכות. לעומת צירופים אלו נמצא צירופים שאינם נוטים ואינם מיודעים שהופיעו בסמיכות פרודה כגון: 'מעיל של דחליל' (עוז, 2009, עמ' 21) 'עולם של ילדים' (הראבן, 2005, עמ' 8), עולם של מבוגרים' (הראבן, 2005, עמ' 8). צירופים אלו נזקקו לישלי כציין סמיכות ולכן הופיעו בסמיכות פרודה, ממש כמו ההתניה שהייתה קיימת במשנה.

4.3 יחסי חלק-שלם

חלק מן החוקרים שעסקו בחלוקה סמנטית של צירופי סמיכות לא הפרידו את קטגוריית יחסי חלק-שלם מקטגוריית יחסי השייכות והבעלות, והתייחסו להבעת יחסי חלק-שלם כאל חלק מקטגוריית יחסי השייכות, שהרי אם דבר מה הוא חלק של משהו הוא גם שייך לו. המחקר שלי הוביל אותי למסקנה שרצוי להפריד את קטגוריית חלק-שלם מקטגוריית השייכות, מכיוון שלצירופים שבקטגוריה זו מאפיינים שונים מכלל צירופי השייכות והבעלות כפי שנראה בהמשך. כוונתי ביחסי חלק-שלם לאותם צירופים שהנסמך שלהם הוא חלק של הסומך והסומך אינו חי כבצירופים: 'תאי עורי' (קמחי, 2004, עמ' 10), 'פרקי האצבעות' (קציר, 2005, עמ' 12), 'דלת המכונית' (עוז, 2009, עמ' 9), 'קרום התודעה' (קמחי, 2004, עמ' 13). בשונה מצירופים שהופיעו בפרק הקודם בקטגוריית השייכות ובהם הסומך עונה על התכונה הסמנטית [+חי]. אין זה אומר שכל הסומכים בקטגוריית יחסי השייכות הם חיים. ייתכן צירוף בקטגוריית השייכות שהסומך בו אינו חי אך אי אפשר לסווג צירוף זה כצירוף של יחסי חלק-שלם, ולכן הוא הופיע בקטגוריית יחסי שייכות ובעלות כדוגמת הצירופים: 'שער בית הספר' (קציר, 2005, עמ' 13) - השער שייך לבית הספר אך לא בהכרח חלק ממבנה בית הספר, ו'פגז של מרגמה' (שלו, 2006, עמ' 10) - הפגז שייך למרגמה אך אינו חלק ממנה.

כפי שכבר ציינתי בפרק הקודם רביד ושלזינגר (Ravid & Shlesinger, 1995) בחנו מהם הגורמים המשפיעים על הבחירה של סוג הסמיכות בעברית החדשה הכתובה והדבורה. הקורפוס הנבדק כלל טקסטים הלקוחים מספרי לימוד לבית ספר ומהעיתונות וכן טקסט דבור מאסיפת קיבוץ ומשיעורים במכללה למורים. החוקרים מצאו שהסמיכות הפרודה היא ברירת המחדל לייצוג יחסי שייכות או יחסי חלק-שלם בכל סוגי העברית שהם בחנו. בפרק זה אבחן את צירופי חלק-שלם ואת התפלגות הופעתם במבני הסמיכות השונים בספרות העברית בת זמננו. יחסי חלק שלם הופיעו בקורפוס הנבדק בשלושת מבני הסמיכות. בסמיכות חבורה הופיעו 70 צירופים, בסמיכות פרודה – 22 צירופים ובסמיכות כפולה – 3 צירופים.

להלן דוגמאות לצירופי חלק-שלם בסמיכות חבורה:

'תאי עורי' (קמחי, 2004, עמ' 10), 'מחט מצפן' (גרוסמן, 2002, עמ' 14), 'במכנסי חליפה' (קמחי, 2004, עמ' 15), 'צינור המקלחת' (קמחי, 2004, עמ' 11), 'חדר המלון' (קציר, 2005, עמ' 9), 'לוע האסלה' (קציר, 2005, עמ' 10), 'צמרות האורנים' (קציר, 2005, עמ' 10), 'משקופי הכניסות' (שלו,

2006, עמ' 4), 'גזע האורן' (קציר, 2005 עמ' 13), 'מושב האסלה' (ברנשטיין 2005, עמ' 23), 'שפת הים' (ברנשטיין, 2005, עמ' 24), 'צריח המנזר' (שלו, 2006, עמ' 7), 'כף ידי' (שלו, 2006, עמ' 10), 'כיס חליפתו' (גוטפרינד, 2005, עמ' 16), 'משקופי הכניסות' (שלו, 2006, עמ' 12), 'סיפון האוניה' (גוטפרינד, 2005, עמ' 21), 'דלת המכונית' (עוז, 2009, עמ' 9), 'מכסה המנוע' (עוז, 2009, עמ' 9), 'יתא כלא' (גרוסמן, 2002, עמ' 12).

להלן דוגמאות לצירופי חלק-שלם בסמיכות פרודה :

'מילים של שיר חדש' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 9), 'כפתור העצירה של הטייפ' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 14), 'קת של רובה' (שלו, 2006, עמ' 11), 'הקורות של השער הדרומי' (נבו, 2001, עמ' 15), 'דלת הכניסה של המלון' (הראבן, 2005, עמ' 11), 'העץ הראשון של הגן' (נבו, 2001, עמ' 115), 'שלוחות של גפן' (עוז, 2009, עמ' 11), 'במושב האחורי של וולוו' (גרוסמן, 2002, עמ' 12), 'דלתות של ארונות' (גרוסמן, 2002, עמ' 9), 'בשבת ראשונה של כל חודש' (נבו, 2001, עמ' 118), 'במסדרון של בית החולים' (נבו, 2001, עמ' 117), 'בחדרים של המנזר' (שלו, 2006, עמ' 11).

להלן שלושת הצירופים שהופיעו בקורפוס הנבדק בסמיכות כפולה :

'מפייתו של מיכל הבדולח' (קמחי, 2004, עמ' 9), 'זנבה של אותה תסיסה' (קמחי, 2004, עמ' 13), 'בפתחו של המלון' (גוטפרינד, 2005, עמ' 22).

לאור הממצאים שעלו בפרק הקודם מתוך עיון בצירופי הבעלות והשייכות שיערתי שגם בקטגוריה של סמיכות חלק-שלם התפלגות הצירופים בין סוגי הסמיכות השונים מושפעת מיידוע הנסמך ומנטיית הסומך. כפי שנוכחנו בפרקים הקודמים הן יידוע הסומך והן נטיית הנסמך הם אלמנטים המשמשים כסמני סמיכות המבהירים את מבנה הסמיכות ותורמים בעקיפין ליכולת הסקת משמעות צירופי הסמיכות. לאלמנטים אלו נוספת המילית 'של' בסמיכות פרודה שגם היא סוג של סמן סמיכות. הנחתי היא, שצירופים עמומים מבחינה סמנטית נזקקים לסמני הסמיכות המבניים. נשאלת השאלה האם צירופים המביעים יחסי חלק-שלם הם צירופים עמומים מבחינה סמנטית. על שאלה זו אענה בהמשך לאחר שנעיין בהתנהגות הצירופים. אם אכן צירופים אלו עמומים, נצפה שבסמיכות חבורה יופיעו צירופים שבהם הנסמך נוטה או הסומך מיועד, ואילו כאשר לא קיימים סמני הסמיכות של יידוע או נטייה נצפה לשימוש בסמיכות פרודה, שבה הישלי

משמשת כסמן סמיכות. את הנחתי זו נבדוק להלן תוך עיון בטבלה הבאה שבה אציג את שכיחות הופעתם של סמני הסמיכות במבני סמיכות חבורה ופרודה.

טבלה 5 : שכיחות הופעתם של סמני סמיכות בצירופי סמיכות המביעים יחסי חלק-שלם

סך הכול	צירוף לא נוטה ולא מיודע.	שילוב של נטייה ויידוע	סומך ונסמך מיודעים	נסמך מיודע	סומך מיודע	נסמך נוטה	
70	5	13	בלתי אפשרי	0	49	3	סמיכות חבורה
22	4	בלתי אפשרי	18	0	0	בלתי אפשרי	סמיכות פרודה

מתוך עיון במצאי טבלה זו ניתן להסיק מספר מסקנות :

א. במרבית צירופי הסמיכות החבורה המביעה יחסי חלק-שלם (65 מתוך 70) קיים סמן סמיכות של נטייה או יידוע או שניהם גם יחד. להלן חמשת הצירופים שבהם לא נמצא סמן סמיכות: 'כפות רגליים' (קציר, 2005, עמ' 12), 'כף יד' (שלו, 2006, עמ' 7), 'פלח לימון' (עוז, 2009, עמ' 16), 'תא כלא' (גרוסמן, 2002, עמ' 12), 'מחט מצפן' (גרוסמן, 2002, עמ' 14). הצירופים 'כפות רגליים', 'כף יד', 'פלח לימון' ו'תא כלא' ככל הנראה ממולנים ברמה זו או אחרת, ולכן ניתן לייחס את הופעתם בסמיכות חבורה לגורם המילון. אשר לצירוף 'מחט מצפן', לפי הרגשתי אין זה צירוף ממומן, ולפיכך, מכיוון שאין בצירוף זה סמן סמיכות מבני של נטייה או יידוע, הייתי אולי מצפה להופעתו בסמיכות פרודה: *מחט של מצפן. זאת בהנחה שאכן צירופי סמיכות המביעים יחסי חלק-שלם אינם בהירים מבחינה סמנטית וזקוקים לסמן סמיכות מבני, שיתרום ליכולת ההסקה של משמעות הצירוף. אלא שהצירוף 'מחט מצפן' כשלעצמו עושה רושם די בהיר מבחינה סמנטית, וייתכן שזוהי הסיבה להופעתו בסמיכות חבורה. לכן נוכל לומר שלמרות שבהירות ועמימות סמנטית של צירופי סמיכות קשורים בהשתייכותם הקטגוריאלית, ייתכנו בכל קטגוריה צירופים יותר ופחות בהירים, שיש אפשרות שיחרגו בהתנהגותם מהתנהגות מרבית צירופי הקטגוריה.

ב. בהנחה שצירופי חלק-שלם הם צירופים עמומים מבחינה סמנטית נצפה לכך שצירופים חסרי סמן סמיכות של נטייה או יידוע יופיעו בסמיכות פרודה. מן הטבלה עולה כי ארבעה צירופים לא מיודעים הופיעו בסמיכות פרודה ואלו הם: 'מילים של שיר חדש' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 9), 'קת של רובה' (שלו, 2006, עמ' 11), 'שלוחות של גפן' (עוז, 2009, עמ' 11), 'דלתות של ארונות' (גרוסמן,

2002, עמ' 9). אם ננסה להמיר צירופים אלו בצירופים של סמיכות חבורה על ידי הסרת המילית 'שלי' מהצירוף נקבל את הצירופים הבאים: *מילים שיר, *קת רובה, *שלוחות גפן, *דלתות ארונות¹⁸. ההמרה גרמה לירידה ברמת הבהירות הסמנטית של הצירופים, ואולי אף במידת קבילותם או היתכנותם של הצירופים. אילו היו הצירופים מיודעים או נוטים הייתה מתבהרת הסמיכות, וככל הנראה הייתה אפשרית הופעתם של הצירופים בסמיכות חבורה באופן הבא: *מילות שיר או *מילות השיר, *קת הרובה, *שלוחות הגפן *דלתות הארונות. עובדה זו מביאה אותי למסקנה שככל הנראה צירופי סמיכות המביעים יחסי חלק-שלם הם צירופים עמומים מבחינה סמנטית, ולכן כשאננם מיודעים ואינם נוטים יופיעו בסמיכות פרודה, שבה המילית 'שלי' מהווה סמן סמיכות המבהיר את מבנה הסמיכות ותורם בעקיפין להבהרת משמעות הצירוף. לפיכך אמקם את קטגוריית יחסי חלק-שלם בקצה העמום של סקאלת הבהירות והעמימות של צירופי הסמיכות. חוסר הבהירות מסביר את העובדה שכמעט כל הצירופים שצינו בסעיף אי לעיל, והופיעו בסמיכות חבורה כללו סמן סמיכות מבני של יידוע או נטייה. מכאן אפשר לקבוע שברירת המחדל להבעת סמיכות חלק-שלם בספרות העברית בת זמננו אינה פועלת כמקשה אחת. צירופים שבהם הנסמך נוטה או הסומך מיודע ברירת המחדל להופעתם היא הסמיכות החבורה. וצירופים שאינם נוטים ואינם מיודעים ברירת המחדל להופעתם היא הסמיכות הפרודה.

ג. צירופים רבים יחסית (18 מתוך 22) הופיעו בסמיכות פרודה כשהם מיודעים יידוע הן של הסומך והן של הנסמך כדוגמת הצירוף: 'בפעמון של המנזר'. נשאלת השאלה למה הם הופיעו דווקא בסמיכות פרודה ולא חבורה בצורת: *בפעמון המנזר. שאלה זו אמורה להישאל לאור העובדה שבפרק הקודם, שעסק בסמיכות השייכות והבעלות, מצאנו שהדגם של 'הבית של האישי' הופיע רק ארבע פעמים בקורפוס שלנו, שניים מהם עם נסמך לועזי, המחייב סמיכות פרודה, וגם לשניים הנוספים מצאנו הסבר, ולפיכך נחשב דגם זה דגם שולי ביותר בספרות העברית בת זמננו לעומת הדגמים הנפוצים: 'בית האישי' ו'ביתו של האישי'. אשר לדגמים המופיעים בסמיכות חלק-שלם, עלינו לנפות מהצירופים המיודעים שהופיעו בסמיכות פרודה את אותם צירופים שבהם הנסמך או הסומך מורכבים, שכן עצם המורכבות עשויה להוות עילה לשימוש בסמיכות פרודה. כמו כן עלינו לנפות את הצירופים שבהם הסומך הוא שם פרטי, שכן גם עובדה זו מהווה גורם להופעת הצירוף בסמיכות פרודה. אם ננפה את הצירופים המורכבים ואת הצירופים שבהם

¹⁸ לניקוד המילה בנסמך לעומת נפרד: דלתות (daltot) לעומת דלתות (dlatot) ככל הנראה אין השפעה רבה על מידת הבהירות של הסמיכות. אילו הייתה השפעה רבה לניקוד, שינוי הניקוד בנסמך היה מהווה סמן סמיכות מורפולוגי המבהיר את מבנה הסמיכות, ולא היה צורך בשימוש בסמיכות פרודה.

הסומך הוא שם פרטי יישארו בידינו שלושה צירופים בלבד ואלו הם: 'ומהחריץ של התחת' (קציר, 2005, עמ' 11), 'בפעמון של המנזר' (שלו, 2006, עמ' 7), 'ובחדרים של המנזר' (שלו, 2006, עמ' 11). נוכל לומר שהיחס בין 65 צירופים מיוחדים בסמיכות חבורה בדגם של 'מושב הערסל' לבין 3 צירופים מיוחדים בסמיכות פרודה בדגם של 'הפעמון של המנזר' הוא יחס המצביע על שוליות המבנה המיוחד בסמיכות פרודה בסמיכות המביעה יחסי חלק-שלם בספרות העברית בת זמננו. ממצא זה לא עולה בקנה אחד עם ממצאי שלזינגר ורביד (תשנ"ח, עמ' 88) שהצביעו על כך שצירופים כגון 'היד של האישי' והחלקים של המטוס' הם ברירת המחדל להבעת יחסי חלק-שלם בעברית בת זמננו, לעומת הצירוף 'חלקי המטוס' שלטענתם זו ברירה מסומנת. ניתן להסביר את הפער שבין הממצאים שלי לממצאי שלזינגר ורביד בהטעיה שנוצרת מעיון בעברית המודרנית כמקשה אחת תוך התעלמות מייחודה של לשון הספרות, שיש לה מאפיינים משלה, הבאים לידי ביטוי גם באופן השימוש במבני הסמיכות.

אשר לצירופים של יחסי חלק-שלם שהופיעו בסמיכות כפולה, כפי שצינתי בתחילת הפרק, הופיעו בקורפוס הנבדק רק שלושה צירופים כאלה ואלו הם: 'מפייתו של מיכל הבדולח' (קמחי, 2004, עמ' 9), 'זנבה של אותה תסיסה' (קמחי, 2004, עמ' 13), 'בפתחו של המלון' (גוטפריינד, 2005, עמ' 22). בפרק הקודם, שעסק בסמיכות השייכות והבעלות, עמדתי על כך שהסמיכות הכפולה בביטויי שייכות בחלק מן המקרים היא חלופה סגונית לסמיכות החבורה או הפרודה, ובחלק אחר של המקרים הסמיכות הכפולה נבחרה מטעמים משלביים או פרוזודיים. בשונה מצירופי השייכות, בצירופים המביעים יחסי חלק-שלם השימוש בסמיכות כפולה הוא מוגבל. אם ננסה להמיר צירופים של סמיכות חבורה לסמיכות כפולה נגלה, שלמרות שבמרבית המקרים הדבר אפשרי והצירוף בסמיכות כפולה הוא קביל, הצירוף הנוצר פחות טבעי ויותר מסומן. ננסה לדוגמה להמיר מספר צירופים מסמיכות חבורה לסמיכות כפולה בתוך ההקשר שבהם הם נמצאים במשפט. להלן מספר משפטים מהקורפוס הנבדק:

1. "הוא נעל את **דלת המכונית** אך התעכב לבדוק, בטלטול נמרץ, דלת אחר דלת, אם אכן כולן

נעולות היטב." (עוז, 2009, עמ' 9)

אם נמיר את הסמיכות החבורה בסמיכות כפולה נקבל את המשפט הבא:

*הוא נעל את **דלתה של המכונית** אך התעכב לבדוק, בטלטול נמרץ, דלת אחר דלת, אם אכן

כולן נעולות היטב.

אי אפשר לומר שהצירוף 'דלתה של המכונית' אינו קביל או לא דקדוקי, אך הצירוף פחות טבעי ויותר מסומן.

נעיין בדוגמה נוספת.

2. "מיקרו-חלקיקים שובבים מצאו את דרכם אל **תאי עורי** וחוללו בהם מטמורפוזות..." (קמחי, 2004, עמ' 10)

אם נמיר את הסמיכות החבורה בסמיכות כפולה נקבל את המשפט הבא :

*מיקרו-חלקיקים שובבים מצאו את דרכם אל **תאיו של עורי** וחוללו בהם מטמורפוזות.

כאן הביטוי 'תאיו של עורי' כמעט אינו קביל וללא ספק שהביטוי אינו טבעי.

נבחן דוגמה נוספת.

3. "אני מתיישבת, מסירה את **צינור המקלחת** מבית מושבו בתנועה מיומנת, כמעט מכנית..." (קמחי, 2004, עמ' 11)

אם נמיר את הסמיכות החבורה בסמיכות כפולה נקבל את המשפט הבא :

* אני מתיישבת, מסירה את **צינורה של המקלחת** מבית מושבו בתנועה מיומנת, כמעט מכנית...

כאן ההמרה כמעט בלתי אפשרית ויוצרת ביטוי מאוד לא טבעי ואולי לא קביל.

מתוך עיון בניסיונות המרה נוספים, שלא אפרטם כאן, עולה כי במרבית המקרים ההמרה אפשרית מבחינה דקדוקית אך יוצרת ביטויים פחות טבעיים ופחות קבילים, את חלקם, ניתן לומר, לא נצפה לפגוש בספרות העברית בת זמננו. עובדת קיומם של שלושה צירופים בלבד בסמיכות כפולה בקורפוס הנבדק, וניסיונות ההמרה שביצעתי לעיל מביאים אותי למסקנה שהסמיכות הכפולה בצירופי חלק-שלם בספרות בת זמננו היא דגם קיים אך נדיר, ובדרך כלל הוא דגם מסומן בהשוואה לדגם הנפוץ של הסמיכות החבורה. ניתן לנסות להסביר אילו צירופים קבילים יותר בסמיכות הכפולה ואילו לא. שלזינגר ורביד (תשנ"ח) בבוחנם את הסמיכות הכפולה בעברית החדשה הגיעו למסקנה שיצירת סמיכות כפולה מותנית במגבלות החלות על הסומך ועל סוג היחסים שבין הסומך לנסמך. לטענתם הסומך חייב להיות ישות מתוחמת בעלת אפיון סמנטי של מבצע או בעלים. ישות מתוחמת משמעותה שם פרטי או שם עצם מיודע או סוגי או שם עצם כללי בעל הציון [+אדם]. היחסים בין הסומך לנסמך נסמך, לפי שלזינגר ורביד, צריכים לייצג אחת משלוש פרופוזיציות: פרופוזיציה פועלית: 'התפרצותה של המגפה' שבתשתיתה המשפט: המגפה התפרצה, פרופוזיציה תוארית: 'עצלותו של המתרגם' שבתשתיתה המשפט: המתרגם עצל או פרופוזיציה שייכות: 'ביתן של דן'

שבתשתיתה המשפט: לדן יש בית. צירופי חלק-שלם לא נזכרו במחקרם של שלינגר ורביד על הסמיכות הכפולה. נשאלת השאלה אם הם עומדים במגבלות שהוזכרו. בצירוף כגון: 'פתחו של המלוך' הסומך מתוחם משום שהוא מיוחד. כדי לעמוד במגבלות החלות על היחסים בין הסומך לנסמך, נצטרך לומר שהמלוך נתפס כ'בעלים' כי המלוך הוא בעל הדלת. אם נתעלם לרגע מהעובדה שהגדרנו סמיכות זו סמיכות חלק-שלם וננסה לשלב סמיכות זו בפרופוזיציות שהציעו שלינגר ורביד נוכל לומר שיש כאן פרופוזיציות שייכות שבתשתיתה המשפט: למלוך יש פתח. ייתכן שאותו משפט תשתית הוא המפתח לשאלת קבילותם של צירופי הסמיכות הכפולה. אם ננסה לבחון את שלושת הצירופים שנדונו לעיל וננסה ליצור להם משפט תשתית של שייכות נגלה שלא תמיד משפט התשתית של שייכות הוא באמת המשפט שמסקף באופן הנכון ביותר את היחס הסמנטי שבתשתית הצירוף. כך למשל בצירוף 'דלת המכונית' משפט השייכות 'למכונית יש דלת' משקף בקלות את הפרופוזיציה הסמנטית שבתשתית הצירוף, ולכן אין מניעה לשימוש בסמיכות כפולה: 'דלתה של המכונית'. לעומת זאת אם ננסה ליצור משפט תשתית לצירוף 'תאי עורי' נעדיף לומר 'שעורי מורכב מתאים', ומשפט התשתית 'לעורי יש תאים' יהיה פחות מדויק. מכאן שהיחס הסמנטי לא משתקף בברור על ידי פרופוזיציות שייכות, ואולי מכאן נובעת העובדה שהסמיכות 'תאיו של עורי' אינה טבעית וכמעט שאינה קבילה. יתכן שמבחן זה שבא לקבוע עד כמה צירוף החלק-שלם אכן יכול להתפרש כסמיכות של שייכות הוא המפתח להבנת השאלה אילו צירופים של יחסי חלק-שלם נוטים להופיע בסמיכות כפולה ואילו לא.

כדי לעמוד על תפקידיה של הסמיכות הכפולה בספרות העברית בת זמננו עלינו לבחון גם את המקרים שבהם הופיעה סמיכות כפולה, ולשאל את עצמנו האם הסמיכות הכפולה כאן מחויבת, או שניתן להמירה במבנים אחרים, כפי שעשינו בפרק הקודם שעסק בסמיכות השייכות והבעלות.

מסקנתנו בפרק הקודם הייתה שכל צירופי סמיכות השייכות והבעלות שהופיעו בסמיכות כפולה יכולים היו להיות מומרים בסמיכות חבורה או פרודה או בשני המבנים גם יחד. בפרק זה הופיעו רק שלושה צירופים בסמיכות כפולה. ננסה להלך להמירם במבנים אחרים במסגרת המשפטים שלהם:

1. "אני שולפת את הפקק מפייתו של מכל הבדולח ושופכת את תכולתו אל אמבטיה

המתמלאת לאטה." (קמחי, 2004, עמ' 9)

המרה לסמיכות חבורה: *אני שולפת את הפקק מפיית מכל הבדולח.

המרה לסמיכות פרודה: *אני שולפת את הפקק **מהפייה של מכל הבדולח**.

ההמרה לסמיכות חבורה יצרה שרשרת סמיכויות שאינה רצויה. ההמרה לסמיכות פרודה יצרה מבנה, שכפי שציינו במהלך פרק זה לעיל הוא מבנה שולי, שאינו נפוץ בספרות, ככל הנראה מטעמים של הנמכת המשלב הלשוני. מכאן שלסמיכות הכפולה ככל הנראה תפקיד משלבי במשפט הנדון.

2. " ... ובניסיון אחראי ללכוד את **זנבה של אותה תסיסה**. " (קמחי, 2004, עמ' 13)

המרה לסמיכות חבורה: *ובניסיון אחראי ללכוד את **זנב אותה תסיסה**.

המרה לסמיכות פרודה: *ובניסיון אחראי ללכוד את **הזנב של אותה תסיסה**.

המרה לסמיכות חבורה נראית אפשרית, אך ככל הנראה לא בחרה בה הסופרת בשל הרצף הכולל את הלוואי 'אותה' לפני המילה 'תסיסה'. הסמיכות הפרודה אינה אפשרית גם משום שהמבנה יוצר הנמכה משלבית, וגם מפני שבסמיכות של חלקי גוף המשמשים שימוש מטפורי אין אפשרות להשתמש בסמיכות פרודה, אלא רק בסמיכות חבורה או כפולה. וכאן אני מקבל את טענתו של רוזן (1977, עמ' 157) שציין כי ניתן לומר 'ראש ההר' אך לא ניתן להשתמש בצירוף: 'הראש של ההר'. לפיכך נאמר שבמשפט הנדון תפקידה של הסמיכות הכפולה היא הבעה מטפורית בצירוף חלק-שלם שהנסמך בו הוא מחלקי הגוף.

3. "אך כעבור רגע, פתע, **בפתחו של המלון** עומד תיאודור קורמן." (גוטפרוינד, 2005, עמ' 22)

המרה לסמיכות חבורה: *אך כעבור רגע, פתע, **בפתח המלון** עומד תיאודור קורמן.

המרה לסמיכות פרודה: *אך כעבור רגע, פתע, **בפתח של המלון** עומד תיאודור קורמן.

ההמרה לסמיכות חבורה יוצרת מבנה שנראה תקין ואפשרי, ועומד בסטנדרט המשלבי של הספרות בת זמננו. לפיכך נראה לי שהסמיכות הכפולה נבחרה כחלופה סגנונית בלבד לסמיכות החבורה. אשר להמרה לסמיכות פרודה, היא יוצרת הנמכת משלב במבנה שהגדרנו אותו לעיל כמבנה שולי בספרות העברית בת זמננו, ולכן המרה זו אינה אפשרית.

מן הדוגמאות המעטות שהופיעו בקורפוס הנבדק בקטגוריית חלק-שלם בסמיכות כפולה עולה שסמיכות זו לעתים נבחרת כחלופה סגנונית בלבד, לעתים יש לה תפקיד משלבי, ובמקרה של סמיכות חלקי גוף המשמשים שימוש מושאל, שימוש זה מתאפשר בסמיכות חבורה או פרודה

בלבד. כאשר מסיבות כלשהן גם הסמיכות החבורה אינה מועדפת יש לסמיכות הכפולה תפקיד ייחודי המאפשר הבעה מטפורית.

אשר למצב במקרא ובמשנה, סמיכות המביעה יחסי חלק-שלם נמצא במקרא בסמיכות חבורה כדוגמת הצירופים: 'שער העיר' (דברים כב, 24), 'פתח הבית' (בראשית מג, 19), 'כף רגלי' (דברים ב, 5). במשנה נמצא צירופי סמיכות המביעים חלק-שלם בסמיכות חבורה כדוגמת 'פתח העיר' (סנהדרין ב, א), בסמיכות פרודה כדוגמת 'יחור של תאנה' (כלאים א, ח) ובסמיכות כפולה כגודמת 'ברחובה של עיר' (ביכורים ג, ב). אין בידי די דוגמאות מן המשנה כדי לבחון אם ההתניה שקבע צרפתי (תשנ"ז) ונוגעת להעדפת הסמיכות החבורה בצירופים שבהם הנסמך נוטה לעומת סמיכות פרודה בנסמך שאינו נוטה פעלה במשנה באופן סדיר גם בצירופי חלק-שלם. שאלה זו דורשת עיון נוסף. עם זאת ההתניה כפי שציין צרפתי פעלה ככל הנראה במשנה בצירופי שייכות ובעלות ופועלת בלשון הספרות בת זמננו גם בצירופי שייכות וגם בצירופי חלק-שלם.

4.4 יחסי מתחם-גרעין

קטגוריה זו מכילה צירופים שבהם הנסמך מתפקד כמתחם (delimitator) של הסומך. לפי שלזינגר (תשמ"ו) המונח "תיחום" כתרגום ל-delimitation נתפרסם לראשונה כנראה בדיסרטציה של מ' פרוכטמן ואחר כך בספרה. הוא כוון אל כל סוגי המגדירים של שם העצם ותווית היידוע בכלל זה. שלזינגר מציין שהמונח מתחם שם-עצם חופף את מה שמוכר לנו כ"לוואי" לכל סוגיו, אלא שהוא מרחיב את היריעה וכולל גם סוגי מגדירים שאין מקובל לכנותם לוואי. קבוצת המתחמים המובהקים בעברית כוללת מתחמים המופיעים לפני או אחרי שם-עצם. ביניהם מתחמי מיקוד כגון: עצם, ממש, כמעט, רק, דווקא, כולל, לרבות, מתחמי כימות כגון: מעט, קצת, כמה, הרבה, פחות, יותר, רוב, שאר, כל, ומתחמי סיתום כגון: איזה, מין, סתם.¹⁹ מתחמים אלו אינם שייכים לדיונו, ועניין זה הוסבר בפירוט בפרק 'הגדרות מושגים ותיחום המחקר'. שלזינגר (תשמ"ו, 1990, 1991) עושה הבחנה בין מתחמים לבין מילות יחס. כמו כן הוא מבחין בין שמות עצם בנסמך המתפקדים כשמות עצם לכל דבר, לבין שמות שהוא מכנה 'תחליפי מילות יחס' כגון: במסגרת- במהלך- במקום- ו'תחליפי מתחמים' כגון: שרשרת-, שורת- סדרת-. אותם תחליפים נמצאים לפי שלזינגר באמצע תהליך של "תזוזה קטגוריאלית"²⁰ ממילות תוכן למילות תפקוד. בפרק זה אעסוק בשמות עצם שמופיעים כנסמך בצירוף סמיכות ותפקידם הסמנטי הוא לתאר או לאייד את הסומך. חלקם שמות עצם מובהקים וחלקם שמות עצם שהחלו את תזוזתם לעבר מילות התפקוד כגון אותם תחליפים שהציג שלזינגר. שמות שאינם מתחמים מובהקים ואינם מילות יחס מובהקות, ועדין מתפקדים כשם עצם במידה זו או אחרת ועומדים בעמדת נסמך כללתי במחקר זה בהגדרת מתחמים. הגדרתי למתחמים בפרק זה שונה אפוא מהגדרתו של שלזינגר, וכוללת את כל הנסמכים שהם שמות עצם ותפקידם הסמנטי הוא תיחום הסומך. גם הבחינה שלי לקביעת אילו צירופים ייכללו בקטגוריית מתחם-גרעין שונה מבחינתו של שלזינגר. לפי שלזינגר (1991) הבחינה שלפיה נקבעו צירופים מסוימים משתייך לקטגוריית תחליף מתחם+גרעין היא בחינת ההתאם לסומך. אם מופיע המשפט: "שורת החלטות נתקבלו", ובמשפט זה הפועל 'נתקבלו' מותאם במין ובמספר לסומך (החלטות) ולא לנסמך (שורת), אזי זהו הקריטריון לקבוע שהצירוף 'שורת החלטות' מורכב מתחליף מתחם+גרעין ולא גרעין+מגדיר. בשונה משלזינגר אני מגדיר את המתחם על פי תפקידו

¹⁹ רשימה שלמה יותר של מתחמים תוכלו למצוא אצל שלזינגר (תשמ"ו: 162) ואצל אגמון-פרוכטמן (1982: 14-25)
²⁰ את המונח 'תזוזה קטגוריאלית' טבע רובינשטיין (תשל"ה). במקרה של תזוזה קטגוריאלית מן הסוג הנדון כאן, ייתכן שניתן לראות בתזוזה זו חלק מתהליך של גרמטיקליזציה.

הסמנטי, והקריטריון ליחסי מתחם-גרעין במחקרי זה הוא סמנטי בלבד ולא תחבירי פורמאלי. אם הנסמך מבחינה סמנטית מאייך או מגדיר את הסומך ולא ההפך, אזי הצירוף ייכלל ביחסי מתחם-גרעין. יכול להיות מצב שבו הסומך הוא הגרעין הסמנטי והצירוף לפיכך ייכלל בקטגוריית מתחם-גרעין, למרות שהנסמך הוא הגרעין התחבירי הפורמאלי. כך למשל במשפט: "דרך שער בית הספר התפרץ עכשיו נחיל של ילדים..." (קציר 2005, עמ' 13) הפועל 'התפרץ' מותאם לנסמך 'נחיל' במין ובמספר, ולפיכך 'נחיל' הוא הגרעין התחבירי של הצירוף 'נחיל של ילדים', ועם זאת אני רואה בנסמך 'נחיל' מתחם סמנטי ובסומך 'ילדים' גרעין סמנטי, ולכן סיווגתי את הצירוף בקטגוריית מתחם-גרעין. חילקתי את הקטגוריה של יחסי מתחם-גרעין למספר תת קטגוריות על פי סוגי המתחמים. תת הקטגוריות הן: מתחמי זמן ורצף, מתחמי מרחב, מתחמי מידה וכמות, מתחמי קיום ומתחמי צורה ואופן. להלן אדון בכל תת קטגוריה בנפרד.

4.4.1 מתחמי זמן ורצף

תת קטגוריה זו עוסקת בצירופים שבהם הנסמך מתחם את הסומך על ציר הזמן, או על רצף ההתרחשויות. בקורפוס הנבדק נמצאו 14 צירופי סמיכות שבהם הנסמך מתחם זמן ורצף בסמיכות חבורה, 2 צירופים בסמיכות פרודה, וצירוף אחד בסמיכות כפולה.

להלן הצירופים שהופיעו בסמיכות חבורה :

'מהתחלת הקורות' (ברנשטיין, 2005, עמ' 12), 'בסיום הפעולה' (ברנשטיין, 2005, עמ' 23), 'בראשית הימים' (ברנשטיין, 2005, עמ' 25), 'אחרון השרירים' (קמחי, 2004, עמ' 10), 'באמצע הלילה' (גרוסמן, 2002, עמ' 14), 'תחילת הנשיות' (קמחי, 2004, עמ' 10), 'בשלהי ילדותי' (קמחי, 2004, עמ' 14), 'בתחילת השנה' (קציר, 2005, עמ' 17), 'בצהרי היום' (גוטפרינד, 2005, עמ' 15), 'בתחילת המשחקים' (נבו, 2001, עמ' 119), 'סוף הקיץ', עוז, 2009, עמ' 11), 'סוף ימיה' עוז, 2009, עמ' 21), 'בעת ביצוע מעלליו' (קמחי, 2004, עמ' 15), 'סוף אפריל' (קמחי, 2004, עמ' 13).

הצירופים שהופיעו בסמיכות פרודה :

'פעימה ארוכה של אור אדום' (הראבן, 2005, עמ' 14), 'יום שלם של רעב וצמא' (גרוסמן, 2002, עמ' 15).

הצירוף שהופיע בסמיכות כפולה :

'תחילתה של שיחה' (גוטפרינד, 2005, עמ' 23).

יש לשים לב שהצירוף 'בעת ביצוע מעלליו' הוא קצת שונה, שכן הנסמך 'בעת' לא ממוקם על רצף זמן (תחילה-אמצע-סוף וכדומה) אלא מהווה מעין שם-כולל לכל המתחמים. בכל קטגוריה נמצא את המתחמים עצמם ואת המתחם שהוא שם-כולל למאייכים השונים.

בסמיכות פרודה הופיעו שני צירופים בלבד. חלק מהנסמכים אינם יכולים להופיע אלא בצורת נסמך (שלהי, ראשית) ולכן אין באפשרותם להופיע בסמיכות פרודה. עובדת התקבעותם של חלק מהמתחמים בצורת נסמך מצביעה על שלב בתהליך של התזוזה הקטגוריאלית. בתהליך זה יש מתחמים שמאבדים את יכולתם להופיע בצורת נפרד ובעקבות כך מנועים מלהופיע בסמיכות פרודה. בצירופים שהופיעו בסמיכות פרודה הנסמך מביע את משך הזמן של הסומך. שלזינגר (תשמ"ו, עמ' 255) בחוקרו את לשון העיתונות העברית של ימינו מצביע על כך שביטויים שיש בהם

ציון של מידת זמן נוטים להופיע בסמיכות פרודה. שלזינגר מציג לדוגמה אצת הצירופים: לילות של מחשבה, ימים של ניסוח, שנים רבות של לחימה אגדתית, לעשות שעה של טלפונים, כעבור יממה של רמזים. דומה כי צירופים אלו שבהם הנסמך מביע משך זמן נוטים להופיע דווקא בסמיכות פרודה, וככל הנראה אין המצב בעיתונות שונה מן המצב בספרות בת זמננו ביחס לסוג זה של צירופים. הסיבה להופעת צירופים אלו בסמיכות פרודה היא הצורך להבהיר את יחס התיחום. יש כאן מקום להבחין בין צירוף כגון 'ימי ניסוח' שמשמעותו ימים שבהם עסקו בניסוח, ונייחס צירוף זה לקטגוריית גרעין-מגדיר, לבין 'ימים של ניסוח' שמשמעותו ככל הנראה 'ניסוח' שנמשך ימים, ונייחס צירוף זה לקטגוריית מתחם-גרעין.

אשר לסמיכות כפולה, רק חלק מהסומכים בקטגוריה זו עשויים להופיע בסמיכות כפולה, ושימוש זה ככל הנראה נדיר, אם כי אפשרי בנסמכים כגון: סופו של-, תחילתו של-, ראשיתו של-, סיומו של- וכדומה. יש לשים לב במיוחד לצירופים אלו שבהם נמצא מתחם זמן בסמיכות כפולה. שלזינגר ורביד (תשנ"ח) שחקרו את הסמיכות הכפולה בעברית המודרנית הגיעו למסקנה שבסמיכות זו חלות מגבלות על הסומך ועל סוג היחסים שבין הסומך לנסמך. הסומך חייב להיות ישות מתוחמת בעלת אפיון סמנטי של מבצע או בעלים. ישות מתוחמת משמעותה שם פרטי או שם עצם מיוחד או סוגי או שם עצם כללי בעל הציון [+אדם]. הצירוף כולו, לפי שלזינגר ורביד, צריך לייצג אחת משלוש פרופוזיציות: פרופוזיציה פועלית: התפרצותה של המגפה שבתשתיתה המשפט: המגפה התפרצה, פרופוזיציה תוארית: עצלותו של המתרגם שבתשתיתה המשפט: המתרגם עצל או פרופוזיצית שייכות: ביתו של דן שבתשתיתה המשפט: לדן יש בית. צירופי מתחם-גרעין כגון 'תחילתה של שיחה' (גוטפרינד, 2005, עמ' 23) אינם עונים על הדרישות הנזכרות. הסומך 'שיחה' אינו ישות מתוחמת, אינו מבצע ואינו בעלים, והצירוף מייצג בדוחק את פרופוזיצית השייכות, אם נאמר שתחילתה של שיחה נובע ממשפט השייכות: לשיחה יש התחלה. שלזינגר ורביד (תשנ"ח, עמ' 91) מציינים ש-98% מצירופי הסמיכות הכפולה בטקסטים שבדקו הכילו סומכים מתוחמים, ואולי סמיכות כגון 'תחילתה של שיחה' נכללה במסגרת שני האחוזים הנותרים, אף כי הם לא הזכירו במחקרם סוג כזה של סמיכות. למרות נדירותה של סמיכות זו יש לה חשיבות גדולה, ואני סבור שבמקרים רבים של סמיכות תיחום הזמן מסוג ספציפי זה ('סופו של' 'תחילתו של' וכדומה) בספרות העברית בת זמננו מועדפת הסמיכות הכפולה על הסמיכות הפרודה או החבורה, אך יש לבסס טענתי זו באמצעות דוגמאות שלא נמצאו בקורפוס הנבדק. הדוגמאות בקורפוס הנבדק מעלות כי הסמיכות החבורה היא ברירת המחדל בספרות העברית בת זמננו להופעתם של צירופי מתחם-גרעין שבהם הנסמך הוא שם-עצם המתחם זמן או רצף. עם

זאת צירופים שבהם הנסמך מורה על תיחום משך הזמן כדוגמת הצירוף 'יום שלם של רעב וצמא' ייחשבו צירופים עמומים מבחינה סמנטית והסמיכות הפרודה תהיה ברירת המחדל להבעתם. העובדה שברירת המחדל להופעת צירופי מתחם זמן-גרעין היא הסמיכות החבורה קשורה בעובדה שכמעט כל הצירופים מיודעים. במרבית המקרים ניסיון לוותר על היידוע בצירופים אלו מוליד צירופים נדירים בשימוש או בלתי קבילים: *מהתחלת קורות, *בסיום פעולה, *בראשית ימים, *אחרון שרירים, *באמצע לילה. רק כאשר הסומך מיודע או מוגדר באמצעות לוואי כלשהו בצירוף יהיה קביל: *מהתחלת קורות המשפחה, *בסיום פעולה זו, *בראשית ימים אלו וכדומה. לדעתי, הצורך ביידוע או בלוואי של הסומך, שגם הוא סוג מסוים של יידוע סמנטי, מצביע על הייחוד של תיחום הזמן וכפי שנראה בהמשך גם תיחום המרחב שהם סוגי תיחום שמצטרפים בדרך כלל לאלמנטים ידועים או מוכרים. בדרך כלל לא נוכל לדבר על תיחום בזמן של אלמנט כלשהו, אלא על תיחום של אלמנט מוכר. לא נוכל לומר צירוף כמו *בסיום פעולה כלשהי... אלא רק 'בסיום הפעולה' או 'בסיום פעולה זאת וזאת'. לדעתי תפקיד היידוע בצירופים אלו הוא סמנטי, אך אינו בא להבהיר את היחס הסמנטי שבין הסומך לנסמך כי יחס זה בהיר מלכתחילה.

4.4.2 מתחמי מרחב

תת קטגוריה זו עוסקת בצירופים שבהם הנסמך מתחם את הסומך במרחב. בקורפוס הנבדק נמצאו 10 צירופים שבהם הנסמך מתחם מרחב.

כל הצירופים הופיעו בסמיכות חבורה, ואלו הם :

'בדרום ספרד' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 11, 14), 'מעומק שדרת איקליפטוסים' (קסטל בלום, 2007, עמ' 15), 'לדרום תל-אביב' (הראבן, 2005, עמ' 8), 'מרכז החלל' (הראבן, 2005, עמ' 13), 'במעמקי המפשעה' (קמחי, 2004, עמ' 11), 'פנים הירד' (קמחי, 2004, עמ' 11), 'כיווני ההגות' (גוטפרינד, 2005, עמ' 17), 'טווח השמיעה' (נבו, 2001, עמ' 121), 'בקצה הכפר' (עוז, 2009, עמ' 15).

חלק מצירופי התיחום יכולים באופן עקרוני להופיע בסמיכות פרודה או כפולה (למשל: *בקצה של הכפר, *בדרומה של ספרד), יתכן שצירוף כגון 'בקצה של הכפר' ייחשב נמוך יותר מבחינה משלבת ולכן לא הופיעו צירופים כאלה בספרות. עם זאת הסמיכות הכפולה בהחלט עשויה להופיע. ניתן להסיק שברירת המחדל להופעת צירופי מתחם גרעין שבהם הגרעין מתחם מרחב בספרות העברית בת זמננו היא הסמיכות החבורה. גם כאן הצירופים מיודעים סמנטית או מוכרים (שם-פרטי נתפס כמיודע סמנטית אך לא מיודע מבנית). לדעתי אין לראות ביודוע זה אלמנט שבא להבהיר צירופים עמומים מבחינה סמנטית שכן צירופים אלה בהירים מבחינה סמנטית.

4.4.3 מתחמי מידה וכמות

בתת קטגוריה זו הנסמך מורה על מידתו או כמותו של הסומך. בסמיכות חבורה נמצאו בקורפוס הנבדק הצירופים:

'ליטרת הבשר' (קמחי, 2004, עמ' 11), 'זוג קשישים' (קציר, 2005, עמ' 17), 'זוג הצוקים' (קמחי, 2004, עמ' 10), 'שפע המילים' (עוז, 2009, עמ' 18), 'במלוא הגעגועים' (שלו, 2006, עמ' 10), 'מלוא האוטובוס' (שלו, 2006, עמ' 12), 'גודל ההילה' (קציר, 2005, עמ' 7), 'סכום כסף' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 7), 'מינון המרכיבים' (קמחי 2004, עמ' 9), 'מידת העונג' (קמחי, 2004, עמ' 11).

בסמיכות פרודה הופיעו הצירופים:

'מידה רבה של תבונה' (הראבן, 2005, עמ' 10), 'זכר של נוקשות' (קמחי, 2004, עמ' 10).

בסמיכות כפולה לא הופיעו צירופים.

מרבית מתחמי הכמות לא נכללו בדיוננו, מכיוון שאינם שמות עצם. גם המילה 'מלוא' אינה מתפקדת כשם עצם בכל המובנים, ומשום כך נמצא אותה בצורת נסמך בלבד, והיא לא תוכל להופיע בסמיכות פרודה. למרות שהיא עשויה להופיע עם כינוי חבור: 'מלואו' לא נמצא אותה גם בסמיכות כפולה בצורת *מלואו של-. כאן המקום לציין שקשה לעשות חלוקה חד משמעית בין מתחמים שהם שמות עצם למתחמים שאינם שמות עצם כי מרבית המתחמים כוללים חלק קטן יותר או גדול יותר ממאפייני שם העצם. משום כך, כפי שצינתי בפרק העוסק בהגדרות ותיחום המחקר, אותם מתחמי כימות שנזכרו אצל שלזינגר (תשמ"ו) כמתחמי כימות מובהקים, ולא תחילפי מתחמים, הוצאו מדיוננו, ואילו מתחמים שלא נזכרו אצל שלזינגר נכללים במחקר הנוכחי. בקטגוריית מתחמי המידה והכמות עשויים להופיע מידות ומשקלות כגון: 'קילו קמח' או 'כוס קמח', כאשר אין הכוונה לכוס מלאה קמח או מיועדת לקמח אלא לקמח במידה של כוס אחת. סמיכויות מסוג זה לא הופיעו בקורפוס הנבדק. ניתן לראות בצירופים שהנסמך בהם הוא מספר מונה כגון: 'שלושת האנשים' גם כן חלק מקטגוריית מתחמי המידה והכמות, אלא שסמיכויות שבהן הנסמך הוא מספר מונה הוצאו מראש מתחום המחקר הנוכחי. לפי שלזינגר ורביד (תשנ"ח) ברירת המחדל להבעת יחסי כמות חומר בעברית המודרנית היא הסמיכות הפרודה. הם מביאים כדוגמה את הצירוף 'קורטוב של מלח', שלדעתי זהו צירוף ממולך שהתקבע בצורתו הארכאית על דרך לשון חז"ל, בשעה שהדרך המקובלת בספרות להבעת תיחום של מידה היא הסמיכות החבורה: כוס שמן, קילו קמח וכיו"ב בדומה למצוי בספרי הבישול של ימינו, לפיכך נראה לי שגם בקטגוריה זו ברירת המחדל היא הסמיכות החבורה, אם כי מספר הדוגמאות בקורפוס הנבדק קטן, ויש מקום לבחון זאת בקורפוס נרחב יותר הכולל מספר רב יותר של

היקרויות. עם זאת הופיעו בקורפוס הנבדק שני צירופים בסמיכות פרודה ודומה כי יש סוג מסוים של מתחמי כמות שבכל זאת נוטה להופיע בסמיכות פרודה, כמו הצירוף 'מידה רבה של תבונה' (הראבן, 2005, עמ' 10). היינו יכולים לייחס את השימוש בסמיכות פרודה לעובדה שהנסמך מורכב, אך ככל הנראה גם אם לא היה מורכב הצירוף היה מופיע בסמיכות פרודה *מידה של תבונה ולא *מידת תבונה. נראה לי שאותם מילים המביעות שם כולל לקטגוריית המידה, כאשר הן מופיעות בנסמך, הצירוף נוטה להופיע בסמיכות פרודה. אפשר לחשוב על צירופים כאלה למרות שלא הופיעו בקורפוס הנבדק: כמות של אנשים, מידה של צער, גודל של אירוע. אילו הסומך היה מיודע ככל הנראה הצירופים היו מופיעים בסמיכות חבורה, כפי שהופיעו בקורפוס הנבדק הצירופים: 'מידת העונג' ו'מינון המרכיבים'. לצידם הופיע גם צירוף לא מיודע בסמיכות חבורה: 'סכום כסף', שאולי הוא ממולך במידה מסוימת. זה מביא אותי למסקנה שככל הנראה כאשר הנסמך הוא שם כולל של מתחמי כמות ולא מתחם כמות ממש הצירוף אינו בהיר סמנטית, והוא נזקק לסמן סמיכות שיבהיר את הצירוף. אותם צירופים של תיחום כמות שהופיעו בסמיכות חבורה בקורפוס הנבדק הם צירופים בהירים סמנטית. צרוף של כמת לאלמנט כלשהו קשה לפרש בדרך אחרת מאשר כימות של הסומך על ידי הנסמך. רק באותם צירופים שבהם הנסמך מביע שם כולל לתיחום כמות ברירת המחדל היא הסמיכות הפרודה.

4.4.4 מתחמי קיום

בתת קטגוריה זו הנסמך מורה על קיומו או אי-קיומו של הסומך. נמצא בקורפוס הנבדק פעמיים הצירוף 'חוסר האמון' (קמחי, 2004, עמ' 12), והצירופים: 'חוסר משמעות' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 10), 'מחוסר שינה' (גרוסמן, 2002, עמ' 13), 'מחוסר תכנון', (הראבן, 2005, עמ' 11), 'חוסר העניין' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 7) ו'בחוסר אכפתיות' (גרוסמן, 2002, עמ' 11).

ככל הנראה צירופים עם הנסמך 'חוסר' או 'העדר' לא יופיעו אלא בסמיכות חבורה, ולפיכך דומה כי ברירת המחדל להבעת יחסי קיום בספרות העברית בת זמננו היא הסמיכות החבורה. אשר לבהירות הצירופים, הצירופים בהירים סמנטית.

4.4.5 מתחמי צורה ואופן

מתחמי צורה ואופן הוא שם כולל לתת קטגוריה שבה הנסמך מורה על סוג, צורה, תכונה, סגנון, אופן או היערכות של סומך. באופן עקרוני היה אפשר לפרק תת קטגוריה זו לעוד מספר תתי קטגוריות, אלא שהחלטתי לייצג את כל ההבחנות במקרה זה תחת תת קטגוריה אחת. זאת משום שצירופים אלו זהים במידת העמימות הסמנטית שלהם ודומים בהתנהגותם התחבירית. בתת קטגוריה זו מצאתי תשע היקרויות בסמיכות חבורה:

'לחץ הזרם' (קמחי, 2004, עמ' 12), 'סבך שיחי הבוגנוויליאה' (עוז, 2009, עמ' 10), 'אופן הילוכו' (גרוסמן, 2002, עמ' 11), 'קצב צעידתו' (קמחי, 2004, עמ' 16), 'מסוג האנשים' (הראבן, 2005, עמ' 7), 'צורת הבילוי' (הראבן, 2005, עמ' 8), 'סגנון הבדיקה' (קמחי, 2004, עמ' 14), 'סוגי צבעים' (קציר, 2005, עמ' 7), 'קווצת שערות' (הראבן, 2005, עמ' 14).

בסמיכות פרודה מצאתי 15 היקרויות:

'נחיל של ילדים' (קציר, 2005, עמ' 13), 'שורה של בחורות' (עוז, 2009, עמ' 15), 'גוון של חולי' (עוז, 2009, עמ' 19), 'שובל של חפצים' (גרוסמן, 2002, עמ' 16), 'חבורה של גרמנים' (הראבן, 2005, עמ' 12), 'דבוקה של בנות' (הראבן, 2005, עמ' 14), 'להקה ססגונית של סופרים' (קציר, 2005, עמ' 16), 'בדוק של מתיקות נקבית' (קמחי, 2004, עמ' 9), 'נדבך של כבוד' (קמחי, 2004, עמ' 19), 'חבורות קטנות של זקנים' (נבו, 2001, עמ' 116), 'חבורות של קוטפי תפוזים' (גוטפרינד, 2005, עמ' 23), 'כתם גדול ורחב של חום' (גרוסמן, 2002, עמ' 10), 'מערכת מושלמת של שיני חלב' (קמחי, 2004, עמ' 17), 'רעמה של רסטות' (הראבן, 2005, עמ' 14).

צירופים בסמיכות כפולה לא הופיעו.

כאן המקום לציין שלעתיים קשה ההבחנה בין סמיכות יחסי גרעין-מגדיר שבה הסומך מצביע על הרכבו של הנסמך לבין יחסי מתחם-גרעין שבה הנסמך מתחם את צורתו של הסומך. נשאלת השאלה אם סמיכות כגון 'שדרת איקליפטוסים' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 15) שאני סיווגתי בקטגוריית גרעין-מגדיר מאחר ששדרת איקליפטוסים היא סוג של שדרה צריכה אכן להיות מסווגת כסמיכות גרעין-מגדיר, או שמא שדרת איקליפטוסים הם עצי איקליפטוס המסודרים בצורת שדרה, והשדרה רק מתחמת של צורת עצי האיכליפטוס. לשאלה זו אין תשובה מוחלטת, ולכן יש קבוצה של צירופים שסיווגתי לפי שיקול דעתי לכאן או לכאן, ויש אפשרות לסווגם גם אחרת. כמובן שאופן הסיווג משפיע גם על הסטטיסטיקה.

הלוי (תש"ס-תשס"א) בחנה את תפקודה של הסמיכות הפרודה בעברית בת ימינו תוך בדיקת סדרה של משפטים מלשון העיתונות, הספרות והפרסומות. הלוי מציגה מבנה הכולל צירופים

מטפוריים עם נסמך מכמת המתאר את חלקו של המתואר ביחס לשלם, את כמותו או את היערכותו. הלוי מדגימה את המבנה הנדון באמצעות צירופים כגון: שרשרת של אירועים, גרעין של אמת, פרץ של האשמות, גל של קונים. הלוי טוענת כי חלק מהביטויים במבנה זה מתקבעים בסמיכות פרודה (למשל: צל של ספק) ויש ביטויים שבמרוצת הזמן, לאחר שמתמסדת משמעותם המושאלת, עוברים לשמש גם בצורת הסמיכות החבורה (שורת היועצים, סוללת האחמ"ים, מסכת ההשפלות). אני רוצה להציע על סמך הדוגמאות מהקורפוס שבדקתי של ספרות בת זמננו להרחיב את הקטגוריה שמציגה הלוי מעבר לביטויים מטפוריים גם לביטויים שאינם מטפוריים, וזאת במקרים שהנסמך מביע היערכות של סומך, והסומך הוא שם עצם לא מיודע בצורת רבים או שם-עצם בלתי ספיר. הלוי לא מתייחסת במחקרה לאופיו של הסומך כשם בצורת רבים או שם בלתי ספיר, אך היא עושה הבחנה בקטגוריה זו בין צירופים מטפוריים לצירופים שאינם מטפוריים. היא טוענת שהצירופים המטפוריים מופיעים בדרך כלל בסמיכות פרודה כדוגמת: 'צל של ספק' בעוד הצירופים הלא מטפוריים יופיעו בסמיכות חבורה כדוגמת 'צל הרים'. הדוגמה של 'צל הרים' לעומת 'צל של ספק' שייכת לשיטתי לסמיכות המקור, שכן ההרים הם מקורו של הצל, וסמיכות זו היא אכן בהירה מבחינה סמנטית. לא קשה להסיק את היחס שבין ה'צל' וה'הרים'. לעומת זאת, כאשר הביטוי הוא ביטוי מטפורי 'צל של ספק', היחס בין 'ספק' לבין 'צל' הוא יחס סמנטי קשה להסקה, ולפיכך הביטוי עמום מבחינה סמנטית ודורש את המבנה של הסמיכות הפרודה, שבה ה'שלי' מהווה סמן סמיכות שמבהיר את מבנה הסמיכות, ומדרבן את השומע או הקורא לחפש את משמעות הסמיכות בדרך אחרת ובמקרה זה בדרך מטפורית. כבר עמדתי על כך בפרקים הקודמים שצירופים מטפוריים נוטים להופיע בסמיכות פרודה, ולכן ההבחנות של הלוי על מבנים מטפוריים מסתדרות היטב עם התיאוריה שלי על סקאלת הבהירות והעמימות של צירופי סמיכות. אלא שבניגוד להלוי (תש"ס-תשס"א) שרואה בסמיכות הפרודה אמצעי להבעת עמימות סמנטית-פרגמטית, אני רואה בסמיכות הפרודה אמצעי להבהרת עמימות סמנטית, שטבועה מלכתחילה בצירופים מסוימים. ציינתי שניתן להסביר את הופעתם של צירופי הסמיכות המטפוריים בסמיכות פרודה בעובדת עמימותם של הצירופים. בנוגע לצירופים שאינם מטפוריים כגון 'דבוקה של בנות' (הראבן, 2005, עמ' 14) או 'חבורה של גרמנים' (הראבן, 2005, עמ' 12) קשה לטעון לחוסר בהירות סמנטית וייתכן שזו גם הסיבה שעל פי תחושת עשויים ביטויים אלה להופיע בסמיכות חבורה לצד הופעתם בסמיכות פרודה. כך למשל קשה לחוש במחויבות בצירוף 'חבורה של גרמנים' לעומת *חבורת גרמנים. אשר לביטויים מטפוריים שמופיעים בסמיכות חבורה על אף היותם מטפוריים, הלוי מסבירה זאת בכך שמשמעותם המושאלת כבר התמסדה

ולכן חוזרים הצירופים ומתקדדים בדרך ההרכב הסטנדרטית של הסמיכות החבורה. אם נקבל טענה זו נצטרך לומר, שלשיטתנו התמסדות הצירופים תרמה לבהירות של המבנים, ולכן התאפשרה הופעתם בסמיכות חבורה. עיון ברשימת המתחמים שהופיעו בקורפוס הנבדק בסמיכות חבורה לעומת סמיכות פרודה מעלה את האפשרות שאותם מתחמים שהם 'שם כולל' למתחמים עצמם נוטים להופיע בסמיכות חבורה: 'אופן הילוכו' (גרוסמן, 2002, עמ' 11), 'מסוג האנשים' (הראבן, 2005, עמ' 7), 'צורת הבילוי' (הראבן, 2005, עמ' 8), 'סגנון הבדיקה' (קמחי, 2004, עמ' 14), 'סוגי צבעים' (קציר, 2005, עמ' 7). אלו למעשה אינם המתחמים עצמם אלא שמות המתחמים. המתחמים עצמם ככל הנראה נוטים להופיע בסמיכות פרודה כדוגמת: 'נחיל של ילדים' (קציר, 2005, עמ' 13), 'שורה של בחורות' (עוז, 2009, עמ' 15), 'שובל של חפצים' (גרוסמן, 2002, עמ' 16), 'חבורה של גרמנים' (הראבן, 2005, עמ' 12), 'דבוקה של בנות' (הראבן, 2005, עמ' 14). שלזינגר (תשמ"ו, עמ' 254) בבוחנו את לשון העיתונות של ימינו מצא מתאם גבוה בין הימצאות כמת בצירוף הסמיכות ובין השימוש בסמיכות פרודה. הוא מציג דוגמאות כגון: שורה של דוגמאות, שורה של נתונים, סדרה של אישים, סדרה של פגישות, מספר מספיק של מנדטים, שרשרת של פעולות איבה, שרשרת ארוכה של מעשי אלימות ועוד. נראה כי בעניין זה לשון הספרות אינה שונה באופן מהותי מלשון העיתונות. ייתכן שהתפקיד של הסמיכות הפרודה בביטויים אלה הוא הבהרת מבנה התיחום. 'שלי' משמשת לעתים במבנה של סמיכות פרודה כסמן סמיכות שבא להבהיר לקורא או לשומע שעליו לפרש את הצירוף בדרך אחרת מהדרך הרגילה של יחסי גרעין-מגדיר. לפיכך נפוץ השימוש בסמיכות פרודה בקטגוריית מתחם צורה-גרעין. באותם צירופים שהופיעו בסמיכות חבורה בתת קטגוריה זו מרבית הצירופים היו מיוחדים ולפיכך בצירופים אלו משמש היידוע כסמן סמיכות המבהיר את מבנה התיחום. בשונה מתת הקטגוריות הקודמות שבהם הגענו למסקנה שמבנה התיחום דווקא בהיר, ואין דרך אחרת אלא לפרש את הצירופים כצירופי תיחום, בתת קטגוריה זו של מתחמי צורה ואופן יש לעתים גם אפשרות לפרש צירופים כצירופים של גרעין-מגדיר, ולפיכך הסמיכות הפרודה באה להדגיש את מבנה התיחום. נסכם ונאמר שמתחמי צורה ואופן על פי הקורפוס הנבדק עשויים להופיע הן בסמיכות פרודה והן בסמיכות חבורה. אותם מתחמים שהם שמהווים 'שם-כולל' למספר מתחמים נוטים להופיע בסמיכות חבורה והם בדרך כלל צירופים מיוחדים, ואילו מתחמי הצורה ה'אמיתיים' (שאינם שם-כולל) נוטים להופיע בסמיכות פרודה ובפרט כאשר הצירוף מטפורי. בצירופים שהופיעו בסמיכות פרודה הסומך מופיע בצורת רבים או כשם בלתי ספיר.

אשר למידת הבהירות של מבני מתחם-גרעין לא כל תת הקטגוריות בהירות במידה זהה. קטגוריית מתחמי הזמן, המרחב, הקיום והמידה נמצאו כקטגוריות בהירות סמנטית, ונמקמן בקצה הבהיר של סקאלת הבהירות, אף כי גם בחלק מקטגוריות אלו מצאנו התנהגות בלתי אחידה, כמו למשל תיחום של משך זמן, שהוא תיחום עמום. גם בקטגוריית מתחמי הצורה והאופן מצאנו שבחלק מן הצירופים מבנה התיחום לא היה בהיר מספיק והם נזקקו לסמני סמיכות מבניים שיבהירו את מבנה התיחום. לפיכך נמקם את תת קטגוריה זו במרכז סקאלת הבהירות של המבנים הסמנטיים.

אשר למצב במשנה ובמקרא. צירופי מתחם-גרעין נמצאים גם במקרא וגם במשנה. לא לכל סוגי המתחמים מצאתי דוגמאות. למשל נמצא במקרא מתחמי זמן ומרחב: "ראשית ביכורי אדמתך" (שמות כג, 19). "קצה הארץ" (דברים יג, 8) ובמשנה: "סוף האשמורה הראשונה" (ברכות א, א), "באמצע הכוהנים" (סוטה ז, ה) ניתן לראות כי חלק מן המתחמים נמצאים בשלב מוקדם יותר מבחינת התזוזה הקטגוריאלית. כך למשל שמות הכיוונים: צפון, דרום, מערב, מזרח, לא מופיעים בצורת נסמך כמתחמים במקרא ובמשנה כבצירוף 'דרום תל-אביב'. המילה 'מזרח' במרבית היקרותיה במקרא מופיעה בצירוף 'מזרח השמש' כלומר, המקום שבו זורחת השמש, ולא הצד המזרחי של השמש. אשר למתחמי צורה נמצא במשנה דוגמאות כגון: 'שתי שורות של קישואין', 'שורה של קישואים', 'שורה של דלועים' (כלאים ג, ד) 'חבורת נשים' (פסחים ח, ז). המילה שורה מופיעה במשמעותה הראשונית ולא באופן מטפורי. לפי ההתניה המשנאית שמצא צרפתי (תשמ"ז) לא היה הכרח להופעת סמיכות פרודה בצירופים כגון 'שורה של קישואים', מכיוון שהמילה שורה נוטה בנסמך, ואין למעשה צורך ב'שלי' כסמן סמיכות, אלא שמקרים שבהם לגרעין הסמיכות צורות שונות בנפרד ובנסמך מופיעים במשנה לעתים בסמיכות חבורה ולעתים בסמיכות פרודה, כדברי צרפתי (תשמ"ז, עמ' 190): "כאשר לשם הקנוי צורות נבדלות לנפרד ולנסמך – הצירוף יבוא בסמיכות [חבורה] או בצירוף 'שלי'; כאשר לשם הקנוי צורה אחת המשמשת לנפרד ולנסמך – הסמיכות [החבורה] תהיה נדירה, בחינת חריג, וצירוף 'שלי' יהיה הכלל." אמנם צרפתי (תשנ"ז) התרכז במחקרו על ההתניה המורפולוגית במשנה בעיקר בסמיכות החומר והתכולה אך הביא גם דוגמה מסמיכות השייכות והבעלות. מצאנו גם בסמיכות התכלית דוגמאות שתואמות את ההתניה וגם הדוגמה שבפרק זה אינה סותרת את ההתניה. נראה לי על פניו, שההתניה של צרפתי היא התניה גורפת, שאינה מוגבלת ליחסים סמנטיים מסוימים, אלא שהיא ההתניה העיקרית

שמסדירה את החילוף בין סמיכות חבורה לפרודה במשנה. עם זאת יש לבסס הנחה זו בעיון נוסף
במשנה שלא ייעשה במסגרת עבודה זו.

4.5 יחסי תיאור

קטגוריה זו מכילה צירופים שבהם הנסמך הוא שם מופשט שנוצר על ידי העצמה (נומינליזציה) של שם תואר. אכנה שם זה 'שם גזור תואר'. שם זה מתאר את הסומך כדוגמת הצירוף 'צניעות חזונם'. בצירוף זה הנסמך 'צניעות' נגזר משם התואר 'צנוע' והוא מתאר את הסומך: 'חזונם'. הפרופוזיציה העומדת בתשתית הצירופים שבקטגוריה זו היא פרופוזיציה תוארית. מבחינת המשמעות מקביל הצירוף 'צניעות חזונם' למשפט שמני כגון 'חזונם (הוא) צנוע'. הנסמך 'צניעות' מקביל לנשוא של המשפט השמני, והסומך 'חזונם' לנושא.

אני התייחסתי לאותם שמות גזורי תואר המופיעים בקטגוריה זו כאל שמות עצם ולכן כללתי קטגוריה זו במיון הסמנטי של צירופי הסמיכות שבהם הנסמך שם-עצם²¹.

בסמיכות חבורה הופיעו בקורפוס הנבדק 16 צירופים המביעים יחסי תאור ואלו הם:

'הולם המסיבה' (הראבן, 2005, עמ' 8), 'הולם המוסיקה' (הראבן, 2005, עמ' 13), 'שלמות המכלול' (קמחי, 2004, עמ' 9), 'צניעות חזונם' (קמחי, 2004, עמ' 18), 'בוהק שיניים' (קמחי, 2004, עמ' 18), 'לובן הבד' (קציר, 2005, עמ' 10), 'ירק הברושים' (קציר, 2005, עמ' 25), 'חולשת שפתיים' (ברנשטיין, 2005, עמ' 25), 'שיפוע המצח' (שלו, 2006, עמ' 8), 'חום הכבישים' (גוטפרינד, 2005, עמ' 16), 'הלמות הפטישים' (גוטפרינד, 2005, עמ' 16), 'רפיון הנפשות' (גוטפרינד, 2005, עמ' 19), 'חום היום' (גוטפרינד, 2005, עמ' 22), 'רטיבות פיה' (גרוסמן, 2002, עמ' 12), 'לובן הגבס' (גרוסמן, 2002, עמ' 12), 'מלאות בשרה' (גרוסמן, 2002, עמ' 13).

בסמיכות פרודה הופיעו 7 צירופים ואלו הם:

'לעוררות של קצות העצבים' (קמחי, 2004, עמ' 9), 'בדחיסות הגוברת של מספר פעימות הלב' (קמחי, 2004, עמ' 11), 'ביובש הפתאומי של שפתיי' (קמחי, 2004, עמ' 11), 'הסגול העמוק של גבישי המלח'²² (קמחי, 2004, עמ' 9), 'בחוזק של חומרים' (קציר, 2005, עמ' 7), 'ורדות של רעננות' (גרוסמן, 2002, עמ' 15), 'חוסר אכפתיות של איש בריא' (גרוסמן, 2002, עמ' 11).

²¹ אזור (תשמ"ה) הפריד קטגוריה זו משמות העצם וכינה אותה סמיכות התואר המועצם.
²² צירוף זה נכלל בקטגוריית יחסי תיאור מכיוון שהלקסמה 'סגול' מופיעה במשמעות של שם תואר מועצם. כאילו היה כתוב: *הסגלגלות העמוקה של גבישי המלח.

בסמיכות כפולה הופיעו 6 צירופים ואלו הם :

'גאוותם של הוריי' (קמחי, 2004, עמ' 17), 'בשקיפותם של המים' (קמחי, 2004, עמ' 9), 'בחומו העולה של העור' (קמחי, 2004, עמ' 11), 'שחומו של הזרם' (קמחי, 2004, עמ' 11), 'שוויו של הנכס' (עוז, 2009, עמ' 20), 'ניקיון של סוליות נעליו' (עוז, 2009, עמ' 11).

על פניו נראה כי צירוף המורכב משם גזור תואר כנסמך ושם עצם כסומך הוא צירוף בהיר מבחינה סמנטית, כי אין דרך אחרת לפרש את היחס שבין הסומך לנסמך אלא כיחס שבו הסומך מתאר את הנסמך או מביע את תכונתו של הנסמך. לפיכך צירוף כגון 'בוהק שיניים' (קמחי, 2004, עמ' 18) הוא שקוף כי ברור שהשיניים הן הבוהקות, ולכן מופיע צרוף זה בסמיכות חבורה למרות שהנסמך אינו נוטה והסומך אינו מיוחד. עם זאת נמצא גם צירופים בסמיכות פרודה ונשאלת השאלה האם זה נובע מעמימות סמנטית. בחמישה מהצירופים שהופיעו בסמיכות פרודה הנסמך או הסומך או שניהם מורכבים, וזו עשויה להיות סיבה לשימוש בסמיכות פרודה. אשר לצירוף 'ורדות של רעננות' (גרוסמן, 2002, עמ' 15), צירוף של שני שמות עצם במשקל זהה ותפקיד סמנטי זהה קשה לזהות כצירוף סמיכות. לכן הצירוף *ורדות רעננות בסמיכות חבורה אינו בהיר והוא נזקק להבהרה באמצעות סמיכות פרודה. אשר לצירוף 'חוזק של חומרים' (קציר, 2005, עמ' 7), אף כי ניתן אולי היה להשתמש גם בסמיכות פרודה: *חוזק חומרים דומה כי בכל זאת יש עדיפות מסוימת לסמיכות הפרודה בצירוף זה, שככל הנראה אינו בהיר לחלוטין בסמיכות חבורה. דוגמאות אלו מביאות אותי למסקנה שלא כל צירופי יחסי התיאור בהירים סמנטית, ולכן במקום את הקטגוריה של יחסי התיאור בסקאלת הבהירות לקראת מרכז הסקאלה. הסמיכות הכפולה כפי שנוכחנו בפרקים קודמים משמשת כחלופה סגנונית לסמיכות החבורה או הפרודה ואינה מושפעת מרמת הבהירות או העמימות של הצירופים. כך גם כאן בצירופי יחסי התיאור.

שלזינגר ורביד (תשנ"ח) בחקרם את הסמיכות הכפולה בעברית החדשה פרטו מגבלות החלות על הסומך ועל סוג היחסים שבין הסומך והנסמך בסמיכות הכפולה. הדוגמאות שהופיעו בקורפוס הנבדק עומדות במגבלות שצינו שלזינגר ורביד משום שהסומכים כולם מיוחדים והפרופוזיציה העומדת בתשתית סמיכות יחסי התיאור היא אחת משלוש הפרופוזיציות האפשריות לפי שלזינגר ורביד במבנה של סמיכות כפולה.

במקרא נמצא צירופים המביעים יחסי תיאור בסמיכות חבורה כגון: 'טוב ארץ מצריים' (בראשית מה, 18). 'חזק ממלכות הגויים' (חגי ב, 22). במשנה מצאתי צירופים בסמיכות כפולה בלבד: 'טהרו של מזבח' (יומא ה, ו) 'עוביו של כותלי' (מידות ד, ב) 'גדולתו של הקדוש ברוך הוא' (סנהדרין ד, ה). דומה שסוג זה של סמיכות אינו שכיח לא במקרא ולא במשנה.

4.6 יחסים אחרים

בקטגוריה זו כללתי צירופים שהנסמך שלהם הוא 'בעל', 'בן' או 'בת' בהוראה של 'owner of...' או 'A person of...' או בערבית ذو או صاحب. בקורפוס הנבדק הופיעו רק ארבעה צירופים כאלה בסמיכות חבורה ואלו הם: 'בעלי תפקידים' (נבו, 2001, עמ' 116), 'בעל המלון' (גוטפרינד, 2005, עמ' 17), 'בת שמונים' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 9) ו'בעל מקצועי' (שלו, 2006, עמ' 12). אין אפשרות לכלול צירופים אלו בקטגוריות האחרות שהופיעו לעיל, ולכן הם מוצגים בקטגוריה עצמאית²³. צירופים אלו הם צירופים בהירים מבחינה סמנטית.

---

²³ יש להבחין בין הצירופים הנכללים בקטגוריה זו לבין צירופים אידיומטיים שבהם הנסמך הוא 'בעל' 'בן' או 'בת' ודומיהם כדוגמת הצירופים: 'בת טובים', 'בת המצווה', 'בני משפחתי', 'בת זוג' ו'בעל בית'. צירופים אלו כללתי בקטגוריית 'יחסים אידיומטיים'.

4.7 יחסים אידיומטיים

עד כה עסקתי בפירוט היחסים הסמנטיים המייצגים קטגוריות שונות של צירופי סמיכות שבהם הנסמך הוא שם עצם. הקטגוריות שנדונו היו קטגוריית יחסי גרעין-מגדיר, יחסי שייכות ובעלות, יחסי חלק-שלם, יחסי מתחם-גרעין, יחסי תיאור ויחסים שכיניתי 'יחסים אחרים'. קטגוריות אלו כללו את כל סוגי צירופי הסמיכות שבהם הנסמך שם-עצם פרט לקבוצת הצירופים האידיומטיים. בקבוצה זו נכללים אותם צירופים שמשמעותם הכוללת לא יכולה להיות מוסקת מהמשמעויות הנפרדות של הסומך והנסמך. כאן אני עושה הפרדה בין צירופים ממולנים ברמה זו או אחרת כגון: 'התקף לבי' (נבו, 2001, עמ' 117), 'יחסי המין' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 8), 'ימי הביניים' הראבן, 2005, עמ' 9), 'המכונת כביסה' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 8), צירופים שאפשר לפרשם כמביעי יחסי גרעין-מגדיר, ולכן אינם נכללים בקטגוריית הצירופים האידיומטיים, לבין צירופים אידיומטיים ממש כגון: 'בית הקברות' (ברנשטיין, 2005, עמ' 23), 'בתי שחי' (קמחי, 2004, עמ' 10), 'באסירות תודה' (ברנשטיין, 2005, עמ' 13), 'עין הרע' (ברנשטיין, 2005, עמ' 24), 'אם הדרך' (שלו, 2006, עמ' 13) שלא ניתן לסווגם באחת מהקטגוריות הנזכרות לעיל²⁴. אין מקום לבחון את מידת הבהירות הסמנטית של הצירופים האידיומטיים, שכן צירופים אלו מעצם הגדרתם הם צירופים עמומים, שמשמעותם נלמדת כמשמעות שאינה תלויה בהכרח לא במשמעות כל אחד ממרכיבי הצירוף, ולא ביחס שבין המרכיבים. לפיכך צירופי הסמיכות האידיומטיים שייכים לקטגוריה הכללית של צירופי סמיכות רק בשל העובדה שקיים בין איברי הצירוף יחס גניטיבי, למרות שברוב המקרים לא ניתן לשחזר פרופוזיציה סמנטית שבה איברי הצירוף מתפקדים כארגומנטים או פרדיקטים. משום כך בחינת הצירופים האידיומטיים אינה רלוונטית למחקרנו זה, ופרק זה רק בא לציין שצירופים כאלה נמצאו בקורפוס הנבדק בין צירופי הסמיכות. בקורפוס הנבדק נמצאו 80 צירופים אידיומטיים, כולם בסמיכות חבורה. יש לציין שגם הצירופים האידיומטיים אינם אידיומטיים במידה שווה וניתן למקמם על רצף לפי מידת האידיומטיות שלהם, אך לא נעסוק בכך כאן. להלן מספר דוגמאות לצירופים אידיומטיים שהופיעו בקורפוס הנבדק:

בעיני רוחם (קמחי, 2004, עמ' 16), בת טובים (קמחי, 2004, עמ' 16), תשומת לב (קמחי, 2004, עמ' 18), פקקי תנועה (קסטל-בלום, 2007, עמ' 9), בני משפחתי (קסטל-בלום, 2007, עמ' 10), בתי השחי (קמחי, 2004, עמ' 10), בבית הספר (הראבן, 2005, עמ' 8), סולם גנבים (קציר, 2005, עמ' 12), בת המצווה (הראבן, 2005, עמ' 8), בת זוג (קציר, 2005, עמ' 17), בן משפחה (עוז, 2009, עמ' 12).

²⁴ הקביעה איזה צירוף הוא אידיומטי ממש ואיזה לא היא לעתים קשה וניתנת לפרשנויות. רביד ושלזינגר (1995) נעזרו במסרנים (אינפורמנטים) דוברי עברית ילידיים שדרגו את רמת המילון של צירופי הסמיכות שנכללו בקורפוס שבחנו. אותם צירופים שדרגו כממולנים ברמה הגבוהה ביותר הוצאו מכלל צירופי הסמיכות שבחנו במחקרם.

13), בת שיר (ברנשטיין, 2005, עמ' 12), עין הרע (ברנשטיין, 2005, עמ' 24), בית קברות (ברנשטיין, 2005, עמ' 23), אם הדרך (שלו, 2006, עמ' 13), מזג האוויר (נבו, 2001, עמ' 121), בן אדם (נבו, 2001, עמ' 122), צער הלב (גוטפרינד, 2005, עמ' 19), בעל הבית (עוז, 2009, עמ' 11), פסי רכבת (עוז, 2009, עמ' 13), עורך הדין (עוז, 2009, עמ' 18), בכבוד ראש (גרוסמן, 2002, עמ' 10), העמדת פנים (גרוסמן, 2002, עמ' 14), הפסקת אש (גרוסמן, 2002, עמ' 16).

5. פרק חמישי: עיון דיאכרוני בתפקידי מבני סמיכות המכילים את המילית 'שלי'

בפרקים הקודמים עסקתי במיון דקדוקי וסמנטי של מבני הסמיכות השונים. מצאתי שהסמיכות החבורה היא ברירת המחדל בספרות העברית בת זמננו להבעת יחסים סמנטיים מגוונים, ובחנתי גם את אותם מקרים שבהם יש שימוש בסמיכות פרודה או כפולה. בפרק זה ארצה לסכם את תפקידיהם של המבנים שכוללים את המילית 'שלי', כלומר, את תפקידי הסמיכות הפרודה והכפולה במבט דיאכרוני. עד כה עיינתי בספרות העברית בת זמננו תוך השוואה למצב במשנה ובמקרא בהסתמך על מחקרים קודמים. קיים פער גדול בין המקרא, שבו היה שימוש רק בסמיכות חבורה, פרט לפסוק אחד שבו הופיעה מעין סמיכות כפולה, לבין המשנה, שבה הופיעו שלושת מבני הסמיכות בהוראות מגוונות. פער זה הביא אותי לעיין בטקסט מתקופת ביניים שבין המקרא למשנה, כדי לבחון את השימוש במבני הסמיכות גם שם. לכן צירפתי לפרק זה עיון בצירופי סמיכות שבמגילת הנחושת. כמו כן אבחן בפרק זה את העברית המודרנית הפורמאלית שאינה ספרותית, בהסתמך על מחקרים קודמים שערכו חוקרים שונים. ארצה בפרק זה להגיע למסקנות באשר לתפקידי הסמיכות הפרודה והכפולה בעיון דיאכרוני, לאור העובדה שמצאתי שמבנים אלו במרבית הקטגוריות הסמנטיות אינם משמשים כברירת מחדל בספרות העברית בת זמננו.

5.1 תפקידי הסמיכות הכפולה במקרא

בעברית המקראית נמצא רק צירופי סמיכות חבורה וניצן ראשון של סמיכות כפולה בצירוף "מיטתו שְׁלֹשְׁמָה" (שה"ש ג, 7)²⁵. המילית 'של' בפסוק זה דבוקה למילה שלאחריה ומורכבת משי"ן הזיקה ולמ"ד היחס. את העובדה שהמילית 'של' מורכבת משי"ן הזיקה ולמ"ד היחס ניתן להסיק ממבנים קודמים בלשון המקראית המביעים יחס של שייכות: א. מבנה של שני שמות וביניהם 'ל' היחס כדוגמה: "הצופים לשאול" (שמו"א יד, 16). ב. מבנה הכולל את הצירוף 'אשר ל' כדוגמה: "הצאן אשר לאביה, (בראשית כט, 9). בנוסף נמצא במקרא גם מבנים של סמיכות חבורה, שאף הם מביעים שייכות כדוגמת הצירוף: "מקנה אברם" (בראשית יג, 7). סגל (תרצ"ו, עמ' 198) מציין את העובדה שהלשון החלה לסמן את השעבוד של השם השני לראשון בצירופי סמיכות באמצעות המילית 'ל' כבפסוק "ראיתי בן לישי" (שמו"א יו, 18), וליתר בהירות החלה הלשון לסמן את שעבודו של השם השני לראשון על ידי כינוי הצירוף 'אשר ל' כבפסוק "הפלגשים אשר לאברהם" (בראשית כה, 6), ובלשון הדיבור הפך הביטוי 'אשר ל' ל-'שָׁלְ-'. לתפיסתו של סגל המילית 'של' באה להבהיר את מבנה הסמיכות לעומת מבנים אחרים שבהם נמצא רצף של שמות כמבני תמורה (apposition), שהוא מכנה אותם 'צימוד'. יש לבחון את טענתו של פרץ ביחס לצירוף המקראי "מיטתו שלשמה". נראה לי שהצורך בהבהרת מבנה הסמיכות יכול להיווצר רק במקרים שהמילה שבעמדת הנסמך אינה משתנה בנפרד ובנסמך, שכן אם הסמיכות גורמת לנסמך לעבור שינוי מורפולוגי כבמקרה של מיטה < מיטת אין צורך במילית 'של' כדי להבהיר את מבנה הסמיכות. מעבר לכך, במקרים של סמיכות כפולה לא ניתן לפרש את המבנה כמבנה שאינו סמיכות. נכון הוא שיש אפשרות שהמילית 'של' תמלא פונקציה תחבירית של הבהרת יחס הסמיכות במקרים שבעמדת הנסמך מופיעה מילה שצורתה בנפרד ובנסמך זהה, אבל תפקיד זה כפי שנראה בהמשך העבודה יתבטא באופן מובהק רק בלשון המשנה. מעבר לכך, בפסוקים כגון: "הפלגשים אשר לאברהם" (בראשית כה, 6) לא באה המילית אשר להבהיר סמיכות אלא שהיא מצביעה על מבנה של זיקה. אילו היינו מוצאים במקרא צירוף כגון *המיטה שְׁלֹשְׁמָה, בסמיכות פרודה ולא כפולה, גם אז עדיין היינו יכולים לפרש מבנה זה כמבנה של זיקה הסולל את הדרך למבני סמיכות פרודה. לכן נראה לי שתפקיד הצירוף 'של' והסמיכות הכפולה בצירוף המקראי 'מיטתו שלשמה' היא לחזק את ההבעה הסמנטית של השייכות. הבעת השייכות הייתה קיימת

²⁵ הצירוף שָׁלְ- מופיע במקרא במספר פסוקים נוספים אך לא במבנה של סמיכות: "בְּשָׁלְמִי הרעה הזאת (יונה א, 7), כי בְּשָׁלְמִי הסער הגדול הזה (יונה א, 12) על בְּשָׁלְמִי אשר יעמל האדם לבקש (קהלת ח, 17), מי מְשָׁלְנוּ אל מלך ישראל (מל"ב ו, 11), כרמי שָׁלְמִי לא נטרתי (שה"ש א, 6), כרמי שָׁלְמִי לְפָנַי (שה"ש ח, 12).

גם במבנים מקבילים של סמיכות חבורה כגון "מקנה אברהם" (בראשית יג, 7) אך היא לא קודדה באמצעות צורך כלשהו. יחד עם זאת יתכן שהשימוש בסמיכות הכפולה בפסוק בשיר השירים הוא סגנוני משלבי בלבד ומהווה דוגמה לחדירה של משלב דבור. יש לציין כי על אף העובדה כי יש רק דוגמה בודדת לסמיכות כפולה במקרא, דוגמה זו, המהווה מבנה ביניים בין מבנה זיקה למבנה של סמיכות, מייצגת שלב חשוב בהתפתחות של הסמיכות הכפולה.

5.2 תפקידי הסמיכות הפרודה במגילות מדבר יהודה

מבחינה כרונולוגית נמצא במגילות מדבר יהודה עדות על העברית של סוף ימי הבית השני. מגילות אלה מהוות חוליה מקשרת בין העברית של ספרי המקרא המאוחרים, שנכתבו בתחילת ימי הבית השני, לבין ספרות חז"ל, שהתגבשה בעיקר לאחר החורבן, והמשנה, שנחתמה בסביבות שנת 200 לספירה. בלשון המגילות נמצא מאפיינים של הלשון המקראית המאוחרת לצד מאפיינים של לשון חז"ל. עם זאת מציין קימרון (2009, כר' ב, עמ' 553) כי בדור האחרון מתחזקת ההכרה שלשון המגילות הוא ניב עצמאי, אולי הניב של ירושלים. קימרון מפקפק בהשפעתה של לשון חז"ל על לשון המגילות. הוא טוען שתופעות הלשון החז"ליות שמופיעות במגילות מצויות גם בארמית, ומעדיף את ההנחה שהארמית ולא לשון חז"ל היא שהשפיעה על לשון המגילות. כמו כן מדגיש קימרון (Qimron, 2000, p. 238) שאין להתייחס לעברית של המקרא, לעברית של המגילות ולעברית של המשנה כאל רצף של התפתחות דקדוקית קווית שכן כל רובד מייצג ניב אחר, מה שיכול להסביר תופעות של חוסר התאמה בין התפתחות דקדוקית לבין רצף כרונולוגי.

אשר לשאלת הימצאותה של המילית 'של' בצירופי סמיכות במגילות מדבר יהודה קימרון (Qimron, 1986, p. 82) טען בהסתמך על הקורפוס שבדק, כי הלשון של מגילות ים המלח דחתה את השימוש של 'שי' והעדיפה את השימוש ב'אשר' ודומה כי השימוש ב'שי' נתפס כבלתי ראוי לשימוש ספרותי. יוצאת מכלל זה הדוגמה היחידה שמציג קימרון ממגילת המקדש (לוח 40) שבה מופיע הצירוף "שלנחשת", והוא מייחס זאת להשפעה של הלשון המדוברת של התקופה. עיון בקונקורדנציה של המגילות (Abegg, 2003, part 2. p. 724) מעלה כי מגילת הנחושת היא היחידה שבה נמצא שימוש ב'של' בצירופי סמיכות²⁶. מגילה זו לא נכללה בקורפוס שבחן קימרון. אין זה מפליא שדוגמאות לסמיכות פרודה נמצאו דווקא במגילת הנחושת. במגילת הנחושת ובמגילת מקצת מעשי תורה וכך גם באגרות בר-כוכבא נמצאו מאפיינים לשוניים השונים במהותם ממאפייני שאר מגילות קומראן ומקרבים אותם ללשונה של המשנה. עם זאת לא נמצאים במגילת מקצת מעשי תורה צירופי סמיכות הכוללים את המילית 'של', אף כי מופיע שם הצירוף 'בשל שי' מספר פעמים. מגילת הנחושת קרובה ללשונה של המשנה בכמה מובנים, והיא נתפסת בעיני מספר חוקרים כניצני לשון המשנה, בעוד אחרים סבורים שהיא מייצגת ניב שונה

²⁶ בקונקורדנציה של המגילות נמצא עוד מספר היקרויות של 'של' שאינה מופיעה בצירופי סמיכות: מובאות הכוללות את הצירוף ב'של שי' (במגילות 4Q394, 4Q395, 4Q397, 4Q398), "כי שלכה" [הוא]ה ושלכ"ה יהי זרעו" (4Q222 1,7), "אח"ד נשר ואחד עגל ואחד של אדם" (4Q385 6,9). את מובאה זו לא כללתי בדיון, מאחר שנראה לי כי אין כאן סמיכות פרודה אלא משפט שמני שבו המילית 'של' ממלאת תפקיד פרדיקטיבי.

ונפרד²⁷. במגילת הנחושת נמצא 23 היקריות של הצירוף 'של'. בחינה סמנטית מעלה מגוון של יחסים סמנטיים המובעים באמצעות הסמיכות הפרודה²⁸:

1. **שייכות** (הנסמך שייך לסומך) – למשל: "מעל החריצ של שלום->" (3Q15 5:8), [=מעל

התעלה של שלמה] "בשיא המסבא של מנס" (3Q15 1:13) [=בקצה המדרגות של מנס]

2. **מקום** (הסומך מצביע על מיקום הנסמך) - למשל: "בתל של כחלת" (3Q15 1:9) [=בתל

שנמצא במקום שנקרא כחלת], "ביגר של גי הסככא" (3Q15 4:13) [=בערמה שבנחל סככא]

3. **המרה** (הנסמך הוא סוג של הסומך או ההפך) - כאלין של דמע" (3Q15 5:6) [=כלים שהם

תרומה כלומר כלים שנתרמו²⁹].

4. **חומר** (הסומך מצביע על החומר שממנו עשוי הנסמך) – "כדין של כסף" (3Q15 2:11)

[=כדים העשויים כסף]

5. **תיאור הצורה** (הסומך מתאר את צורת הנסמך) – "[במ]ערת העמוד של שני [ה]פתחין"

(3Q15 6:1) [=במערה שיש בה עמוד ושני פתחים]

6. **חלק-שלם או מיקום** (הנסמך הוא חלק של הסומך או שהסומך מצביע על מיקום הנסמך) –

"תחת המעלה של השית העליונא" (3Q15 12:4) [=תחת המדרגות של הבור העליון].

העובדה שאנו מוצאים במגילת הנחושת מגוון יחסים של סמנטיים המובעים באמצעות הסמיכות הפרודה מצביעה על כך שחלה התפתחות סמנטית ניכרת בסמיכות הפרודה בניב המיוצג במגילה זו כבר בשלב היסטורי מוקדם. גם הסמיכות שבמגילת המקדש – "נה שלנחושת"³⁰ מהווה דוגמה להתפתחות זו, שכן בסמיכות זו הסומך מורה ככל הנראה על החומר שממנו עשוי הנסמך. ראינו שהיחס הסמנטי הראשוני של שייכות, שהופיע בדוגמה הבודדת של סמיכות כפולה ב"שיר השירים", נבע מהמשמעות הטמונה בלמ"ד היחס, ואילו כאן למ"ד היחס איבדה לחלוטין את

²⁷ קימרון (Qimron, 2000, pp. 234-235) מביא דוגמאות לתכונות לשון במגילת הנחושת שאינן עולות בקנה אחד עם דקדוק המשנה. בין דוגמאות אלה הוא מציג את הצירוף 'של ה-' המצוי מספר פעמים במגילת הנחושת ואינו נמצא בכתבי יד מהימנים של המשנה. גם מוצ'ובסקי (Muchowski, 1994) טוען לייחודו של הניב של מגילת הנחושת לעומת לשון המשנה, ומביא דוגמאות מתחומי הכתיב, אוצר המילים, ומהשימוש בביטויי כיוון. הוא סובר כי ניב מגילת הנחושת מייצג את הלשון שבה דיברו ביהודה ככל הנראה במאה הראשונה לספירה.

²⁸ הטקסט של מגילת הנחושת נקרא פורש ותורגם על ידי מספר חוקרים. אני נעזרתי בקריאתו של לפקוביץ (Lefkovits, 2000).

²⁹ יש שהציעו פירושים אחרים לצירוף 'כלים של דמע'. דיון במשמעויות ובפירושים שנתנו החוקרים השונים לצירופים 'כלי דמע' ו'כלים של דמע' ראו: Lefkovits, 2000, pp. 505-545.

³⁰ קימרון (185, p. 2010) משחזר "מכונ]נה של נחושת" כלומר, בלשון ימינו: בסיס העשוי נחושת.

הוראתה המקורית במרבית הצירופים שבה היא מופיעה. רק באותם צירופים המביעים יחס של שייכות נשמרת הפונקציה הסמנטית הראשונית. בשאר הצירופים המביעים יחס של המרה, חומר, תכולה, וכדומה לא נשמרת הפונקציה הסמנטית של 'שלי'.

אני סבור שניתן להסביר את התהליך שבו הסמיכות הפרודה החלה להביע מכלול של יחסים סמנטיים כתהליך של אנלוגיה. הסמיכות החבורה כבר בלשון המקרא הביעה מגוון של יחסים סמנטיים (ראו למשל: Joüon-Muraoka, 2006, pp. 436-438). בהמשך החלה הסמיכות הפרודה לשמש כאלטרנטיבה המקבילה לסמיכות החבורה באותם צירופים המביעים יחס של שייכות. בעקבות כך, באופן אנלוגי, החלה הסמיכות הפרודה לשמש כמקבילה לסמיכות החבורה גם בשאר הוראותיה הסמנטיות של הסמיכות החבורה. בנוסף לאפשרות של אנלוגיה כהתפתחות פנימית בעברית אין להתעלם מהעובדה ששלושת מבני הסמיכות היו קיימים כבר בארמית עוד לפני שהתפתחו בעברית. גאר (Garr, 1990, p. 216) מצייין שהסמיכות הפרודה בארמית מקראית הביעה בין שאר הוראותיה יחס של סמיכות החומר. לפיכך ייתכן שהסמיכות הפרודה המביעה מגוון של יחסים סמנטיים התפתחה בארמית וחדרה על הוראותיה השונות לעברית. מכל מקום, מהרגע שהסמיכות הפרודה בעברית החלה להביע מגוון של הוראות סמנטיות כבר אין לראות בצירוף 'שלי' צירוף של שייך הזיקה ולמ"ד היחס אלא שהתפתח כאן צורך חדש, בין אם הוא מופיע עדיין חבור למילה שלאחריו ובין אם הוא מופיע בנפרד.

מספר חוקרים התייחסו לגורמים שהביאו להיפרדותה של המילית 'שלי': בר אשר (תש"ס, עמ' 104) טוען כי הצירופים השכיחים: שלי, שלו וכדומה הם שגרמו לפירודה של 'שלי'. משמעות הדבר היא שההיפרדות נגרמה מניתוח מחודש של מילים אלו באופן הבא: ש+לי<שלי+י. ילון תולה את היפרדות של בהיטשטשות ההגייה של הדגש החזק בלמ"ד והתבטלות תנועת היידוע בהשפעת הארמית הבבלית: "ומאחר שנתבטל החיבור בהגייה, נתבטל והלך, קמעה קמעה, החיבור אף בכתיב" (ילון, 1964, עמ' 189). ברויאר (תשס"ב, עמ' 79) ושטיינר (תשנ"ו, עמ' 111-113) טוענים ששימוש פרדיקטיבי ב'שלי' הוא שהביא לניתוקה, שכן השימוש הנשואי ב'שלי' מצביע בהכרח על התבטלות הכוח הזוקק של השייך במילית 'שלי'. נראה לי כי ניתן לצרף לשלושת הגורמים הנזכרים לעיל גורם נוסף שהשפיע ככל הנראה על מהלך היפרדותה של המילית של מהשם שלאחריה בסמיכות הפרודה. גורם זה הוא התהליך הסמנטי הנזכר לעיל שבעקבותיו איבדה למ"ד היחס את המשמעות הבסיסית הטבעה בה. נוצר מצב חדש שבו אין מה שיחייב את 'שלי' לשמש כצורך פרקליטי, ומכאן שאין מניעה להיפרדותה ועצמאותה.

אשר לפונקציות שממלאות הסמיכות הפרודה בלשון המגילות נמצא שהפונקציה הסמנטית של הבעת שייכות, המוכרת לנו מהפסוק שבשיר השירים, נשתמרה רק בחלק קטן מצירופי הסמיכות. אין אפשרות לייחס למילית 'שלי' עצמה מגוון של פונקציות סמנטיות לפי ההוראות הסמנטיות השונות של הסמיכות, שכן הפונקציות הסמנטיות השונות (חומר, תכולה, מקום, וכדומה) טבועות בצירוף הסמיכות בשלמותו ולא במילית 'שלי' עצמה. את עובדה זו ניתן להסיק מבחינת ההוראות הסמנטיות הטבועות במבנים מקבילים של סמיכות חבורה. בבואנו לבחון מבנים של סמיכות חבורה מול מבנים של סמיכות פרודה במגילות עלינו לבחון את לשונה של מגילת הנחושת בלבד. מכיוון שרק במגילה זו מצאנו סמיכות פרודה יש לחשוד שמגילה זו מייצגת ניב נפרד משאר המגילות, ואין זה נכון לבחון תופעה מסוימת במספר ניבים שונים בו זמנית. נרצה אפוא לעמת זה מול זה מבנים של סמיכות חבורה ומבנים של סמיכות פרודה במגילת הנחושת כדי להתחקות אחרי מידת החילוף של מבנים אלה, וכך להגיע למסקנה בנוגע לתפקידה של המילית 'שלי'.

אשר ליחסים הסמנטיים המובעים בצירופי סמיכות במגילת הנחושת נמצא כי הן הדוגמאות של הסמיכות החבורה והן הדוגמאות של הסמיכות הפרודה מייצגות מגוון של יחסים סמנטיים ללא אפשרות של זיהוי התניה כלשהי בבחירה בין סמיכות פרודה לחבורה. כך למשל נמצא ייצוג בשני מבני הסמיכות ליחסים הסמנטיים הבאים:

שייכות: סמיכות פרודה: 'החריצ של שלום->', סמיכות חבורה: 'במשכן המלכא'.

תמורה: סמיכות פרודה: 'כאלין של דמע' סמיכות חבורה: 'כלי דמע', 'סות דמע'.

חומר: סמיכות פרודה: 'כדין של כסף', סמיכות חבורה: 'עשתות זהב' 'כלי כסף וזהב'.

מקום: סמיכות פרודה: 'בתל של כחלת', סמיכות חבורה: 'במערת בית חמדה'.

חלק-שלם או מקום: סמיכות פרודה: 'המעלתא של השיח העליונה', סמיכות חבורה: 'בשן הסלעי' 'ברוש אמת המים'.

בבואי לבדוק אם קיים חילוף חופשי בין הסמיכות החבורה והפרודה ניסית גם לבחון את פעולתה של ההתניה הקיימת במשנה שהצביע עליה צרפתי (תשנ"ז) לפיה כאשר לגרעין הסמיכות צורות נבדלות בנפרד ובנסמך הצירוף יופיע בסמיכות חבורה או פרודה, ולעומת זאת כשלגרעין הסמיכות צורה אחת המשמשת גם בנפרד וגם בנסמך הצירוף יופיע בדרך כלל בסמיכות פרודה. צירופים שהופיעו במגילת הנחושת כגון: 'בקילוח מים', 'סות דמע' [=לבוש של תרומה], 'דמע סות' [=תרומה של לבוש], 'דמע סירא' [תרומה של סיר], עשתות זהב [=מטילי זהב] היו אמורים לפי ההתניה המשנאית להופיע בסמיכות פרודה, מכיוון שלגרעין הסמיכות צורה אחת בנפרד ובנסמך,

אך כפי הנראה התניה זו לא פעלה במגילת הנחושת, ולפיכך הסקתי שהחילוף בין הסמיכות החבורה והפרודה בלשון מגילת הנחושת היא חופשית. החילוף החופשי והבלתי מותנה בין שני המבנים של הסמיכות החבורה והפרודה להבעת אותן הבעות סמנטיות מצביעה על כך שהסמיכות הפרודה במגילת הנחושת ממלאת כאן פונקציה סגנונית. אשר לפונקציות נוספות של הסמיכות הפרודה, אפשר כי יש גם שימוש ב'של' לקטיעת רצף של סמיכויות כבלשון ימינו. יש מספר דוגמאות לכך, כבמשפט: 'בשית שבצפון פי הצוק של בית תמרי' (3Q15 9:14). משפט זה מכיל שרשרת סמיכויות ואפשר שהשימוש בסמיכות פרודה מונע מהרצון לקטוע רצף זה. לפיכך, ייתכן שלסמיכות הפרודה במגילת הנחושת גם תפקיד תחבירי של פישוט רצף סמיכויות³¹. דיוננו עסק בתפקידי הסמיכות הפרודה בלבד, מאחר שלא הופיעו במגילות היקרויות של סמיכות כפולה.

---

³¹ אם באפשרותנו להסיק ממבנים של שרשרת סמיכויות בעברית המודרנית גם לגבי מבנים דומים במגילת הנחושת, הרי שעל פי רוזנהויז (תשמ"ט/ב, עמ' 98) השימוש ב'של' הקוטע רצף סמיכויות מפיג את הלחץ הנוצר על ידי רצף ארוך מדי של שמות עצם, ומאפשר גם להבחין במידת ההדיקות בין איברים סמוכים בסמיכות. זאת מאחר ש'של' ייכנס לשרשרת הסמיכויות בין שני שמות העצם שמידת ההדיקות ביניהם היא הנמוכה ביותר.

5.3 תפקידי הסמיכות הפרודה והכפולה במשנה

הסמיכות החבורה בלשון המשנה מביעה מגוון של יחסים סמנטיים (ראו: אזר, תשנ"ה, עמ' 201-202). עיון בקונקורדנציה של המשנה בערך 'של' (קוסובסקי, תש"ך, עמ' 1738-1751) מעלה כי הסמיכות הפרודה בלשון המשנה מביעה אף היא מגוון של יחסים סמנטיים, ונשאלת השאלה מה מידת החילוף שבין הסמיכות החבורה לפרודה וההתניות לחילוף זו. אזר (תשנ"ה, עמ' 205-206) מצביע על מספר מקרים של העדפת הסמיכות הפרודה: 1. כאשר גרעין הסמיכות הוא צירוף שמני בעל לוואי או צרוף שמני מחובר. 2. כאשר גרעין הסמיכות הוא שם לועזי. 3. כאשר הלוואי [הסומך] פותח בכמת או מורכב מכמת בלבד. 4. כאשר גרעין הסמיכות נשמט והלוואי [הסומך] הוא כינוי קניין. עמרוסי (1993, עמ' 40-20) מציג מספר התניות שאינן מאפשרות המרת הסמיכות הפרודה לסמיכות חבורה או כפולה, או במלים אחרות התניות המחייבות שימוש בסמיכות פרודה: 1. כאשר הנסמך נשמט. 2. כאשר הנסמך עצמו מורכב מסמיכות חבורה. 3. כאשר הנסמך מורכב משם+תואר או תארים. 4. כאשר הנסמך מורכב משמות עצם מחוברים. 5. כאשר הנסמך משמש נושא והסומך משמש נשוא. 6. כאשר הנסמך בלתי מיודע והסומך מיודע.

מעבר להתניות אלה מציין עמרוסי (1993, עמ' 163-161) גורמים המשפיעים אך לא בהכרח מחייבים שימוש בסמיכות פרודה: 1. כשהנסמך מורכב משם לועזי. 2. כשהנסמך הוא שם כלי שאינו מופיע במקרא, המשמש לזיקוק נוזלים או ליציקתם מכלי אל כלי. 3. כשהסומך תואר והגרעין חסר. 4. כשהסומך מציין את הזמן שבו מתרחש או מופיע הנסמך. 5. ב"סמיכות החומר" כשהנסמך הוא שם כלי לאפייה, לבישול, או כלי זמר, או שם של תכשיט. 6. ב"סמיכות הייעוד או התכלית", כשהנסמך הוא שם כלי ביחיד, וצורתו קבועה בנפרד ובנסמך. 7. ב"סמיכות ההכלה והייעוד", כשהנסמך הוא שם כלי ביחיד (על פי רוב צורתו קבועה בנפרד ובנסמך), המכיל חומר נוזלי או חומר למאכל. 8. ב"סמיכות ההרכב", כשהנסמך הוא שם יחיד וצורתו בדרך כלל קבועה בנפרד ובנסמך. 9. בתחום הפונולוגי: כאשר שני הגאים זהים (או קרובים) הסמוכים זה אחר זה. 10. בתחום הפרוזודי: כאשר הברות מוטעמות סמוכות זו לזו (הראשונה בנסמך והשנייה בסומך).

עמרוסי זיהה כי לעתים יש השפעה לעובדה שצורת הגרעין קבועה בנפרד ובנסמך אלא שהוא קישר עובדה זו לעובדת ההעדפה של הסמיכות הפרודה רק בקטגוריות סמנטיות מסוימות. צרפתי (תשנ"ז) מצא שהתניה מורפולוגית זו היא התניה גורפת בסמיכות החומר והתכולה. ההתניה מנוסחת כך: "כאשר לשם הקנוי צורות נבדלות לנפרד ולנסמך הצירוף יבוא בסמיכות [חבורה] או בצירוף 'של'; כאשר לשם הקנוי צורה אחת המשמשת לנפרד ולנסמך, הסמיכות [החבורה] תהיה נדירה, בחינת חריג, וצירוף 'של' יהיה הכללי". יש לציין שהתניה זו היא ככל הנראה כפי שנוכחנו

בפרקים הקודמים היא התניית-על המביאה אותי לפרש את מרבית ההתניות אותן הציג עמרוסי כהתניות מלאכותיות בלבד. כך למשל אין משמעות לקטגוריית סמיכות ההרכב כקטגוריה סמנטית המעודדת שימוש בסמכות פרודה כי מן הדוגמאות שמציג עמרוסי אנו למדים כי ב-6 מתוך 7 המקרים של סמיכות פרודה בקטגוריה סמנטית זו הופיעו גרעינים שאינם משתנים מורפולוגית בעמדת הנסמך. בקטגוריית "סמיכות החומר" שהנסמך הוא שם של כלי לאפיה וכדומה ב-10 מתוך 12 הדוגמאות של הסמיכות הפרודה הופיעו גרעינים שאינם משתנים מורפולוגית בעמדת הנסמך. באותה הקטגוריה 3 ההיקריות של הסמיכות החבורה הן: "מחצלת הקש", "מחצלת הקנים", ו"שפופרת הקש", ודומה כי העובדה שהגרעינים מסתיימים באות תי"ו השפיעה על הבחירה בסמיכות החבורה, שכן התי"ו נותנת תחושה של נטייה מורפולוגית, גם אם צורת הנסמך והנפרד בשמות אלה זהה. בדרך זו ניתן לבטל את כוחן של קטגוריות סמנטיות נוספות. אשר לקטגוריה שבה הנסמך שם לועזי, מילים שאולות אינן מקבלות צורן סמיכות בלשון חכמים (ראו: סגל תרצ"ו: 199), ולכן גם קטגוריה זו, אף היא כפופה להתניה המורפולוגית.

צרפתי (תשנ"ז, עמ' 192) מציין כי השימוש בצירוף 'שלי' בא למנוע דו משמעות ובלבול בין צירופי סמיכות לבין צירופי תמורה או תואר במקום שאין הבדל צורני בין נסמך לנפרד, עם זאת מביע צרפתי בסוף מחקרו את הסברה כי הגורם להתניה הוא הגורם הפסיכולוגי לפיו האוזן מצפה לשמוע צליל המעיד על סמיכות וכשאינן צליל כזה בנסמך יש שימוש ב'שלי' שבאמצעותה שומעים שיש כאן סמיכות. מכאן שתפקידה של הסמיכות הפרודה הנובע מההתניה המורפולוגית הוא תפקיד תחבירי של הבהרת מבנה הסמיכות, וזהו תפקידה המרכזי של הסמיכות פרודה בלשון המשנה. כאן מתבקשת השאלה: מה השתנה בין הלשון של המקרא ללשון של המשנה במהותה של הסמיכות החבורה. במקרא שימשה רק סמיכות חבורה ומבנה הסמיכות היה מובן וברור לכול גם באותם צירופים שבהם גרעין הסמיכות אינו משתנה בנפרד ובנסמך, והנה בעברית של המשנה אנו זקוקים לסימון חיצוני שיבהיר לנו את מבנה הסמיכות, בין אם על ידי השתנות של גרעין הסמיכות, ובין אם על ידי תוספת של המילית 'שלי'. סגל (1909, עמ' 76) מצביע על כך שמקרא שני שמות בצירוף סמיכות מקבלים רק הטעמה אחת על השם הסומך, כפי שמעידים טעמי המקרא. השם הראשון, הנסמך, תמיד חטוף. ההגייה החטופה של הנסמך יצרה שינוי ווקאלי שהצביע על כך שקיים קשר מסוים בין שני השמות וקשר זה התפרש בדרך כלל כקשר גניטיבי. בלשון חכמים חיטוף זה כנראה לא היה מורגש או לא היה מורגש דיו, והיה צורך לציין את הסמיכות באמצעים אחרים.

אשר לתפקידים אחרים של הסמיכות הפרודה, עיון בקטגוריות נוספות שהציגו אזר ועמרוסי ונזכרו לעיל מעלה תפקידים נוספים של הסמיכות הפרודה גם אם תפקידים אלה מצומצמים בהיקפם. באותם מקרים שבהם הנסמך נשמט כבמשנה "תפילת הערב אין לה קבע ושלמוספים כל היום" (ברכות ד, א) תפקיד 'שלי' להורות על מבנה הסמיכות שעומד ברקע הביטוי ועל הקשר לנסמך שנשמט. כמו כן נמצא את 'שלי' כבעברית המודרנית בצירופי סמיכות שבהם הנסמך עצמו הוא איבר מורכב ואז נייחס לסמיכות הפרודה תפקיד של הפרדה תחבירית שלעיתים גם תורמת לבהירות וביטול דו משמעות³². בנוסף מצביעות הדוגמאות שהציג עמרוסי על שימושי 'שלי' בתפקיד פרוזודי של קטיעת רצף הטעמות, ו'שלי' המשמשת בתפקיד פונולוגי של הפרדה בין הגאים דומים ('ישל דיסימילטורית'). בנוגע לתפקיד הפרדיקטיבי של 'שלי' בצירופים מסוימים, ברגע שהמילית 'שלי' ממלאת תפקיד פרדיקטיבי הופך צירוף הסמיכות למשפט, ולפיכך אין מקרה זה שייך לדיוננו במבני סמיכות. אשר ל'שלי' המופיעה בצירופים שבהם הנסמך בלתי מיודע והסומך מיודע, היינו על פניו יכולים להסיק מכך שלסמיכות הפרודה במקרים אלו תפקיד תחבירי חשוב והוא לאפשר יידוע של הסומך בלבד בצירוף הסמיכות, דבר שאינו מתאפשר בצירופים של סמיכות חבורה. אלא שככל הנראה יידוע הסומך במשנה בצירופי סמיכות פרודה וכפולה המוצא ביטוי בסימון תנועת פתח בלמ"ד של 'שלי' לא בהכרח מורה על רצון הכותב ליידע את הסומך יידוע סמנטי. בירנבאום (תש"ע, עמ' 73) כותב שבכ"י קאופמן "הניקוד הרגיל והבלתי מסומן של הלמ"ד [שבמילית של-] הוא פתח (ותחליפיו), בין ששם העצם שאחריה מיודע מבחינה תחבירית-סמנטית ובין שאינו מיודע. יש חריגים מעטים". מכאן שלא נוכל לייחס לשימוש בסמיכות פרודה תפקיד הקשור ביידוע סמנטי של הסומך. עד כאן עסקנו בהופעות של 'שלי' במשנה במבנים של סמיכות פרודה.

אשר להופעתה של 'שלי' במבני סמיכות כפולה, הרי שהסמיכות הכפולה ברוב המקרים יכולה להיות מומרת במבנים מקבילים של סמיכות חבורה או פרודה, ומכאן שברוב המקרים לסמיכות הכפולה יש גם תפקיד סגנוני. עם זאת עמרוסי (1993, עמ' 164) מציין מספר גורמים התורמים להעדפת הסמיכות הכפולה: 1. כשהנסמך הוא שם יחסי המורה על קרבת משפחה. 2. סמיכות שהנסמך שלה בינוני פעיל או בינוני סביל, והסומך מורכב משי"ע כללי (=אדם). 3. כשהסומך הוא כינוי רמז 4. כשהסומך הוא שם פרטי. בכל קטגוריות אלו היחס הסמנטי המובע בסמיכות הוא יחס של בעלות או שייכות. היחס הסמנטי של הבעלות או השייכות טבוע בלמ"ד היחס שבצירוף 'שלי' ומכאן נוכל להסיק שבמרבית המקרים של סמיכות כפולה נמצא את 'שלי' בתפקידה

³² סגל (תרצ"ו: 199) מביא לדוגמה את הצירוף "תרומת מעשר של דמאי" (דמאי ד, א) וטוען שאילו היה הצירוף מופיע ללא 'שלי': 'תרומת מעשר דמאי' היה הצירוף יכול להתפרש בטעות כ"תרומה של מעשר הדמאי".

ההיסטורי של חיזוק הבעת השייכות. בנוסף מציג אזור (תשנ"ה, עמ' 209-208) דוגמאות לסמיכות כפולה שבהם גרעין הסמיכות הוא שם פעולה והנסמך מורה על פועל הפעולה או נפגע הפעולה, וכן הוא מציין שימוש נדיר של סמיכות כפולה שבה הגרעין הוא בינוני פועל. במקרים אלה של נסמך שם פעולה או בינוני לא נוכל לייחס לסמיכות הכפולה תפקיד סמנטי של שייכות אלא תפקיד סגנוני בלבד. צרפתי (תשנ"ז, עמ' 190) מציע שהסמיכות הכפולה בלשון חז"ל באה בעיקר לשם הדגשה חגיגית. נראה כי יש עדיין מקום לבחון בחינה מקיפה יותר של תפקידה של הסמיכות הכפולה בלשון חז"ל והדבר דורש עיון נוסף.

5.4 תפקידי הסמיכות הפרודה והכפולה בעברית המודרנית הפורמאלית

רביד ושלזינגר (Ravid & Shlesinger, 1995, p. 159) בחנו את הגורמים לבחירת מבני סמיכות בעברית המודרנית הכתובה והדבורה בהסתמך על קורפוס של ספרי לימוד, קורפוס של עיתונות וקורפוס דבור. הם מציינים מספר גורמים המשפיעים על הבחירה של מבני סמיכות פרודה: נסמך מורכב, סומך מורכב, חוסר התאם ביידוע בין הסומך לנסמך, יחסי שייכות, יחסי חלק-שלם או שילוב של הגורמים הנזכרים. שלזינגר (תשמ"ו, עמ' 250-256) שחקר את לשונם של מאמרים בעיתונות העברית של ימינו מציין שורה של גורמים להעדפת סמיכות פרודה. בנייהן הרחבות שונות של אחד מאברי הסמיכות על ידי שרשרת סמיכויות, לוואי שם תואר, לוואי צירוף יחס או תואר הפועל או כינויי רמז. באותם מבנים הכוללים נסמכים מורכבים וביניהם מבנים הכוללים רצף של סמיכויות הבחירה בסמיכות הפרודה מונעת מהרצון למנוע רצף מכביד או למנוע מקרים של דו-משמעות או חוסר דקדוקיות כבמשפט "שלוות ומרחבי פארק דרום הגדול" לעומת "השלווה והמרחבים של פארק דרום הגדול" (Ravid & Shlesinger, 1995, pp.169). בנוגע לשרשרת סמיכויות רוזנהויז (תשמ"ט/ב, עמ' 98,99) מציינת שהשימוש ב'של' מאפשר גמישות רבה ביצירת השרשרת, מפיג את הלחץ הנוצר על ידי רצף ארוך מדי של שמות עצם, ומביא לעתים להבהרת מבנה מעורפל על ידי הוספת 'של' במקום המתאים. אשר לחוסר ההתאם ביידוע בין הסומך לנסמך, השימוש ב'של' מאפשר ליידע את הסומך בלבד או את הנסמך בלבד, דבר שלא מתאפשר בסמיכות החבורה (ראו למשל: שלזינגר תשמ"ו, עמ' 250). שלזינגר (תשמ"ו, עמ' 250-256) מציין עוד כגורמים המשפיעים על הבחירה בסמיכות פרודה את הימצאותו של סומך שם פרטי, פסוקית זיקה מועצמת כסומך, הימצאות כמת כנסמך והמצאות נסמך לועזי. בקטגוריות הסמנטיות של יחסי שייכות וחלק-שלם ברירת המחדל על פי רביד ושלזינגר (Ravid & Shlesinger, 1995) היא השימוש בסמיכות פרודה, ויש לראות בכך תולדה של המשקעים הסמנטיים של למ"ד היחס במילית 'של'. משקעים אלה יוצרים הבהרה של שייכות במבני סמיכות שתפקידם להביע יחסי שייכות או יחסי חלק-שלם שגם הם מביעים סוג של שייכות. הלוי (תש"ס-תשס"א) שבדקה את לשון הכותרות של ספרים ומאמרים, לשון השירה והזמר ולשון הפרסומת מצאה כי בעברית החדשה של העשור האחרון במאה העשרים מסתמנת מגמה לנקוט סמיכות פרודה כאמצעי לדה-אוטומטיזציה מדרך ההרכבה הסדירה והחזויה מראש של הסמיכות החבורה. היא דנה בצרפים כגון: 'איים של שקט', 'פיצוץ של מחירים', 'חיוך של מליון דולר', 'גלריה של טעמים', 'שיגעון של מקום' ו'מותק של ילדה', צרפים שהתפתחו בעברית של ימינו ולא

היו מוכרים בתקופות קודמות של העברית. היא מציינת שאחד מתפקידי ההפרדה בין הסומך לנסמך על ידי 'שלי' הוא הבעת יחסים אטריבוטיביים. באמצעות ההפרדה מבקש הדובר לציין כי לא מדובר ביחס בין שני שמות המצויים בסמיכות סמנטית חוץ לשונית זה לזה, אלא להפך, היחס הוא בין שם למשלימו האטריבוטיבי. בנוסף מציינת הלוי (תש"ס-תשס"א, עמ' 85) כי הסמיכות הפרודה בעברית של ימינו משרתת את הצורך בהבעת עמימות סמנטית פרגמטית ומייצרת צרפים שמשמעותם היא תלוית הקשר ונתונה לעיצוב הקשרי פעיל. כך למשל: 'חייל של אהבה' (שם שיר) עשוי להתפרש כחייל שיש בו/לו אהבה, חייל אוהב או חייל אהוב. העמימות הסמנטית הופכת את צרפי הסמיכות הפרודה שאינם מביעים משמעות צפויה של שייכות לצורות הנתונות לעיצוב הקשרי דינמי ומעניקה להן מעמד של צורות לשון רעננות ובלתי שחוקות. הלוי טוענת שצרפים אלו הם תולדה של צרכים פרגמטיים אוניברסאליים ומביאה דוגמאות משפות שונות לצרפים דומים. לפיכך אנו רואים שמעבר לתפקיד ההיסטורי של 'שלי' המביעה יחס של שייכות ומוצאת ביטויה בסמיכות הפרודה כברירת המחדל להבעת יחס זה, נמצא כי לסמיכות הפרודה תפקידים פרגמטיים חדשים ומשמעותיים בעברית המודרנית.

אשר לסמיכות הכפולה רוב החוקרים סבורים שהיא מאפיינת משלב גבוה. רביד ושלזינגר (Ravid & shlesinger, 1995) מצאו בבחינת קורפוס של ספרי לימוד ועיתונות שתפוצתה הכוללת של הסמיכות הכפולה הוא 7.5%, לעומת קורפוס דבור, שבו נמצאה תפוצה של פחות מ- 2%. שלזינגר (תשמ"ו, עמ' 261-267) שחקר את לשונם של מאמרים בעיתונות העברית של ימינו מצביע על מקרים של העדפת הסמיכות הכפולה. הוא מציין צירופים כבולים המתפקדים כמתארי משפט כדוגמת הצירוף: 'בסופו של דבר', ומלים שאינן באות אלא בצירוף כינוי, ומטבע הדברים יוצרים סמיכות כפולה כבצירוף: 'קודמו של מר ארידור' כמו-כן שלזינגר מצביע על העדפה של סמיכות כפולה בצירופים שרכיבם השני הוא שם פרטי. שימוש מועדף בסמיכות כפולה מצא שלזינגר בצירופים שבהם הסומך מיודע בדרך כלשהי. בנוסף לאופן היידוע הרגיל של הסומך נמצאו צירופים שהסומך בהם מוגדר על ידי פסוקית לוואי שלמעשה מיידעת אותו, כדוגמת המשפט: 'תוצאותיו של מאמץ, שלא ייגמר לעולם'. כמו כן נמצאו צירופים שבהם הסומך "מיודע רטורית": על אף שהסומך אינו מיודע מבנית, כולם יודעים על מי מדובר, כבמשפט: "...מפיו של אדם ירא שמיים ושומר מצוות ועורך דין במקצועו".

5.5 תפקידי הסמיכות הפרודה והכפולה בספרות העברית בת זמננו

מן הפרק הקודם בעבודה זו שעסק בתפקידי 'של' בעברית הפורמאלית המודרנית למדנו כי גורמים שונים עשויים להשפיע על הנטייה של הופעת צירוף כלשהו דווקא באחד ממבני הסמיכות ולא באחר מבין שלושת המבנים: הסמיכות החבורה, הסמיכות הפרודה והסמיכות הכפולה. בבוחני קורפוס של ספרות בת זמננו הגעתי למסקנה שיש מספר גורמים עיקריים המשפיעים על השימוש בסוג מסוים של סמיכות, חלקם תחביריים ומבניים, חלקם קשורים בטבעו של הנסמך או הסומך, חלקם סמנטיים או פרגמטיים, וחלקם סגנוניים ומשלביים. גורמים אלו הם שעומדים מאחורי הבחירה או האילוץ להשתמש בסמיכות שאינה סמיכות חבורה. כפי שעולה ממצאי הפרקים הקודמים במחקר זה הסמיכות החבורה היא המבנה הבסיסי והראשוני בספרות העברית בת זמננו. לכן תועדף בדרך כלל הסמיכות החבורה בצירופים בהירים מבחינה מבנית, תחבירית, סמנטית ופרגמטית. חלופה סגנונית או משלבית אפשרית להעדפה זו של הסמיכות החבורה בצירופים בהירים היא הסמיכות הפרודה או כפולה. חלופה זו מצומצמת בהיקפה. הסמיכות הפרודה בצירופים בהירים אינה שכיחה בשל המשלב הגבוה של הספרות העברית בת זמננו, והסמיכות הכפולה מצומצמת בהיקפה בשל המגבלות החלות על הסומך ועל הסוג היחסים שבין הסומך לנסמך בסמיכות זו.

5.5.1 תפקידי הסמיכות הפרודה בספרות העברית בת זמננו

במקרה שהצירופים אינם בהירים מבחינה מבנית, תחבירית, סמנטית או פרגמטית תועדף בדרך כלל הסמיכות הפרודה. תפקידה העיקרי של הסמיכות הפרודה אפוא הוא הבהרת צירופים. במקרה של צירופים לא דקדוקיים, צירופים שיוצרים כפל משמעות, צירופים מסורבלים תחבירית, צירופים שמבנה הסמיכות בהם אינו ברור, צירופים עמומים סמנטית או צירופים שמבחינה פרגמטית עשויים להתפרש בשונה מכוונת הכותב יש העדפה לשימוש בסמיכות פרודה. בנוסף לכך יש שימוש מצומצם בסמיכות פרודה כחלופה סגנונית או משלבת. להלן אפרט את תפקידיה של הסמיכות הפרודה ואדגים איך בכוחה של הסמיכות הפרודה לתור את בעיות הבהירות שהוזכרו לעיל. רק את חלקם של תפקידי הסמיכות הפרודה ניתן לייחס באופן ספציפי למילית 'שלי'. ברוב המקרים לא ניתן לעשות הבחנה בין תפקידה של המילית לבין תפקידו של מבנה הסמיכות הפרודה בשלמותו.

5.5.1.1 הבהרת מבנה מעורפל ומניעת כפל משמעות על ידי הצמדת הלוואי המתאר לגרעינו

ברצף סמיכויות

לעתים הנסמך או הסומך כוללים לוואי ושימוש בסמיכות חבורה לא מאפשר לקבוע למי מהאיברים שייך הלוואי. לעתים נוצר כפל משמעות שעשוי להיפתר על ידי שימוש בסמיכות פרודה כבצירוף 'העץ הראשון של הגן' (נבו, 2001, עמ' 115) לעומת: *עץ הגן הראשון.

5.5.1.2 מניעת חוסר דקדוקיות

לעתים השימוש בסמיכות חבורה אינו מתאפשר כי הוא יוצר מבנה לא דקדוקי. הסמיכות הפרודה מונע חוסר דקדוקיות כבצירוף: 'בשבת ראשונה של כל חודש לועזי' (נבו, 2001, עמ' 115) לעומת: *בשבת ראשונה כל חודש לועזי.

5.5.1.3 פישוט ומניעת רצף מכביד

פישוט המבנים עשוי להופיע במבנים שבהם הסומך מורכב, הנסמך מורכב או שגם הסומך וגם הנסמך מורכבים. כשהנסמך מורכב הצורך בפישוט ככל הנראה גדול יותר מאשר במקרים של

סומך מורכב, שבהם השימוש בסמיכות חבורה פחות נפוץ. במקרים שבהם גם הסומך וגם הנסמך מורכבים הצורך בפישוט הוא כמובן רב יותר, ודומה כי במקרים אלו הסמיכות הפרודה מחויבת להלן כמה דוגמאות:

א. כאשר הנסמך מורכב: 'כפתור העצירה של הטייפ' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 14) - פישוט הרצף: *כפתור עצירת הטייפ'.

ב. כאשר הסומך מורכב: 'תמונה של ראש מחלקת היולדות' (קמחי, 2004, עמ' 17) - פישוט הרצף: *תמונת ראש מחלקת היולדות.

ג. כאשר סומך ונסמך מורכבים: 'טרטור בלתי נסבל זה של גריסת אבנים' (גוטפרינד, 2005, עמ' 16) - פישוט הרצף: *טרטור גריסת האבנים הבלתי נסבל הזה.

5.5.1.4 'של' בסמיכות פרודה בתפקיד של סמן סמיכות מבני-תחבירי

יש מקרים שבהם צירופים שאינם בהירים סמנטית במהותם גורמים לכך שבהופעתם בסמיכות חבורה לא לגמרי ברורה העובדה שיש כאן צירוף סמיכות. תפקידה של ה'של' בסמיכות פרודה להבהיר לקורא בשלב הראשון שזהו אכן צירוף סמיכות, והבהרה זו גורמת לקורא, בשלב השני, לחפש את מהות הקשר הסמנטי שבין הסומך לנסמך. באופן זה 'של' משמשת כסמן סמיכות מבני שמבהיר את מבנה הסמיכות ותורם בעקיפין ליכולת הסקת משמעות הצירוף.

נתקלנו במקרים אלו בקטגוריית 'סמיכות המקורי' (פרק 4.1.3 לעיל) למשל בצירופים: 'דמעות של אושר' (קמחי, 2004, עמ' 9), ו'עליצות של ניצחון' (קמחי, 2004, עמ' 16), שככל הנראה נזדקקו לסמיכות הפרודה משום שבסמיכות חבורה *דמעות אושר, *עליצות ניצחון משמעותם עמומה, ובעקבות כך גם מבנה הסמיכות לא ברור מספיק. בקטגוריה שנקראה 'סמיכויות אחרות' (פרק 4.1.9 לעיל) נתקלנו בצירופים כגון: 'לילה של חלומות רעים' (נבו, 2001, עמ' 122), 'טיפוס של מעשים' (גוטפרינד, 2005, עמ' 23), 'לשקט של חדר המדרגות' (הראבן, 2005, עמ' 12), 'המסתורין של לידתי' (קמחי, 2004, עמ' 17), 'קיצ' מכאיב של שיטוטים אחרים' (קציר, 2005, עמ' 17). בכל הצירופים הנ"ל המרה לסמיכות חבורה יוצרת מבנה שקשה לזהותו כמבנה סמיכות מחד גיסא וקשה לזהות את היחס הסמנטי שבין הסומך לנסמך מאידך גיסא. כמו כן נתקלנו בפרק זה בצירופים: 'עניין של היגיון פשוט' (הראבן, 2005, עמ' 9), 'עניין של שבועות ספורים' (הראבן, 2005, עמ' 10), ו'עניין של הידרודינמיקה' (ברנשטיין, 2005, עמ' 12). דומה כי גם כאן תפקידה של

המילית 'של' בסמיכות הפרודה הוא הבהרת מבנה הסמיכות שאינו ברור ואינו אפשרי בסמיכות חבורה: *עניין הגיון פשוט*, *עניין שבועות ספורים*, *עניין הידרודינמיקה*. אך מעבר לכך נראה כי בצירופים שהנסמך שלהם היא המילה 'עניין' והסומך בלתי מיודע, הצירוף 'עניין של' מתפקד כצירוף כבול שבו אין אפשרות לוותר על המילית של 'של'.
בכל הצירופים הנזכרים תפקידה של 'של' בסמיכות פרודה היא תפקיד של סמן סמיכות מבני-תחבירי, ודומה שזהו אחד התפקידים העיקריים והחשובים של המילית 'של'. אם ננסה למצוא רקע היסטורי ליכולתה של המילית 'של' למלא תפקיד זה נוכל למצוא קשר עקיף בין תפקידה של 'מילית הזיקה' 'ש' שהיא אחד משני מרכיביה את המילית 'של' לבין התפקיד המודרני של הבעת קשר של סמיכות.

5.5.1.5 'של' בסמיכות פרודה תפקיד של סמן סמיכות סמנטי

התפקיד ההיסטורי של המילית 'של', שהופיע כבר בצירוף המקראי 'מיטתו שלשלמה' הוא התפקיד הסמנטי של הבעת שייכות. הבעה זו טמונה במילית 'ל', שהיא אחד משני מרכיביה של המילית 'של'. תפקיד הבעת השייכות מובע בבירור באותם מבנים המשתייכים לקטגוריית יחסי השייכות והבעלות' (פרק 4.2 לעיל), אך גם בקטגוריות אחרות נמצא לעתים השתקפות של הבעת השייכות בשימוש בסמיכות הפרודה. כך למשל בקטגוריית יחסי חלק-שלם בצירופים כגון 'קת של רובה' או 'שלוחות של גפן'. נוכל לומר שמשתקפת בצירופים אלו הבעה של שייכות בשל הסיבה שכאשר משהו מהווה חלק ממהו אחר הוא גם 'שייך' לו מבחינה מסוימת. בקטגוריית 'סמיכות המיקום' (פרק 4.1.5 לעיל) מצאנו את הצירוף 'ברמזור האדום של מלחה וברמזור האדום של קריית יובל' (נבו, 2001, עמ' 117), שמופיע בסמיכות פרודה. הסברנו שצירופים אלו, גם אם לא היה הנסמך שלהם מורכב, הופעתם בסמיכות חבורה אינה בהירה מספיק כבשחזור: *רמזור מלחה או *רמזור קריית יובל. הסיבה העיקרית לחוסר הבהירות היא עובדת היות הסומך שם פרטי. צירופים שבהם הסומך שם פרטי ואינם שייכים לקטגוריית 'סמיכות השם הפרטי' בדרך כלל אינם בהירים, ולפיכך יופיעו בסמיכות פרודה ולא חבורה. הופעה בסמיכות חבורה מעלה את האפשרות שהסומך הוא אכן שמו הפרטי של הנסמך, ומכיוון ש'מלחה' במקרה זה אינו שמו הפרטי של הרמזור, השימוש בסמיכות חבורה אינו בהיר. במקרה של הצירוף הנדון המילית 'של' אינה רק סמן מבני-תחבירי המצביע על מבנה סמיכות, אלא שמשתקפת בו המשמעות של שייכות הטבועה בו. כאשר משהו הנמצא במיקום מסוים הוא גם "שייך" לאותו המיקום שייכות גיאוגרפית, ולכן השימוש ב'של' במבנה של סמיכות פרודה בצירופים 'ברמזור האדום של מלחה

וברמזור האדום של קריית יובל' מבהיר את משמעות הצירופים כצירופים המביעים יחס של מיקום.

5.5.1.6 סמיכות פרודה להבהרת יחס סמנטי שאינו פרוטופי או שונה מהמצופה

בתיחולך הקוגניטיבי של הסקת המשמעות הטמונה בצירוף סמיכות נעזר הקורא בדגמים נפוצים של סמיכות שמגלמים יחס פרוטופי כגון סמיכות החומר, התכלית, הזמן, המקום, התכולה, הייעוד וכדומה. הקורא מנסה לייחס את הצירוף העומד לפניו לאחד מהדגמים הפרוטופיים. לעיתים היחסים המובעים בסמיכות אינם שייכים לאותם דגמים פרוטופיים, אינם צפויים ואינם קלים להסקה. בחלק ממקרים אלו המשמעות אליה התכוון הכותב אינה בהירה בסמיכות חבורה והסמיכות הפרודה באה להבהיר שסמיכות זו אינה מדגם היחסים הפרוטופיים או שיש לפרשה באופן שונה מהמצופה. למשל בצירוף 'כתמים של זקנה' (שלו, 2006, עמ' 11) שהופיע בקטגוריית 'סמיכות המקור' (פרק 4.1.3 לעיל) הצעתי שהשימוש בסמיכות הפרודה נובע מהצורך להביע משמעות בלתי צפויה של 'סמיכות המקור' לפיה הכתמים נובעים מן הזקנה, לעומת יחס צפוי ונפוץ יותר של סמיכות החומר כבצירופים: כתמי דיו, כתמי שמן וכתמי צבע. גם בצירופים נוספים שהופיעו בקטגוריית 'סמיכות אחרות' (פרק 4.1.9 לעיל) כגון: 'גבר של נשים' (הראבן, 2005, עמ' 11), 'לילה של חלומות רעים' (נבו, 2001, עמ' 122), ו'המסתורין של לידתי' (קמחי, 2004, עמ' 17) היחס המובע בצירוף אינו פרוטופי ואינו צפוי. בנוסף לכך ניסיון המרת צירופים אלו לסמיכות חבורה יוצר מבנה סמיכות בלתי בהיר. לפיכך תפקיד הסמיכות הפרודה הוא להבהיר את מבנה הסמיכות, ולבשר על יחס סמנטי שאינו פרוטופי, שעל הקורא לנסות להסיקו.

5.5.1.7 סמיכות פרודה להבעת משמעות תלוית הקשר

בדיונונו ביחסי השייכות והבעלות (פרק 4.2 לעיל) הזכרתי את דבריה של הלר (Heller, 2002) הטוענת שקיימת הבחנה בשימוש בין סמיכות חבורה לבין סמיכות פרודה בביטויי שייכות. היא מצביעה על כך שהשייכות הלקסיקאלית, כלומר הבעת יחסי שייכות או חלק-שלם המתפרשת מהלקסמות המרכיבות את הנסמך והסומך עצמן תופיע בסמיכות חבורה. לעומת זאת השייכות ההקשרית או הפרגמטית, כלומר, יחסי שייכות או יחסי חלק-שלם המתפרשים מן ההקשר בלבד

יופיעו בסמיכות פרודה³³. בקורפוס שלי לא מצאתי צירופי סמיכות המביעים יחסי בעלות המשתמעים מן ההקשר אך מצאתי צירופים אחרים שמשמעותם תלויה הקשר. אותם צירופים לא הופיעו בסמיכות חבורה, משום שהם צירופים עמומים מבחינה סמנטית, או עמומים לקסיקאלית, והשימוש בסמיכות פרודה, לדעתי, מסייע לקורא או לשומע לחפש את האינטרפרטציה של הצירוף בדרך אחרת, ובמקרה זה הדרך אינה סמנטית או לקסיקאלית אלא הקשרית או פרגמטית. כך למשל בצירוף 'שנים של מלחמות' במשפט להלן מובעת הבעה סמנטית תלויה הקשר: "כל התקופה הזו שבין מלחמת לבנון להיום אין בה שנים של מלחמות שאתה יכול להיעזר בהן בהיזכרות, ככה ששנה אני לא יכול לתת, אבל מה שבטוח שהמשחק הראשון היה אחרי שאבירם שלי נולד..." (נבו, 2001, עמ' 115). על פי ההקשר ניתן להבין שכוונת הדובר ב"שנים של מלחמות" היא לומר "תאריכים של פרוץ מלחמות" פירוש זה לא היה יכול להיות מוסק מצירוף בסמיכות חבורה: *שנות מלחמות. דוגמה נוספת למשמעות תלויה הקשר נמצא בצירוף 'דברים של רעיונות' המופיע במשפט: "ומוזר, שכן אין נראה שכן זה נקשר בהגות תיאורטית, בדברים של רעיונות, אלא טיפוס של מעשים" (גוטפרינד, 2005, עמ' 23). צירוף זה אי אפשר לפרש באופן אינטואיטיבי והמשמעות שלו היא תלויה הקשר, שכן המילים דברים ורעיונות הן כמעט מלים נרדפות ויש קושי לפרש את הסמיכות הסמנטית שביניהן. לכן יש העדפה של סמיכות פרודה ותפקידה של 'שלי' לאפשר יותר חופש בפרשנות סמנטית. בצירוף 'טיפוס של מעשים' שמופיע במשפט הנזכר. הקישור בין המילה 'טיפוס' למילה 'מעשים' אינו אינטואיטיבי והסמיכות הפרודה מקלה על הבנת הקשר הסמנטי המורכב. לקטגוריה זו שייך אולי גם הצירוף 'נשימה של שוקולד' במשפט: "... ריח של גבר טורף נישא באויר: נשימה של שוקולד במנטה, אד רפה של אלכוהול..." (שלו, 2006, עמ' 17) הלוי (תש"ס-תשס"א, עמ' 82, 98) מציינת את השימוש בסמיכות פרודה בעברית החדשה כאמצעי לדה-אוטומטיזציה מדרך ההרכבה הסדירה והחזויה מראש של הסמיכות החבורה, שימוש המאפשר הבעת משמעות בלתי צפויה הנתונה לעיצוב הקשרי דינמי. שימוש זה מוצא ביטוי בספרות העברית בת זמננו.

³³ הלר (Heller, 2002, p. 135) מביאה כדוגמה מצב שבו ילד וילדה מציינים ציורים ובהתייחסות לשמיים שציירה הילדה ישתמשו בביטוי 'השמים של הילדה' בסמיכות פרודה ולא בסמיכות חבורה 'שמי הילדה'. זאת מאחר שהסמיכות החבורה אינה יכולה לשמש להבעת יחסים המוסקים מן ההקשר בלבד, ובצירוף הנדון אינטרפרטציה לקסיקאלית של הצירוף אינה אפשרית, והוא מובן מן ההקשר בלבד.

5.5.1.8 סמיכות פרודה להבעת משמעות מטפורית

לעתים מאפשרת הסמיכות הפרודה הבעה מטפורית בצירופים שאינם נוטים להופיע בסמיכות חבורה כדוגמת הצירופים הבאים, שהסומך בהם הוא שם מופשט, והנסמך מאפיין את הסומך: 'גרגור של היענות' (גרוסמן, 2002, עמ' 10), 'הד של פליאה' (גרוסמן, 2002, עמ' 15), 'ורדות של רעננות' (גרוסמן, 2002, עמ' 15), 'עליצות של ניצחון' (קמחי, 2004, עמ' 16), 'המסתורין של לידתי' (קמחי, 2004, עמ' 17), 'נדבך של כבוד וזוהר' (קמחי, 2004, עמ' 19), 'זכר של נוקשות' (קמחי, 2004, עמ' 10), 'נקיפה של חשש' (הראבן, 2005, עמ' 13), 'סלע של פחד למות' (נבו, 2001, עמ' 117).

ניתן לייחס לשל' בסמיכות הפרודה בצירופים אלו תפקיד של סמן מבני תחבירי המבהיר את מבנה הסמיכות, אך המכנה המשותף המטפורי גורם לנו להבין שבמקרה זה לסמיכות הפרודה יש תפקיד נוסף של קליטת צירופים מטפוריים. הלוי (תש"ס-תשס"א, עמ' 87) מתייחסת במחקרה לצירופים מטפוריים, אך היא עוסקת רק בצירופים עם נסמך מכמת. בדוגמאות שלנו לא תמיד הנסמך מכמת. הלוי טוענת שעקב מעמדה של הסמיכות הפרודה כצורה סוטה מדרך ההרכבה הצפויה של הסמיכות החבורה היא משמשת אכסניה אידיאלית לצירופים בעלי משמעות מטפורית. עם זאת העברית ברבדיה השונים שופעת בצירופי סמיכות חבורה מטפוריים. צללון (תשמ"ז, עמ' 12), שבחנה צירופי סמיכות מטפוריים בכתביו של ביאליק, מציינת כי דווקא הסמיכות החבורה (ולא הפרודה) משרתת את מטרת המטפורה ביצירת מהות אחת משני מרכיבים שונים. נכון הוא שבספרות בת זמננו בחלק מהמקרים של צירופים מטפוריים הסמיכות הפרודה היא ברירת מחדל. עם זאת נמצאו בקורפוס שבדקתי גם ביטויים מטפוריים בסמיכות חבורה כדוגמת: 'צל הפחד' (קציר, 2005, עמ' 10), 'עקיצת צער' (קמחי, 2004, עמ' 11), 'קרום התודעה' (קמחי, 2004, עמ' 13), 'שטף זכרונות' (קמחי, 2004, עמ' 13), 'צל ההתרסה' (קמחי, 2004, עמ' 16). דומה כי ביטויים מטפוריים בספרות העברית החדשה מופיעים לעתים בסמיכות חבורה ולעתים בסמיכות פרודה וזה תלוי בסוג הצירופים, בטבעם של הסומך והנסמך, ובסוג ההבעה הסמנטית הטמונה בהם. הצירופים המטפוריים המופיעים בסמיכות הפרודה הם תופעה חדשה בעברית כפי שציינה הלוי, וככל הנראה קיימות התניות להופעתם של צירופים שונים במבנים שונים. בחינת ההתניות ובכלל זה זיהוי תפקידה המדויק של הסמיכות הפרודה בצירופי סמיכות מטפוריים בעברית בת זמננו דורשת עיון נוסף בקורפוס נרחב יותר.

5.5.1.9 סמיכות פרודה להבעה אטריבוטיבית

הלוי (תש"ס-תשס"א, עמ' 83) מתייחסת לביטויים שבהם קיים יחס אטריבוטיבי בין הסומך לנסמך בין שהמתואר מופיע בסומך כבצירוף 'איים של שקט' ובין שהמתואר מופיע בנסמך כבצירוף 'פיצוץ של מחירים'. לטענתה תפקידה של ההפרדה באמצעות מילית היחס 'שלי היא להביע יחסים אטריבוטיביים בין מתאר סמנטי למתואר סמנטי. בקורפוס שלנו בקטגוריית הסמיכויות האחרות (פרק 4.1.9 לעיל) הצגתי את הצירופים 'ברוח אחראית של ביכורים' (הראבן, 2005, עמ' 11) ו'טיפוס של מעשים' (גוטפרינד, 2005, עמ' 23) והסברתי שהסמיכות הפרודה למעשה מאפשרת הבעה אטריבוטיבית שהמקבילות לה בסמיכות חבורה הן: *רוח ביכורית ו*טיפוס מעשי. שם התואר *ביכורי או בכורי אינה קיים בעברית ולכן הסמיכות הפרודה מחויבת. גם אילו היה שם תואר כזה הייתה נבחרת הסמיכות הפרודה כדי לא לצרף שני שמות תואר בזה אחר זה: *רוח אחראית ביכורית. אשר ל'טיפוס של מעשים' גם אם אפשרי היה השימוש בצירוף 'טיפוס מעשי' בחר הסופר בסמיכות הפרודה שהחלה בעברית המודרנית לאפשר גם הבעה אטריבוטיבית.

5.5.1.10 סמיכות פרודה שמטרתה לאפשר יידוע של הנסמך או הסומך בלבד

משום שיידוע הסומך בסמיכות חבורה גורם ליידוע של הצירוף כולו, רק בסמיכות פרודה ניתן ליידע את הסומך בלבד או הנסמך בלבד, וזה אחד מתפקידיה של סמיכות זו. במקרה זה לא באה הסמיכות הפרודה להבהיר את מבנה הסמיכות או את משמעות הצירוף אלא רק לאפשר יידוע חלקי של הצירוף. בקורפוס הנבדק נתקלנו בצירופים כגון: חוקר של ההיסטוריה היהודית (הראבן, 2005, עמ' 9), עמיתים של אביהו (הראבן, 2005, עמ' 9), קו פנימי של המלון (הראבן, 2005, עמ' 14), יונת דואר של הפלמ"ח (שלו, 2006, עמ' 8), חולצות של הקבוצה (נבו, 2001 עמ' 117), במושב האחורי של וולבו (גרוסמן, 2002, עמ' 12), סרגלי עץ ישנים של אביו (גרוסמן, 2002, עמ' 12), חלוק המשי של אצילגרוסמן, 2002, עמ' 13).

5.5.1.11 סמיכות הפרודה שבאה להקל על קשיים מורפולוגיים הנובעים מהחלת תנאי

המורפולוגיה העברית על נסמך שאינו עברי

כאשר הנסמך שם לועזי שטרם "התאזרח" בעברית משתקפת העדפה לשימוש בסמיכות פרודה. בפרק שעסק בסמיכות החומר בדיונו בצירוף 'פרגמנטים של נייר' (גוטפרינד, 2005, עמ' 15) כבר ציינתי כי בקורפוס הנבדק מצאתי ארבעה צירופים בסמיכות פרודה עם נסמך לועזי: 'האמזונה של המשפחה' (הראבן, 2005, עמ' 11), 'פרגמנטים של נייר' (גוטפרינד, 2005, עמ' 15), 'טרגדיה של שרפה' (גוטפרינד, 2005, עמ' 20), 'לקליניקה של הקוסמטיקאית' (הראבן, 2005, עמ' 12), ושני צירופים בסמיכות חבורה עם שם לועזי הבולט בלועזיותו: ג'ריקן מים (נבו, 2001, עמ' 117), הטרנינג אדידס³⁴ (נבו, 2001, עמ' 120). ככל הנראה הקושי העיקרי בסמיכות עם נסמך לועזי הוא הקושי הנעוץ בשינוי מורפולוגי של הגרעין הלועזי בעמדת נסמך כדוגמת: *פרגמנטי נייר, *קליניקת הקוסמטיקאית, במקרים אלה מועדפת סמיכות פרודה. מבין מקרים אלה, דומה כי הקושי רב יותר בשמות ארוכים לעומת שמות קצרים. לעומת זאת כאשר הסומך הוא שם לועזי, מצאתי דוגמאות רבות לסמיכות חבורה כגון: 'ניירות טואלט' (קציר, 2005, עמ' 10), 'שולחן פורמייקה' (קציר, 2005, עמ' 12) 'שיקוף רנטגן' (קציר, 2005, עמ' 16), בחצאית מקסי (קציר, 2005, עמ' 14), 'ספריית אודיו ווידיו' (ברנשטיין, 2005, עמ' 13) 'מערכת הסטריאו' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 8). דומה שתפקידה של הסמיכות הפרודה בצירופים שבהם הסומך שם לועזי אינה קשור רק בהקלת הקשר שבין שמות זרים זה לזה, אלא שהסמיכות הפרודה באה להקל על קשיים מורפולוגיים הנובעים מהחלת תנאי המורפולוגיה העברית על נסמך שאינו עברי, בעיקר בשמות ארוכים שזרותם לשפה גדולה יותר משמות קצרים. יש מקום לבחון תפקיד זה של המילית 'שלי בקורפוס נרחב יותר המכיל דוגמאות נוספות.

5.5.1.12 סמיכות פרודה בתפקיד משלבי

הסמיכות הפרודה נפוצה בלשון הדבורה יותר מאשר בעברית הכתובה ומאפיינת משלב פחות רשמי (ראו למשל: Ravid & Shlesinger, 1995, p.156). הטקסט של אשכול נבו אשכול בסיפור "קבוצת הכדורגל של גן סאקר" מאופיין בשימוש בסגנון הקרוב באופיו למשלב דבור, ולכן ניתן לייחס גם את הופעתם של מספר צירופי סמיכות במבנה של סמיכות פרודה לגורם המשלבי³⁵. כך בצירוף 'הריח של הבשר' במשפט: "לפני שהייתי מתחיל בחימום, עוד הייתי מריח את הריח של הבשר עולה מהמנגלים וחושב שמתאים לי עכשיו איזה קבב." (נבו, 2001, עמ' 116) והצירוף:

³⁴ ראו הערה 9 לעיל.

³⁵ ראו הערה 12 לעיל.

'לדוכן של העוגיות' במשפט: " ...ובאמת הלכנו כמו פעם לדוכן של העוגיות שהוא אוהב, זה שנהרס אחר כך בפיגוע, והוא בחר לעצמו את העוגיות שהוא אוהב..." (נבו, 2001, עמ' 122). אילו היו הצירופים שנזכרו לעיל מופיעים בכתיבה במשלב הגבוה המקובל במרבית הטקסטים הספרותיים בני זמננו היינו מצפים לפגוש אותם בסמיכות חבורה: 'ריח הבשר', ו'דוכן העוגיות' אלא שאצל נבו ככל הנראה השימוש בסמיכות פרודה הוא מכוון.

5.5.1.13 סמיכות פרודה בתפקיד סגנוני

יש מקרים שבהם לא מצאתי סיבה להופעת הסמיכות הפרודה פרט לשימוש בה כחלופה סגנונית. כך למשל בצירוף 'הרפתקה של לילה' (הראבן, 2005, עמ' 12) שנראה לי כחלופה סגנונית לסמיכות החבורה: 'הרפתקת לילה'. מעניין הוא שלסמיכות הפרודה במרבית המקרים נמצא תפקיד ממשי של הבהרה כלשהי מבנית, תחבירית סמנטית או פרגמטית. והשימוש במבנה זה כחלופה סגנונית בלבד של הסמיכות החבורה הוא נדיר בספרות העברית בת זמננו.

5.5.2 תפקידי הסמיכות הכפולה בספרות העברית בת זמננו

הסמיכות הכפולה, כפי שעלה מדיוננו בפרק על סמיכות השייכות והבעלות (פרק 4.2 לעיל), תמיד יכולה להיות מומרת בסמיכות חבורה או פרודה ולעתים בשתי החלופות גם יחד. בפרק הדן בסמיכויות חלק-שלם (פרק 4.3 לעיל) מצאנו מקרה אחד של סמיכות כפולה שבו לא ניתנת ההמרה לסמיכות פרודה, ובמקרה של המשפט הספציפי גם לא התאפשרה המרה לסמיכות חבורה. בצירוף: 'זנבה של אותה תסיסה' (קמחי, 2004, עמ' 13) תפקיד הסמיכות הכפולה היה לאפשר הבעה מטפורית בצירוף חלק-שלם שהנסמך בו הוא מחלקי הגוף.

רביד ושלזינגר (תשנ"ח) הסיקו שלסמיכות הכפולה קיום עצמאי ותפקיד שמעבר לתפקיד הסגנוני-משלבי. הם טענו על סמך בחינה של מספר קורפוסים של עברית מודרנית וביניהם גם קורפוס ספרותי שלסמיכות הכפולה תפקיד כמביעת יחסים פרופוזיציונאליים, והם רואים את ייחודה של הסמיכות הכפולה ביכולתה לייצג בצורה מופשטת ודחוסה פרופוזיציות שבלשון הדיבור היו מקבלות ביטוי פשוט, מוחשי וארוך יותר. אני מסכים עם רביד ושלזינגר שתפקידים אלו מאפיינים את הסמיכות הכפולה, אך אין הם ייחודיים לסמיכות הכפולה, מכיוון שאותם יחסים פרופוזיציונאליים יכולים להיות מובעים גם בסמיכות חבורה, וכך גם עיקרון דחיסת הפרופוזיציה. לכן אני סבור שזו טעות לייחס לתפקידים אלו את ייחודה וזכות קיומה העצמאי של הסמיכות הכפולה, ואני מעדיף לייחס לסמיכות הכפולה תפקיד משלבי ופרוזודי ייחודי שלא מובע באותו האופן לא באמצעות סמיכות החבורה ולא באמצעות הסמיכות הפרודה.

יש מקרים שבהם משמשת הסמיכות הכפולה בתפקיד זהה לסמיכות הפרודה. למשל בתפקיד של פשוט ומניעת רצף מכביד. בשל כך הועדפה הסמיכות הכפולה בצירוף 'חצי הונו של העיתון' (גוטפרינד, 2005, עמ' 22) על הסמיכות החבורה *חצי הון העיתון ועל הסמיכות הפרודה *חצי ההון של העיתון. גם שימוש בסמיכות הפרודה היה פותר את בעיית הרצף המכביד, אלא שהסמיכות הכפולה הועדפה על הסמיכות הפרודה מטעמים משלביים. במקרים אחרים כבמשפט: "רציתי להיחנך על ברכיו של מישהו" (ברנשטיין, 2005, עמ' 13). הגעתי למסקנה שהעדפת הסמיכות הכפולה על הסמיכות החבורה: *רציתי להיחנך על ברכי מישהו, קשורה בגורמים פרוזודיים של זרימת המשפט. לפיכך אסכם ואומר שתפקידיה הייחודיים של הסמיכות הכפולה בספרות העברית בת זמננו הם ברובם משלביים ופרוזודיים. פרט לתפקידים אלו מצאנו

שבסמיכות חלקי גוף המביעים הבעה מטפורית תפקידה של הסמיכות הכפולה לאפשר הבעה זו, אלא שהבעה זו אינה ייחודית לסמיכות הכפולה ובדרך כלל יכולה להיות מובעת גם בסמיכות חבורה. בנוסף לכך במקרים רבים משמשת הסמיכות הכפולה כחלופה סגנונית בלבד לסמיכות חבורה או פרודה, חלופה שבחר בה הסופר ככל הנראה משיקולים סובייקטיביים, ואין באפשרותנו לזהות את הגורמים להעדפה של סמיכות זו.

6. סיכום ומסקנות

עבודה זו באה לבחון את השימוש בשלושת מבני הסמיכות: הסמיכות החבורה, הסמיכות הפרודה והסמיכות הכפולה בספרות העברית בת זמננו. נבחנה מידת השימוש בכל אחד מן המבנים ומידת החילוף שבין שלושת המבנים. כמו כן נבחנו התפקידים של המבנים השונים. בנוסף נערכה השוואה בין שימוש במבני הסמיכות השונים בעברית של ספרות בת זמננו לבין השימוש בהם במקרא ובמשנה ובעברית מודרנית פורמאלית שאינה ספרותית.

הפרק השני של העבודה, שלאחר פרק המבוא, דן בשכיחות השימוש במבנים השונים. מצאתי כי השימוש הרב ביותר בספרות בת זמננו הוא בסמיכות חבורה. בקורפוס הנבדק נמצאו 868 צירופי סמיכות חבורה, שהם 77% מכלל הצירופים. הסמיכות הפרודה משמשת הרבה פחות. נמצאו בקורפוס הנבדק 199 צירופי סמיכות פרודה, שהם 18% מכלל הצירופים. הסמיכות הכפולה נדירה יחסית. במבנה זה נמצאו 52 צירופים, שהם 5% מכלל הצירופים.

התברר ששכיחות השימוש במבני הסמיכות השונים בעברית של הספרות בת זמננו דומה דמיון רב לשכיחות במשנה (על-פי עמרוסי, 1993) ובלשון העיתונות של שנות השבעים (על פי אזר, תשל"ו). עם זאת הצבעתי על כך שהתפקידים שממלאים המבנים השונים בספרות בת זמננו אינם זהים לתפקידים במשנה. חלק מסוגי הסמיכות ששמשו בסמיכות פרודה במשנה כגון: 'נברשת של זהב' (יומא ג, י) או 'חבית של יין' (חגיגה ג, ד) לא משמשים בספרות העברית בת זמננו בסמיכות פרודה אלא רק בסמיכות חבורה. במקומם נכנסו לסמיכות הפרודה סוגים חדשים של סמיכות שלא הופיעו במשנה.

בדיוננו בשכיחות השימוש ציינתי גם את הפערים שבשכיחות השימוש במבנים השונים בין הסופרים השונים. עמדתי על כך שפערי השימוש בין הסופרים במבני הסמיכות השונים מלמדים אותנו, כי מעבר להתניות והמגבלות החלות על השימוש בסוג סמיכות אחד ולא באחר בסביבה מסוימת, ככל הנראה יש גם אלמנט של בחירה בכמות הסמיכויות שבה הסופר משתמש, ובחירה זו מושפעת לא רק מסגנון כתיבתו האישי של הסופר אלא גם מהנושא שהוא כותב עליו ומאופי הטקסט הספציפי בסיפור אחד לעומת אחר.

בפרק השלישי של העבודה ערכתי מיון דקדוקי-סטטיסטי של הסמיכויות לפי טבעו של גרעין הסמיכות. ממצאי המיון הדקדוקי הראו כי הסמיכות שגרעינה שם-עצם היא הנפוצה ביותר ולצידה הופיעו צירופים נוספים שבהם הנסמך הוא, שם-פעולה, שם-פועל, בינוני פעיל, בינוני

סביל, שם-תואר או שם פרטי. כל אותם צירופים שהנסמך שלהם אינו שם-עצם נכללו במיון הדקדוקי אך לאחר מכן הוצאו מהדיון, והמיון הסמנטי, העומד במרכז עבודה זו, כלל רק את הצירופים שהנסמך שלהם שם עצם. מהמיון הדקדוקי עלה שלא כל סוגי הנסמכים יכולים להופיע בשלושת סוגי הסמיכות.

הפרק הרביעי של העבודה והמרכזי שבה עסק במיון סמנטי של הסמיכויות לקטגוריות על פי מהות היחס הסמנטי שבין הסומך לנסמך, ובעיון בכל אחת מהקטגוריות הסמנטיות. בפרק זה נעשתה חלוקה סמנטית של הצירופים שהנסמך שלהם הוא שם-עצם לשבע קטגוריות רחבות ואלו הן: יחסי גרעין-מגדיר, יחסי שייכות ובעלות, יחסי חלק-שלם, יחסי מתחם-גרעין, יחסי תיאור, יחסים אחרים ויחסים אידיומטיים. לאחר מכן נעשתה חלוקה נוספת של קטגוריית יחסי גרעין-מגדיר לתשע תת קטגוריות ואלו הן: סמיכות התכלית, סמיכות החומר, סמיכות המקור, סמיכות השם הפרטי, סמיכות המקום, סמיכות ההמרה, סמיכות הזמן, סמיכות ההכלה או הייעוד, סמיכויות אחרות. קטגוריית גרעין-מדגיר היא קטגוריה רחבה הכוללת מספר בלתי מוגבל של הוראות סמנטיות ספציפיות שהמשותף לכולן הוא שהסומך מגדיר ומסווג בצורה כלשהי את הנסמך. אני בחרתי להתמקד במספר קטגוריות פרוטוטיפיות שהיו הנפוצות ביותר בקורפוס הנבדק. בקטגוריה שנקראה 'סמיכויות אחרות' התייחסתי לאותם צירופים שלא נכללו בקטגוריות הנפוצות. בכל קטגוריה הוצגו דוגמאות לצירופים שונים שהופיעו בקורפוס הנבדק והשאלה המרכזית שבה עסקתי הייתה שאלת החילוף שבין המבנים השונים. בין הסמיכות החברה, הפרודה והכפולה.

אשר לחילוף שבין המבנים השונים, יש גורם אחד התורם להעדפה של סמיכות פרודה על סמיכות חברה שככל הנאה התקיים לאורך כל תקופותיה של העברית מאז התפתחה הסמיכות הפרודה ועד ימינו. גורם זה הוא נסמך מורכב או סומך מורכב. הנטייה של הלשון לפשט מבנים מורכבים ושרשרת סמיכויות באמצעות המבנה האנליטי של הסמיכות הפרודה חוזרת על עצמה הן בלשון המשנה הן בלשון המודרנית הפורמאלית שאינה ספרותית והן בלשון הספרות. עם זאת יש חוקיות הקשורה בחילוף של המבנה הבסיסי שבו אין הנסמך והסומך מורכבים וחוקיות זו שונה מרובד לרובד של העברית. צרפתי (תשנ"ז) מצא התניה מורפולוגית בחלופיות שבין סמיכות חברה לסמיכות פרודה במשנה, לפיה כאשר לגרעין הסמיכות צורות נבדלות בנפרד ובנסמך, הצירוף מופיע בסמיכות חברה או פרודה, ואילו כאשר לגרעין הצירוף צורה אחת המשמשת גם בנפרד וגם בנסמך בדרך כלל יהיה שימוש בסמיכות פרודה. צרפתי ביסס התניה זו בעיקר על דוגמאות מסמיכות החומר והתכולה, אך אני מניח, ומצאתי להנחה זו ביסוס מסוים בבחינת דוגמאות

נוספות מן המשנה, שההתניה שקבע צרפתי היא התניית-על במשנה, שככל הנראה פעלה בקטגוריות סמנטיות רבות, ולא רק בסמיכות החומר והתכולה. אשר לחילוף בעברית המודרנית הפורמאלית רביד ושלזינגר (תשנ"ח; Ravid & Shlesinger, 1995) מצאו כי הסמיכות החבורה היא ברירת המחדל להבעת יחסי חלק-שלם ואילו הסמיכות הכפולה, ייחודה בהבעת יחסים פרופוזיציונאליים. בספרות העברית בת זמננו, מצאתי שהבחירה בין סמיכות חבורה לפרודה מושתתת על עקרונות של בהירות סמנטית. צירופים בהירים סמנטית ביסודם, או שהוברהו באמצעות סמן סמיכות כגון נטיית הנסמך או יידוע הסומך מופיעים בדרך כלל בסמיכות חבורה. צירופים שאינם בהירים ביסודם ולא הוברהו באמצעות סמן סמיכות כלשהו יופיעו בדרך כלל בסמיכות פרודה, שבה ה'שלי' בסמיכות פרודה משמש כגורם מבהיר. הסמיכות הכפולה היא במרבית המקרים חלופה לסמיכות הפרודה או החבורה שנבחרה בשל מניעים משלביים או פרזודיים או סגנוניים בלבד.

ברקע הדיון בחלופיות מבני הסמיכות עמדה הנחה שיצירת מבני סמיכות או זיהוי של מבני סמיכות מושתתת על עקרונות סמנטיים מחד גיסא ומבניים מאידך גיסא. מבחינה סמנטית צירוף סמיכות הוא צירוף שניתן לזהות בו את הסומך והנסמך כמייצגים ארגומנטים או פרדיקטים בפרופוזיציה סמנטית כלשהי. כך למשל נוכל בקלות לזהות ששולחן פורמייקה הוא צירוף סמיכות כי הנסמך והסומך מייצגים את ארגומנטים א, ו-ב בפרופוזיציה א 'עשוי מ' ב. הצירוף 'סיר חלבי' מתפרש מיידית כצירוף סמיכות כי הסומך והנסמך משקפים ארגומנטים בפרופוזיציה א 'מכיל' או 'מיועד ל' ב. הצירוף 'הצלחת התלמיד' מזוהה בקלות עם הפרופוזיציה: א 'הצליח', ולפיכך נתפס ללא קושי כצירוף סמיכות. לעומת זאת, צירופים כגון 'קיר עגבניה', 'סולם טלפון', ו'חרשות ניצחון' לא נתפסים כמשקפים פרופוזיציה סמנטית כלשהי, ולכן אינם נתפסים כצירופי סמיכות. אם נוסיף לצירופים שנזכרו אלמנט תחבירי המעיד על סמיכות כגון יידוע הסומך או תוספת של המילית 'שלי' נקבל את המבנים 'קיר העגבניה', או קיר של עגבניה, 'סולם הטלפון' או 'סולם של טלפון' ו'חרשות הניצחון' או חרשות של ניצחון. במבנים אלה נוצרה סמיכות מבנית מלאכותית, ולמרות זאת הם לא יוכלו להתפרש כצירופי סמיכות, מכיוון שהגורם הסמנטי הוא המכריע ביצירה ובזיהוי של מבני סמיכות, והוא גובר על הגורם המבני. נטייה של הנסמך משמשת כסמן סמיכות מורפולוגי, אלא שגם אז גובר הגורם הסמנטי על המבני וצירוף כגון: 'מיטת עגבניה' לא יובן כצירוף סמיכות כי קשה לשחזר פרופוזיציה סמנטית שבה מיטה ועגבניה ממלאים תפקיד של ארגומנטים בפרופוזיציה. עם זאת יש מבנים אחרים שבהם התשתית הסמנטית של הסמיכות קיימת, אך הסמנטיקה אינה משתקפת בבירור מן הצירוף, ואנו נזקקים לתמיכה המבנית

באמצעות סמני סמיכות להצביע על עובדת קיומה של סמיכות. כאשר הצירוף אינו בהיר סמנטית וקשה לקורא לזהות את הקשר הסמנטי שבין הסומך לנסמך קשה לקורא גם להבין שקיימת בצירוף סמיכות מבנית. תפקידו של סמן הסמיכות להצביע על כך שאכן קיימת סמיכות מבנית, ועובדה זו מעודדת את הקורא לחפש את הקשר הסמנטי שבין הנסמך לסומך, ולהסיק את משמעות צירוף הסמיכות. נדגים זאת בהמשך. סמני הסמיכות הם: נטייה של הנסמך (סמן מורפולוגי), יידוע של הסומך (סמן תחבירי), או 'שלי' בסמיכות פרודה, המשמש לעתים כסמן תחבירי בלבד המצביע על קיומו של צירוף סמיכות, ולעיתים כסמן תחבירי וגם סמנטי, המצביע גם על קיומו של צירוף סמיכות וגם על יחס סמנטי של שייכות הטבוע בצירוף.

מצאתי שרמת הבהירות הסמנטית של הצירופים לעתים תלויה בהשתייכות לקטגוריה סמנטית מסוימת. התברר, כי קיימת סקאלה של יחסים סמנטיים שבקצה האחד צירופים בהירים סמנטית, ובקצה האחר צירופים עמומים סמנטית. בצירופים הסמנטיים הבהירים נכליל חלק מסוגי הסמיכות שבקטגוריית העל של 'גרעין-מגדיר' כגון: סמיכות התכלית, סמיכות החומר, סמיכות ההכלה, סמיכות השם הפרטי ועוד. לעומת זאת, מרבית צירופי הסמיכות המביעים יחסי חלק-שלם או יחסי שייכות ובעלות התגלו כצירופים עמומים ביסודם, ולכן הקטגוריות של שייכות וחלק שלם יופיעו בקצה השני של סקאלת הבהירות והעמימות. במרכז הסקאלה יופיעו קטגוריות שחלק מהצירופים בהם הם עמומים וחלקם בהירים כמו למשל קטגוריית סמיכות ההמרה וקטגוריית סמיכות המקור. הצירופים הבהירים סמנטית, ברירת המחדל להבעתם היא הסמיכות החבורה. צירופים עמומים סמנטית דורשים סמנים מבניים להבהרת מבנה הסמיכות. כאשר קיימים בצירוף סמני סמיכות מבניים כגון נטייה של הנסמך או יידוע של הסומך הסמיכות החבורה תהיה ברירת המחדל להבעת הסמיכות. כאשר לא קיימים סמנים מבניים אלו, נדרש השימוש ב'שלי' כסמן סמיכות, וברירת המחדל תהיה הסמיכות הפרודה. להלן אדגים את החילוף בין הסמיכות החבורה לפרודה:

בקצה העליון של סקאלת הבהירות והעמימות נמצא צירופים בהירים סמנטית. הצירוף 'כוס מיץ' (קציר, 2005, עמ' 16) הוא צירוף בהיר סמנטית וכך גם כל הקטגוריה של סמיכות ההכלה או הייעוד. מכיוון שכאשר מופיע צירוף של שני שמות שהאחד מביע כלי כלשהו והשני מביע תכולה כלשהי. אין התלבטות באשר לשחזור פרופוזיציה סמנטית שלפיה א 'מכילי' ב או א 'מיועד להכלתי' ב. לכן ברירת המחדל להופעת הסמיכות תהיה הסמיכות החבורה. לכן גם נשללת האפשרות של שימוש בסמיכות פרודה, ולא נמצא בספרות העברית בת זמננו את הצירוף 'כוס של מיץ'. לעומת זאת במשנה נמצא צירופים בדגם 'כוס של מיץ', מכיוון שבמשנה כללי הבהירות הם

שונים. ההתניה שניסח צרפתי (תשנ"ז) והוזכרה לעיל מרמזת על כך שבמשנה ההתניה פעלה לפי קנה מידה של בהירות מבנית בלבד ולא בהירות סמנטית. מבנה שבו הנסמך לא נוטה נתפס כצירוף לא בהיר, ונזקקו לסמן מבני בצורת 'שלי' בסמיכות פרודה להבהרת מבנה הסמיכות. המשותף לעברית של הספרות בת זמננו ולמשנה הוא עיקרון השימוש בסמיכות הפרודה כגורם מבהיר. אלא שבהירות צירוף הסמיכות במשנה נבחנה במישור המבני בלבד, בעוד הבהירות בספרות ימינו נבחנת במישור הסמנטי.

בקצה התחתון של סקאלת הבהירות והעמימות נמצא צירופים עמומים סמנטית. הצירוף 'חדר המלון' (קציר, 2005, עמ' 9) המביע יחסי חלק-שלם, אילו לא היה מיודע: *חדר מלון לא היה משקף בקלות את העובדה שמדובר בצירוף סמיכות³⁶, משום שהקשר הסמנטי המובע בצירוף של חלק ושלם הוא קשר עמום ברוב המקרים וקשה להסיק את היחס סמנטי שבין הנסמך לסומך אלא אם כן קיים סמן סמיכות כדוגמת יידוע הסומך. כאשר הצירוף הנזכר מופיע מיודע הסמיכות המבנית בהירה ו"מאותתת" לקורא שעליו להסיק את משמעות הצירוף. כך הופך הצירוף המיודע לבהיר גם מבחינה מבנית וגם מבחינה סמנטית. לכן ברירת המחדל להבעת הסמיכות של יחסי חלק-שלם בצירופים מיודעים היא הסמיכות החבורה. מאידך כאשר הצירוף מופיע בלתי מיודע ברירת המחדל להבעתו היא הסמיכות הפרודה *חדר של מלון, משום שנדרש השימוש ב'שלי' להבהרת מבנה הסמיכות ויחס הסמיכות.

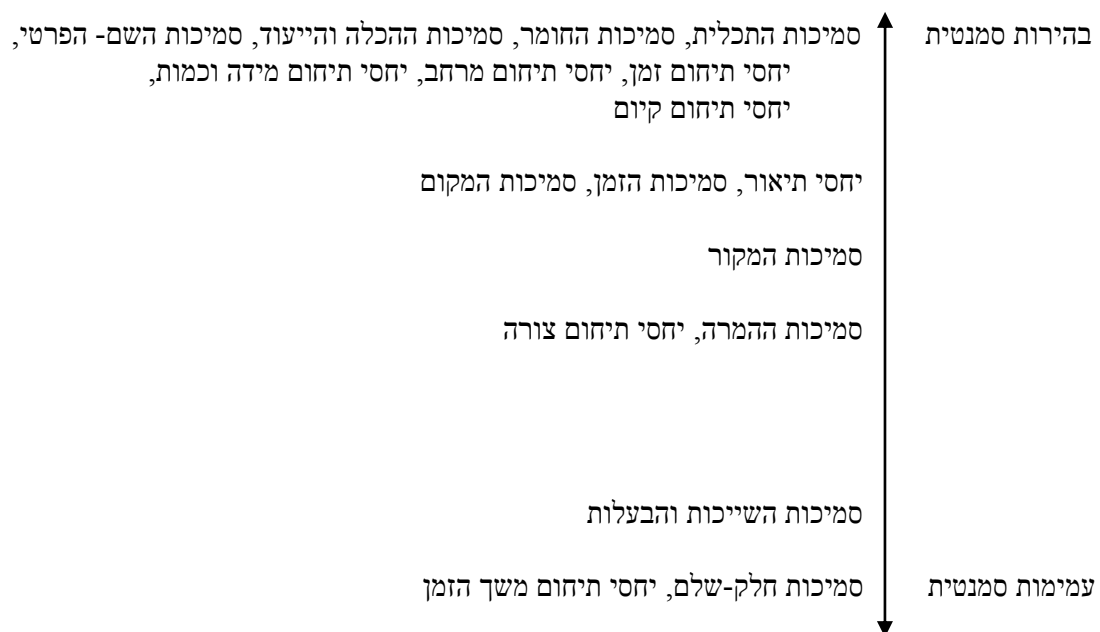
באותו האופן פועלים הצירופים המביעים יחסי בעלות, שברובם יחס הסמיכות עמום, ואנו נדרשים לסמני סמיכות מבניים להבהרת יחס הסמיכות. כך למשל הצירוף 'כסא הנהג' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 9), המביע יחסי בעלות, הוא צירוף בהיר מבנית וסמנטית בזכות סמן הסמיכות של יידוע הסומך. אילו היה הצירוף לא מיודע: *כסא נהג צירוף הסמיכות לא היה בהיר, לא מבחינה מבנית ולא מבחינה סמנטית. הסמיכות משתקפת בבירור כאשר הנסמך מיודע או כאשר הנסמך נוטה כבצירוף: 'קברי צדיקים' (קמחי, 2004, עמ' 18) לכן במקרים אלו הסמיכות החבורה תהיה ברירת המחדל. לעומת זאת כאשר הצירוף אינו מיודע ואינו נוטה תהיה הסמיכות הפרודה ברירת המחדל כבצירוף: 'מעיל של דחלילי' (עוז, 2009, עמ' 21) בצירוף זה משמשת ה'שלי' כסמן סמיכות מבני וסמנטי המצביע על שייכות ומבהיר את מבנה הסמיכות ומשמעותה.

יש קטגוריות סמנטיות שעומדות באמצע הסקאלה מבחינת הבהירות. בקטגוריות אלו חלק מהצירופים בהירים סמנטית ולכן ברירת המחדל להופעתם תהיה הסמיכות החבורה וחלק מהצירופים עמומים סמנטית ולכן ברירת המחדל להופעתם תהיה הסמיכות הפרודה. כך למשל

³⁶ נוכחתי לדעת מהדוגמאות בקורפוס הנבדק כי ניקוד הנסמך גם כאשר הניקוד בנסמך שונה מהניקוד בנפרד לא מהווה סימון מספיק ברור לקיומה של סמיכות.

בסמיכות המקור נמצא: 'שמן ורדים' (קמחי, 2004, עמ' 9) בסמיכות חבורה ו'ריח של גבר טורף' (שלו, 2006, עמ' 17) בסמיכות פרודה. במרכז הסקאלה נמצא גם את קטגוריית מתחם הצורה העומדת על קו-התפר שבין הסמיכות המביעה יחסי גרעין-מגדיר לבין סמיכות התיחום: 'שדרת איקליפטוסים' (קסטל-בלום, 2007, עמ' 15) יכולה להיתפס כסוג של שדרה (סמיכות גרעין-מגדיר) או כעצי אקליפטוס הערוכים בצורת שדרה (סמיכות התיחום), ולפיכך צירוף זה עומד באמצע הסקאלה מבחינת השקיפות או העמימות של מבנה הסמיכות. בשל סיבה זו נמצא שחלק מהצירופים מסוג זה שאינם מיודעים או נוטים יופיעו בסמיכות חבורה, כדוגמת הצירוף: 'סבך שיחי הבוגנוויליאה' (עוז, 2009, עמ' 10) וחלק מהצירופים יופיעו בסמיכות פרודה כדוגמת הצירוף: 'חבורה של גרמנים' (הראבן, 2005, עמ' 12), ולא תהיה ברירת מחדל אחת להופעת צירופי קטגוריה זו. ניתן לתאר גם מצב שבו אותו הצירוף יופיע פעם בסמיכות פרודה ופעם בחבורה אלא שלא נתקלנו בדוגמה כזאת בקורפוס הנבדק. להלן אציג את הקטגוריות הסמנטיות שנבחנו בעבודה זו מסודרות על סקאלת הבהירות והעמימות הסמנטית. הקצה העליון של הסקאלה הוא הקצה הבהיר והקצה התחתון – הקצה העמום.

סקאלת הבהירות הסמנטית

בתשובה לשאלת החילוף בין המבנים השונים עסקנו עד עכשיו רק בחילוף שבין הסמיכות החבורה לפרודה ונשאלת השאלה איפה משתלבת הסמיכות הכפולה. ראשית ציינו כי הסמיכות הכפולה מאוד מוגבלת בהיקפה בשל מגבלות החלות על הסומך ועל הסוג היחסיים שבין הסומך והנסמך

בסמיכות זו. עמדו על כך שלזינגר ורביד (תשנ"ח) בחוקרם את הסמיכות הכפולה. הקטגוריות העיקריות שבהן נמצאו צירופי סמיכות כפולה בקורפוס הנבדק היו יחסי שייכות ובעלות כדוגמת: 'ספינתו של אודיסאוס' (קמחי, 2004, עמ' 10), יחסי חלק-שלם כדוגמת: 'פתחו של המלון' (גוטפרינד, 2005, עמ' 22) שלם ויחסי תיאור כדוגמת: 'שווי של הנכס' (עוז, 2009, עמ' 20).³⁷ עם זאת מצאנו סמיכות כפולה גם ביחסי מתחם-גרעין: 'תחילתה של שיחה' (גוטפרינד, 2005, עמ' 23). עמדנו על כך שהסמיכות הכפולה במרבית המקרים יכולה להיות מומרת בסמיכות מסוג אחר: חבורה או פרודה או שני המבנים גם יחד, ושהיא מהווה חלופה למבנים האחרים שלעתים היא חלופה סגנונית בלבד ולעתים יש לה תפקיד משלבי או פרוזודי.

ברמן (Berman, 1978, pp.263-264) עסקה בעברית המודרנית בכללותה והגיעה למסקנה שבצירופי סמיכות שאינם שייכים לסמיכות השייכות והבעלות המבנה הבסיסי הוא הסמיכות החבורה וממנו נגזרים המבנים של הסמיכות הפרודה והכפולה. לעומת זאת בצירופים של סמיכות השייכות והבעלות המבנה הבסיסי הוא הסמיכות הפרודה ושני המבנים האחרים נגזרים ממנה בדרך הבאה: *פרת של איכר זקן < פרתו של איכר זקן > פרת איכר זקן. בעבודה זו נוכחנו שבספרות העברית בת זמננו הסמיכות החבורה היא הבסיסית בכל סוגי הסמיכויות. אמנם ברירת המחדל תלויה ברמת הבהירות הסמנטית, וכאשר צירוף אינו בהיר סמנטית כדוגמת מרבית צירופי השייכות ברירת המחדל להבעתם תהיה הסמיכות הפרודה. עם זאת עומדת ברקע הסמיכות החבורה כמבנה בסיסי, ואם יש גורם מבהיר כיידוע של הסומך נבחרת הסמיכות החבורה, שהיא נקודת המוצא. אילו לא היה זה כך, היינו מוצאים את הצירוף בדגם של 'הבית של האיש' כדגם שולט ונוכחנו לדעת שזהו דגם דחוי לעומת הדגם השולט 'בית האיש'. לשיטתי, 'הישל' של הסמיכות הפרודה הוא גורם מבהיר שאינו חלק מהמבנה הבסיסי אלא מצטרף למבנה בעת הצורך. לעתים 'הישל' הוא סמן מבני בלבד שבא להבהיר את מבנה הסמיכות, ללא השפעה של תפקידו הסמנטי כמסמן שייכות, ולעתים הוא גם סמן סמנטי שבא להבהיר את יחסי השייכות. אני סבור שההבדל בין העברית של הספרות בת זמננו לבין הספרות הפורמאלית שאינה ספרותית ולבין העברית הדבורה בשאלת החלופיות שבין הסמיכות החבורה לפרודה נעוץ בין היתר בכושר ההבהרה של סמני הסמיכות. אם אנו אומרים שייידוע הסומך ונטיית הנסמך הם גורמים המבהירים בצורה מספקת את סמיכות השייכות בספרות העברית המודרנית כדי שצירוף כגון: 'בית האיש' יובן כסמיכות המביעה שייכות, הרי שיייתכן שבספרות שאינה ספרותית הצירוף עדיין

³⁷ הפרופוזיציה הפועלית כדוגמת 'פיצוחם של הבוטנים' לא נדונה במסגרת העיון הסמנטי בעבודה זו וכך גם כל הצירופים שנשמכים שם פעולה ולא שם-עצם.

לא מספיק בהיר, אין בכוחם של נטיית הנסמך ויידוע הסומך להבהיר את הצירוף, ולכן יועדף בדרך כלל הדגם 'הבית של האיש'. בצירוף 'בית האיש' הנסמך נוטה ומופיעה ה"א הידיעה כסמן מבני המצביע על הסמיכות, אך עדיין נדרש תיהלוך קוגניטיבי כדי להסיק שהיחס כאן הוא יחס של שייכות. העברית במשלביה הנמוכים יותר מאשר העברית הספרותית ובוודאי העברית הדבורה מנסה להימנע מהצורך בתיהלוך קוגניטיבי ומהצורך בהסקת משמעות. לכן יועדף השימוש במבנה של סמיכות פרודה עם 'שלי' שמצביע באופן ישיר על שייכות, ואין צורך להתאמץ לשם הבנת משמעות הצירוף. בנוסף לגורם שהזכרתי של כושר ההבהרה של סמני הסמיכות שמשפיע על בחירת מבני הסמיכות בעברית הספרותית לעומת העברית במשלביה הנמוכים יותר, קיימים ככל הנראה גם גורמים חוץ לשוניים המשפיעים על השוני בשימוש במבני הסמיכות השונים בין משלבי הלשון השונים. גורמים אלו מקורם בהכוונה של הלשון ובהשפעות פוסקניות שמעודדות שימוש במבנים של סמיכות חבורה או כפולה ודחייה של השימוש בסמיכות הפרודה בלשון הספרות. לפיכך ניתן לומר שהפער בין משלבי הלשון בשימוש במבני הסמיכות השונים נובע הן מגורמים תוך לשוניים והן מגורמים חוץ לשוניים. גורמים אלה הם שתרמו לחיזוק מעמדה הבלתי מעורער של הסמיכות החבורה בספרות בת זמננו ולהפיכתה של הסמיכות הפרודה למאפיין של העברית הדבורה. ראוי לציין שסמיכויות האופייניות לתקופות קודמות עשויות להופיע אף הן בלשונם של סופרים בני ימינו, ואף כי זה עשוי לשבש במעט את ההבנה של מבני הסמיכות הרווחים בעברית הספרותית בת זמננו, המגמה הכללית נותרת ברורה.

רשימת מקורות

מקורות ראשוניים

- ברנשטיין, אילנה (2005). פנטזמה מתוך: *מושבת האהבה*. תל-אביב: משכל.
- גוטפרינד, אמיר (2005). *העולם - קצת אחר כך*. אור יהודה: כנרת-זמורה ביתן-דביר.
- גרוסמן, דויד (2002). אטרופ מתוך: *בגוף אני מבינה*. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- הראבן, גיל (2005). *האיש הנכון*. תל-אביב: קשת.
- נבו, אשכול (2001). קבוצת הכדורגל של גן סאקר מתוך: *צימר בגבעתיים*. לוד: זמורה ביתן.
- עוז, עמוס (2009). יורשים מתוך: *תמונות מחיי הכפר*. תל-אביב: כתר.
- קמחי, אלונה (2004). *לילי לה טיגרס*. ירושלים: כתר.
- קסטל-בלום, אורלי (2007). *אש קטנה מתוך: לא רחוק ממרכז העיר*. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- קציר, יהודית (2005). *והעננים נוסעים, נוסעים מתוך: סיפורי חיפה*. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- שלו, מאיר (2006). *יונה ונער*. תל-אביב: עם עובד.

מקורות משניים

- אבינרי, י' (1964). *יד הלשון*. תל-אביב: יזרעאל.
- אבישור, י' (תשנ"ג). סמיכיות מהופכות במקרא, בקומראן ובפיוט הקדום. *לשוננו*, נז, 279-288.
- אברמסקי, ש' (1998/99) מעורבותו של שם-תואר בסמיכות. *הגיגי גבעה*, 7, 63-80.
- אורן, ע' (תשכ"ט). *תחביר העברית החדשה*. ירושלים: ענבל.
- אורן, ע' (תשל"ג). *המשפט הפשוט*. ירושלים: ענבל.
- אזר, מ' (תשל"ו). הסמיכות הפרודה והסמיכות הכפולה בעיתונות היומית. בתוך: כרמון, א' (עורכת), *חקר ועיון במדעי היהדות: ספרות, מקרא ולשון* (עמ' 9-26).
- אוניברסיטת חיפה.
- אזר מ' (תשל"ז). על הסומך הבודד במקרא. *לשוננו*, מא, 180-190.
- אזר מ' (תשל"ח). ועוד על הסומך הבודד במקרא. *לשוננו*, מב, 75-76.
- אזר, מ' (תשמ"ה). מיון הסמיכיות. בתוך: ניר, ר' (עורך), *הוראה אקדמית של העברית בת-זמננו: דברי הסדנא א' (עמ' 1-6)*. ירושלים.
- אזר, מ' (תשנ"ה). *תחביר לשון המשנה*. ירושלים: האקדמיה ללשון העברית.
- אפשטיין, י' (תש"ז). *הגיוני לשון*. תל-אביב: עם עובד.
- בורוכובסקי, א' (תשמ"ו). הירארכיית הלוואים הבאים אחרי שם העצם. *לשוננו*, נ (א-ב), 103-118.
- בירנבאום, ג' (תש"ע). ניקוד הלמ"ד במילת של- במשנה במסורתו של מנקד כ"י קאופמן. בתוך: בר-אשר, מ' וכהן, חיים א' (עורכים), *משאת אהרן: מחקרים בלשון מוגשים לאהרן דותן* (עמ' 63-74). ירושלים: ביאליק.
- בלאו, י' (תשל"ו). *תחיית העברית ותחיית הערבית הספרותית*. ירושלים: האקדמיה ללשון העברית.

בליבויים, ר' (תשס"א). מ"יפה עיניים" עד "טיפש בחכמה": על סמיכות שם התואר ותחליפיה
ברבדים השונים של העברית. לשוננו, 63 (1-2), 61-80.

בן-אור, א' (תשכ"ה). לשון וסגנון. תל-אביב: יזרעאל.

בן-יהודה, א' (1948). מלון הלשון העברית הישנה והחדשה. תל-אביב: לעם.

בנארי, מ' (תשס"ה). אבני בהו, נשיקת-ירקת ותוגת צעצועים: הפקת משמעות מן הסמיכות
המטפורית. בקורת ופרשנות, 38, 7-39.

בנדויד, א' (תשל"א). לשון מקרא ולשון חכמים. תל-אביב: דביר.

ברויאר, י' (תשס"ב). העברית בתלמוד הבבלי לפי כתבי היד של מסכת פסחים. ירושלים:
מאגנס.

ברוקמן-בראון, א' (2008). היבטים שונים של רכישת מבנה הסמיכות החבורה בקרב דוברי
עברית בעלי התפתחות תקינה. עבודת גמר לקראת התואר מוסמך. אוניברסיטת
תל-אביב.

ברמן (אהרונוסון), ר' (1973). השמות הפועליים בעברית החדשה. עבודת דוקטור. ירושלים:
האוניברסיטה העברית.

ברמן, ר' ורביד, ד' (1986). על דרגת המילון של צירופי סמיכות. בלשנות עברית חפ"שית,
5-22, 24.

גבורה, א' (2000א). מבני סמיכות בחוזה המשפטי. חלקת לשון, 29-32, 199-221.

גבורה, א' (2000ב). עיוני תחביר בחוזה המשפטי. באר שבע: הוצאת הספרים של
אוניברסיטת בן-גוריון.

גולדנברג, ג' (תשנ"ו). העברית כלשון שמית חיה. בתוך: הלשון העברית בהתפתחותה.
ובהתחדשותה, הרצאות לרגל מלאות מאה שנה לייסוד ועד הלשון העברית (עמ'
148-184). ירושלים: האקדמיה הלאומית למדעים.

הלוי, ר' (תש"ס-תשס"א). תמורות במעמדה ובתפקודה של הסמיכות הפרודה בעברית בת
ימינו. לשוננו, 63 (1-2), 81-105.

הלוי, ר' (תשס"ח). עיון בהרכבי תואר עקיפים ובחינת תפקודם בעברית של ימינו. *שערי לשון*, ג, 96-116.

הר-זהב, צ' (תשי"ב). *דקדוק הלשון העברית*, תל-אביב: מחברות לספרות. זילברבוך, ש' (1998). *מבני סמיכות חבורה ושמות תואר גזורי שם בסופית – בטקסטים דבורים וכתובים של תלמידי בית ספר יסודי ותיכון ובטקסטים אנציקלופדיים המיועדים להם*. עבודת גמר לקראת התואר מוסמך. אוניברסיטת תל-אביב. טאובה, ד' (1986). *צירופי ש"ע+ש"ע-י ובחינת המרתם בצירופי סמיכות מקבילים*. עבודת גמר לקראת התואר מוסמך. אוניברסיטת תל-אביב.

יואלי, מ' (תשכ"ד). *תחביר עברי*. תל-אביב: יסודות.

ילון, ח' (1964). *מבוא לניקוד המשנה*. ירושלים.

כהן-גרוס, ד' (2001). *רופא הלב והרופא הלבבי: סוגל סגנוני או שלב ברכישת העברית כשפה שניה? בתוך: רודריג (שורצולד), א' וניר, ר' (עורכים), ספר בן-ציון פישלר: מחקרים בלשון העברית ובהוראתה (עמ' 91-106)*. אבן יהודה: רכס. סגל, מ"צ (תרצ"ו). *דקדוק לשון המשנה*. תל-אביב: דביר.

סוברן, ת' (תשנ"ז). *יסוד ההמרה בהצטרפות השמנית. מסורות*, 9-11, 115-134.

סוברן ת' (תש"ס). "חסד השירים" – ההקשר, השגרה והיצירתיות בפענוח צירופי שם עצם. בתוך: שורצולד, א', בלום-קולקה, ש', אולשטיין, ע' (עורכות). *ספר רפאל ניר – מחקרים בתקשורת בבלשנות ובהוראת לשון (עמ' 125-133)*. ירושלים: כרמל. ספן, ר' (1979). *אשכ"ז* (עיון תחבירי)*. בתוך: *ספר שלום סיון: דברי עיון וספרות (עמ' 121-123)*. ירושלים: קריית ספר.

עמרוסי, י' (1993). *הסמיכות לסוגיה במשנה*. עבודת גמר לקראת התואר מוסמך.

אוניברסיטת חיפה.

פרוכטמן, מ' (1990). *לשונה של ספרות: עיוני לשון ותחביר בספרות העברית*. אבן יהודה: רכס.

פרץ, י' (תשכ"ו). *תחביר הלשון העברית*. תל-אביב: מסדה.

פרץ, י' (1967). משפט הזיקה בעברית לכל תקופותיה. תל-אביב: דביר.

צדקה, י' (2005). פילים רכובי סוסים עמוסי מסע. חלקת לשון, 36, 141-152.

צבי, ת' (תשס"ח). משפטי תוכן בעברית. לשוננו, 70, 627-657.

צללזון, מ' (תשמ"ז). צירוף סמיכות ואפיתט כמשולש מטאפורי רב-משמעי בספרות העברית החדשה: עיון מדגים בצירופי ח.נ. ביאליק. עבודת גמר לקראת התואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן.

צרפתי, גב"ע (תשנ"ז). אניצי פשטן ולשונות של ארגמן: התניה מורפולוגית של החילופים בין סמיכות לצירוף "של" בלשון התנאים. בתוך: מ' בר-אשר (עורך) כלשון עמי – עיונים בלשון העברית (עמ' 89-97). ירושלים: האקדמיה ללשון העברית.

קדרי, מ"צ (תשכ"ו). יידוע הנסמך – אימתי? בית מקרא, ג (כז), 42-57.

קוגוט, ש' (תשנ"א). דיפרנציאציות וריבוי משמעויות בסמיכות שם הפעולה. בתוך: גושן-גוטשטיין, מ', מורג, ש', וקוגוט ש' (עורכים). שי לחיים רבין – אסופת מחקרי לשון לכבודו במלאת לו שבעים וחמש (עמ' 351-362). ירושלים: אקדמון.

קוגוט, ש' (תשמ"ד). פסוקי-התוכן – טיבם ומבניהם, פרק בתחביר העברית של ספר חסידים בזיקה לעברית המקראית וללשון חז"ל ובהשוואה לעברית החדשה. ירושלים: אקדמון.

קוסובסקי, ח"י (תש"ך). אוצר לשון המשנה. ירושלים: מסדה.

קימרון א' (2009). הלשון והרקע הלשוני של כתבי קומראן. בתוך: קיסטר, מ' (עורך) מגילות קומראן מבואות ומחקרים (כרך ב', עמ' 551-560). ירושלים: יד יצחק בן צבי.

קימרון, א' (2010). מגילות מדבר יהודה החיבורים העבריים. ירושלים: יד יצחק בן צבי.

קלזנר, י' (תרצ"ח). דקדוק קצר של העברית החדשה. תל-אביב: מצפה.

רביד, ד' (1978). חשיבות מבנה הסמיכות בהוראת התחביר. פרקים, תשל"ח, 112-116.

רביד, ד', שלזינגר, י' ושראל, צ' (1986). צירופי הסמיכות – רבדים ומשלבים. ירושלים: משרד החינוך.

רובינשטיין, א' (תשל"ה). תזוזות קאטגוריאליות בצירופי שם התואר בלשון המדוברת. בתוך:
אורנן, ע. ופישלר ב"צ (עורכים), ספר רוזן (עמ' 106-100). ירושלים: המועצה
להנחלת הלשון.

רובינשטיין, ש' (תשל"ח). "יחודי-צורה ומשמעות בצירופי הסמיכות בלשון השירה של א.
שלונסקי". עבודת גמר לקראת התואר מוסמך, האוניברסיטה העברית.
רוזן, ח' (1977). עברית טובה. ירושלים: קריית ספר.
רוזנהויז, י' (תשמ"ט/א). מבני סמיכות בסגנונות עבריים שונים. הד האולפן החדש: להנחלת
העברית ותרבותה, 56, 68-74.

רוזנהויז, י' (תשמ"ט/ב). שרשרות סמיכות בעברית החדשה. לשוננו, נג (א-ב), 93-106.
רוטנברג, מ' (תשכ"ח). הסומך הבודד במקרא, ריבוי וכינוי. לשוננו, לב, 347-358.
רוטנברג, מ' (תשכ"ט). הסומך הבודד במקרא, ריבוי וכינוי. לשוננו, לג, 7-14.
רוטנברג, מ' (תשל"ז). עוד על הסומך הבודד במקרא, ריבוי וכינוי. לשוננו, מא, 305-308.
רוטנברג, מ' (תשל"ח). תגובה על המאמר "ועוד על הסומך הבודד במקרא". לשוננו, מב,
עמ' 158-159.

רישביץ, ע' (תשס"ז). צירופי סמיכות במקרא ומבניהם הפריפרסטיים: עיונים
מורפוסוינטקטיים וסמנטיים. עבודת דוקטור. אוניברסיטת בר-אילן.
רשף, י' (תשס"ו). לדמותה של העברית החדשה בראשיתה: עיון בתפוצתם של מבני
הסמיכות בתכתובת המשרדית. מחקרים בלשון, י', 171-200.
שחאדה, ח' (1969). הסמיכות הפרודה בכתבים של אהרן מגד ובייחוד ב: "החי על המת".
עבודת גמר לקראת התואר מוסמך. האוניברסיטה העברית.
שטיינר, ר"ש (תשנ"ו). לניתוח המחודש של 'של'. מתוך: עיונים בלשון חכמים: תקצירי
הרצאות על הנושא דקדוק לשון חכמים ומילונה (עמ' 113-110). ירושלים: המכון
ללימודים מתקדמים, האוניברסיטה העברית..
שלזינגר, י' (תשמ"ו). פרקים בלשונם של מאמרים בעיתונות העברית של ימינו. עבודת
דוקטור. אוניברסיטת בר-אילן.

שלזינגר, י' (1991). על שלושה צירופי סמיכות ייחודיים. *לשון ועברית*, 8, 49-54.

שלזינגר, י' (תשנ"ד). בחירה סגנונית בצירופים שמניים, בתוך: *דברי המפגש השנתי התשיעי* (עמ' 87-100). רמת-גן: החוג הישראלי של חברי החברה האירופית לבלשנות.

שלזינגר, י' ורביד, ד' (תשנ"ח). *הסמיכות הכפולה בעברית החדשה: עודפות או קיום עצמאי*. בלשנות עברית, 43, 85-97.

שתיל, נ' (1998). צירופי סמיכות שגרענים שם-פעולה בלשון המדוברת ובלשון העיתונות. *החוג הישראלי של חברי החברה האירופית לבלשנות: עבודות*, 10, 81-88.

Abegg, M. G. Jr. (2003). *Dead Sea scrolls concordance*. Leiden: Brill.

Berman, R. A. (1978). *Modern Hebrew structure*, Tel Aviv, Universities Publishing.

Berman, R. A. (1988). Language knowledge and language use: binominal constructions in Modern Hebrew. *General Linguistics* 28, 261-285.

Borer, H. (1988). On the morphological parallelism between compounds and constructs, *Yearbook of morphology*, 1, 45-65.

Borer, Hagit. (2008) Compounds: the View from Hebrew. Retrieved September, 9, 2011 from

<http://www-bcf.usc.edu/~borer/borer%202008.pdf>

Dahan-Netzer, Y. & Elhadad, M. (1998) Generation of noun compounds in

Hebrew: Can syntactic knowledge be fully encapsulated?

Retrieved September, 9, 2011 from

<http://acl.ldc.upenn.edu/W/W98/W98-1418.pdf>

- Danon, G. (2001). Syntactic definiteness in the grammar Modern Hebrew. *Linguistics*, 39 (6), 1071-1116.
- Danon, G. (2007). Definiteness spreading in the Hebrew construct state. *Lingua*, 118, 872-906.
- Danon, G. (2008). Definiteness agreement with PP modifiers. In: Armon-Lotem, S., Danon G., Rothstein S. (Eds.) *Current Issues in Generative Hebrew Linguistics*. (pp. 137–160). Amsterdam : John Benjamins.
- Garr, W. R. (1990). On the alternation between construct and *Di* phrases in Biblical Aramaic. *Journal of semitic studies*, 35 (2), 213-231.
- Glinert, L. (1989) *The grammar of Modern Hebrew*. Cambridge University Press.
- Heller, D. (2002). Possession as a lexical relation: Evidence from the Hebrew Construct state. In: Mikkelsen, L, & Potts, C. (Eds.) *WCCFL, 21 Proceedings*, (pp. 127-140). Somerville, MA: Cascadilla Press.
- Huehnergard, J. (2006). "On the Etymology of the Hebrew Relative *š-*". In: Fassberg, S. E. & Hurvitz, A. Eds. *Biblical Hebrew in Its Northwest Semitic Setting: Typological and Historical Perspectives*. (pp. 103-125) Jerusalem & Winona Lake, Indiana.
- Joüon, P. & Muraoka, T. (2006). *A grammar of biblical Hebrew (Subsidia Biblica 27)* Roma: Editrice Pontificio instituto Biblico (revised English edition).
- Kautzsch (ed.) (1966). *Gesenius' Hebrew grammar*. (2nd English Ed. A.E. Cowley trans.) Oxford: Clarendon press.

- Knorina, L. (2008). The range of Biblical metaphors in Smikhut. In: A. Berlin (ed.) *The dynamics of biblical parallelism* (pp. 177-192). Cambridge: William B.
- Lefcovits, J. K. (2000). *The copper scroll 3Q15: A reevaluation*. Leiden: Brill.
- Levi, J. N. (1976). A Semantic analysis of Hebrew compound nominals, in: Cole, P. (ed.) *Studies in modern Hebrew syntax and Semantics* (pp. 9-55) Amsterdam: North Holland publishing company.
- Muchowski, P. (1994). Language of the Copper Scroll in the light of the phrases denoting the directions of the world. In Michael, O. et al. (eds.) *Methods of investigation of the Dead Sea Scrolls and the Khirbet Qumran site: Present realities and future prospects*. (pp. 319-327) The New York Academy of Sciences.
- Pereltsvaig, A. (1998). Compounds in modern Hebrew. Retrieved September, 9, 2011 from <http://college.usc.edu/semitic/private/pdf/hebrcomp.pdf>
- Qimron, E. (1986). *The Hebrew of the Dead Sea scrolls*. Harvard college.
- Qimron, E. (2000). The nature of DSS Hebrew and its reation to BH and MH. In Muraoka, T. & Elwolde J. F. (eds.) *Diggers at the well: Proceedings of a third international symposium on the Hebrew of the Dead Sea Scrolls and Ben Sira* (pp. 232-244). Leiden: Brill.
- Ravid, D. & Shlesinger Y. (1995). Factors in the selection of compound-types in spoken and written Hebrew, *Language Sciences*, 17, 147-179.
- Rosen, H. (1977) *Contemporary Hebrew*. The Hague: Mouton.
- Reif, J. A. (1968), *Construct state nominalization in Modern Hebrew*, Ph.d Thesis, University of Pennsylvania.

- Rosenhaouse, J. (1989). On the use of construct forms an nominal compounds in modern Hebrew. *Journal of Afroasiatic Languages*, 1, 54-72.
- Segal M. H. (1970). *A Grammar of Mishnaic Hebrew*. Oxford University Press.
- Segal, M. H. (1909). *Mishnaic Hebrew and its relation to Biblical Hebrew and to Aramaic: A grammatical study*. Oxford: Hart.
- Waltke, B.K. & O'Connor, M. (1990) *An introduction to biblical Hebrew syntax*. Indiana: Eisenbrauns.
- Zewi, T. (2004). Reflections of biblical Hebrew syntax in modern Hebrew. *Hebrew Higher Education*, 11, 113-121.
- Zewi, T. (2008). Multilayers in modern Hebrew syntax. *Hebrew Studies*, 49, 317-328.

"Smixut" Structures in Contemporary Hebrew Literature

Yariv Shock

Abstract

This study examines the use of three Hebrew annexation types – known as "smixut" – in contemporary Hebrew literature: the bound annexation, the analytic annexation and the double annexation. The extent of use of each of these structures is examined, as is the extent of alternation among the three forms. Moreover the roles of the structures are analyzed. In addition a comparison is made between the use of various "smixut" structures in contemporary Hebrew literature and in their use in the Bible and Mishna, as well as in formal, non-literary modern Hebrew.

The distribution of the frequency of use of the various "smixut" structures in contemporary literature resembles their distribution in the Mishna and in the language of journalism in the nineteen-seventies. However, the roles played by the various structures in contemporary literature are not identical to those played by these structures in previous levels of Hebrew. Certain roles have been retained; others have disappeared; a number of roles have been added.

Vis-à-vis the question of alternation of forms: the bound annexation is the basic structure in contemporary literary language. The choice between the bound and analytic types is based on principles of semantic clarity. Annexation structures are distributed on a continuum, with semantically clear annexations at one end and semantically ambiguous annexations at the other. Essentially clear annexations, or those made explicit via a "smixut" marker such as the inflection of the head or definition of the adjunct usually appear in the bound structure. Essentially ambiguous annexations and those not clarified via a "smixut" marker usually appear in the analytic structure, wherein the genitive particle "shel" of the analytic annexation serves as a clarifier. The double annexation is in most cases an alternative of the bound form or an analytic form, chosen for reasons of register, prosody or style.

"Smixut" Structures in Contemporary Hebrew Literature

By: Yariv Shock

Supervised by: prof. Tamar Zewi

**THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE
REQUIREMENTS FOR THE MASTER DEGREE**

University of Haifa
Faculty of Humanities
Department of Hebrew Language

November 2011